

**T.C.
BARTIN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE ANABİLİM DALI**

NESİLLER ARASI ADALET: RAWLS'CU BİR

SAVUNMA YÜKSEK LİSANS TEZİ

**HAZIRLAYAN
YAĞMUR AYDIN**

**DANIŞMAN
PROF. DR. SEDAT YAZICI**

BARTIN-2019

T.C.
BARTIN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE ANABİLİM DALI

NESİLLER ARASI ADALET: RAWLS'CU BİR SAVUNMA

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HAZIRLAYAN

Yağmur AYDIN

DANIŞMAN

Prof. Dr. Sedat YAZICI

"Bu tez 20/05/2019 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Oybirliği / Oyçokluğu ile kabul edilmiştir."

JÜRİ ÜYESİ	İMZA
Prof. Dr. Sedat YAZICI	
Doç. Dr. Seyit COŞKUN	
Dr. Öğr. Üyesi Utkan ATBAKAN	

KABUL VE ONAY

Yağmur AYDIN tarafından hazırlanan “Nesiller Arası Adalet: Rawls’cu Bir Savunma” başlıklı bu çalışma, ~~25/08/2023~~ tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda **oy birliği** ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından **Yüksek Lisans Tezi** olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Prof. Dr. Sedat YAZICI (Danışman)

Üye : Doç. Dr. Seyit COŞKUN

Üye : Dr. Öğr. Üyesi Utkan ATBAKAN

Bu tezin kabulü Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulunun/...../..... tarih ve sayılı kararıyla onaylanmıştır.

Prof. Dr. Metin SABAN
Enstitü Müdürü

BEYANNAME

Bartın Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü tez yazım kılavuzuna göre, Prof. Dr. Sedat YAZICI danışmanlığında hazırlamış olduğum “Nesiller Arası Adalet: Rawls’cu Bir Savunma” adlı Yüksek lisans tezimin bilimsel etik değerlere ve kurallara uygun, özgün bir çalışma olduğunu, aksinin tespit edilmesi halinde her türlü yasal yaptırımını kabul edeceğimi beyan ederim.

20.05.2019

Yağmur AYDIN

ÖNSÖZ

Tez yazım sürecinin her aşamasında akademik bilgi ve tecrübelerini benimle paylaşan ve bu çalışmanın nihai sona ulaşabilmesi için fiziksel koşulları iyileştirip daha verimli bir ortamda çalışmamı sağlayan değerli tez danışman hocam sayın Prof. Dr. Sedat YAZICI' ya teşekkürlerimi sunar ve kendisiyle çalışmanın benim için bir onur kaynağı olduğunu belirtmek isterim.

Lisans-Yüksek Lisans eğitimim ve tez çalışmam boyunca her zaman, her konuda maddi ve manevi destek olan ve yol gösteren, felsefe konusundaki anlatılarıyla bakış açımın gelişmesini sağlayan değerli hocam sayın Prof. Dr. Aslı YAZICI' ya teşekkür ederim.

Akademik hayata beraber adım attığım, bu zorlu yolları düşe kalka ama sağlam bir şekilde birlikte yürüyerek, her zorluğu ve güzelliği birlikte yaşadığım yol arkadaşım sevgili Ayşenur YILDIZ'a teşekkür ederim.

Teşekkürlerin en büyüğü ve kelimelerle ölçülemeyeni, her zaman verdiğim kararların arkasında duran, büyük fedakârlıklar göstererek bu günlere gelmemi sağlayan, kendi hayatta kalma mücadelelerini verirken aynı zamanda hepimizin ayakta durmasını sağlayan ve varlıkları benim için büyük bir şans olan sevgili ailem; babam, annem ve ablama sonsuz şükranlarımı sunuyorum.

Yağmur AYDIN
Bartın, 2019

ÖZET

Yüksek Lisans Tezi

Nesiller Arası Adalet: Rawls'cu Bir Savunma

Yağmur AYDIN

Bartın Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Felsefe Ana Bilim Dalı

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Sedat YAZICI

Bartın-2019, Sayfa: XI+126

Nesiller arası adalet sorunu felsefe, siyaset, ekonomi, sağlık, çevre, iktisat ve hukuk gibi birçok alanı ilgilendiren bir konudur. Bu sorun, gelecek nesillere karşı olan yükümlülükler, insan hakları, nüfus politikaları, kaynak kullanımları, tasarruflar ve tedbirler, çevre, iklim, ahlak gibi çeşitli konu başlıkları üzerinden incelenmektedir. Ancak bu konu üzerine yapılan çalışmalar, özellikle ulusal literatürde, henüz yeterli düzeyde değildir. Bu tez çalışması, nesiller arası adalet konusunu felsefi bir problem olarak ele alarak çevre, iklim, haklar, tasarruflar gibi konular üzerinden inceler.

Bu bağlamda ilkin nesiller arası adalet kavramı, bu konuda geliştirilmiş lehte ve aleyhte görüşler incelenecektir. Daha sonra, nesiller arası adalet konusu on dokuzuncu yüzyıldan itibaren yaygın bir felsefi ve politik görüş olan faydacılık açısından incelenmektedir. Faydacı ahlak felsefecileri doğrudan nesiller arası adalet problemine değinmemelerine karşın birçok yorumcu faydacılığın bu konuda en radikal görüşü temsil ettiğini ileri sürer. Bu tezin amaçlarından biri faydacılığın nesiller arası adaletle ilgili görüşünün felsefi temellerini daha doğru biçimde ortaya koymaktır. Bu tezdeki felsefi dayanaklarımdan biri olan yirminci yüzyıl siyaset felsefesinin önde gelen düşünürlerinden John Rawls'un hakkaniyet olarak adalet kuramı çerçevesinde nesiller arası adalet konusu ele alınmaktadır. Tezin son bölümünde ise, nesiller arası adalet konusu çevre, iklim ve sürdürülebilir nüfus bağlamında somut konular üzerinden incelenmektedir. Tez boyunca

temellendirmeye çalıştığım görüşlerden biri şu ki nesiller arası adalet konusunda gelecek nesillere karşı sorumluluklarımızın olduğudur. Çünkü gelecek nesillerin var olmalarını ve yaşam standartlarını büyük ölçüde belirleyecek olan mevcut nesillerin yapacakları seçimler ve politikalar olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Adalet; çevre; faydacılık; gelecek nesiller; iklim değişikliği;
John Rawls

ABSTRACT

M.Sc.Thesis

Justice Between Generations: A Defense of Rawls

Yağmur AYDIN

Bartın University

Institute of Social Sciences

Philosophy Department

Thesis Adviser: Prof. Sedat YAZICI

Bartın-2019, Page: XI+126

The problem of intergenerational justice is a subject that concerns many areas such as philosophy, politics, economics, health, environment, economics and law. This issue is examined through various topics such as obligations to future generations, human rights, population policies, resource use, savings and measures, environment, climate, morality. However, studies on this subject are not sufficient yet, especially in the national literature. This thesis examines the issue of intergenerational justice as a philosophical problem and examines issues such as environment, climate, rights and savings.

In this context, firstly, the concept of intergenerational justice, the pros and cons developed on this issue will be examined. Then, the issue of intergenerational justice is examined from the perspective of utilitarianism, a common philosophical and political view from the nineteenth century onwards. Although utilitarian moral philosophers do not mention the problem of direct justice between generations, many commentators argue that utilitarianism represents the most radical view on this issue. One of the aims of this thesis is to reveal more accurately the philosophical foundations of utilitarianism's view of intergenerational justice. One of my philosophical foundations in this thesis, John Rawls, one of the leading thinkers of twentieth-century political philosophy, deals with the issue of intergenerational justice within the framework of justice theory. In the last part of the thesis, the issue of intergenerational justice is examined on concrete issues in the context of

environment, climate and sustainable population. One of the views I've tried to ground throughout the thesis is that we have responsibilities to future generations about intergenerational justice. Because there will be choices and policies to be made by the present generations, which will largely determine the existence and living standards of future generations.

Key Words: Justice; environment; utilitarianism; future generations; climate change; John Rawls

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY.....	iii
BEYANNAME	iv
ÖNSÖZ	v
ÖZET	vi
ABSTRACT	viii
İÇİNDEKİLER.....	x
GİRİŞ.....	1
1. NESİLLER ARASI ADALET PROBLEMİ.....	8
1.1. Nesil/ Kuşak Kavramı	8
1.1.1. Nesiller Arası Adalet Nedir?.....	11
1.2. Nesiller Arası Adalet Aleyhte ve Lehte Görüşler	14
1.2.1. Gelecek Nesillerin Haklarının Olduğu ve Olmadığı Yönündeki Karşıt Görüşler.....	14
1.2.2. Karşılıklı Eksikliği Problemi.....	24
2. FAYDACILIK KURAMI AÇISINDAN NESİLLER ARASI ADALET PROBLEMİ	29
2.1. Faydacılık Kuramının Genel Yapısı.....	29
2.1.1. Faydacılıkta Nesiller Arası Adalet Problemi	38
3. JOHN RAWLS AÇISINDAN NESİLLER ARASI ADALET PROBLEMİ.....	48
3.1. Genel Adalet Anlayışı ve Amacı	48
3.2. İki Adalet İlkesi.....	52
3.3. Başlangıç Durumu	56
3.3.1. Bilinmezlik Peçesi	57
3.4. John Rawls 'da Nesiller Arası Adalet Problemi.....	58
3.4.1. Adalet İlkelerinin Seçilmesi	58
3.4.1.1. Adil Fırsat Eşitliği İlkesi ve Adil Tasarruf İlkesi.....	61
3.5. Nesiller Arası Adalet Probleminde Faydacılık Eleştirisi.....	68

4. ÇEVRE VE İKLİM DEĞİŞİKLİĞİ ÖRNEĞİNDE NESİLLER ARASI ADALET PROBLEMİ	72
4.1. Çevresel Problemler	72
4.1.1. Çevre Problemlerine Yönelik Etik Yaklaşımlar	73
4.1.2. Çevre Sorunlarına Çözüm Önerileri Sunan Çevre Hareketleri	76
4.2. İnsan, Çevre ve Gelecek Nesiller	82
4.3. İklim Değişikliği ve Etkileri	91
4.3.1. İklim Değişikliğinin Nesil İçi (<i>intragenerational</i>) Boyutu	94
4.3.2. İklim Değişikliğinin Nesiller Arası (<i>intergenerational</i>) Boyutu	97
4.4. Sürdürülebilirlik Problemi	100
4.4.1. Sürdürülebilirlik Probleminde Nüfus Artışı Çıkmazı	108
SONUÇ	114
KAYNAKLAR	123

GİRİŞ

Nesiller arası adalet problemi evrensel bir mesele olma özelliği taşımaktadır ve bugün her toplumdaki, her kuşaktan bütün canlı ve cansız varlıkları kapsamı içerisine almaktadır. Buchanan'a göre, nesiller arası adaletin potansiyel kapsamı sınırsızdır, öyle ki bu kavram analizin nasıl sınırlandırılarak çalışılacağına karar vermek bile konuyu her boyutu ile incelemek kadar çaba gerektirmektedir. Nesiller arası adaletin, bir politika hedefinden ya da bir felsefi bilmededen ibaret olmadığı bilinmelidir (Buchanan, 2009: 1247). Kuşaktan kuşağa aktarılan ahlaki yükümlülükler nedeniyle gelecek neslin yaşam standartları ve refahına yönelik duyulan kaygılar politika seçimlerinde öncelik kazanmış ve geleceğe kadar süren olayların nasıl ele alınacağı konusu; politikacılar, din adamları, çevre aktivistleri, filozoflar, avukatlar, ekonomistler, akademisyenler ve yazarlar gibi birçok alan çalışmalarında gündemde olan konular arasına girmeyi başarmıştır (Buchanan, 2009: 1242). Her ne kadar soyumuzu koruma, yani gelecek nesillerin çıkarlarını gözetme konusunda dünyanın önde gelen meslek grupları hemfikir oldukları varsayılrsa da mevcut nesillerin gelecek nesillere karşı olan yükümlülüklerinin niteliği konusunda çok fazla araştırma yapılmamıştır. Sorun şudur ki, nesiller arası her hangi bir yükümlüğün varlığı evrensel bir anlaşma ile kabul edilmemiş durumdadır.

Gelecek nesillerin ihtiyaç, talep ve çıkarlarının şimdiki nesil ile aynı ölçüde olması konusunda ortak bir kanı olsa da çıkarların ne kadarının kimler tarafından nasıl karşılanacağı, gelecek nesillere karşı yükümlülüklerimizin var olup olmadığı, varsa bu yükümlülüklerin neler olduğu gibi konular kesin olarak belirtilmemiştir (Buchanan, 2009: 1243). Bununla birlikte dünya literatüründe, nesiller arası adalet konusu sıklıkla felsefe, siyaset ve çevre politikaları alanlarında çalışılmasının yanı sıra etik, ekonomi, sağlık, hukuk, iktisat ve maliye alanlarında da tartışılmaktadır. Ancak mevcut tartışmalar gelecek nesillere karşı sorumluluklarımız veya onlara karşı olan borçlarımızın olup olmadığı soruları çerçevesinde ele alınırken, genel anlamda gelecek nesillere karşı olan ahlaki yükümlülüklerimizin neler olduğu konusundan fazla bahsedilmemektedir.

Adaletin dağıtımı ile ilgili herhangi bir konuda yapılan herhangi bir çalışmada Rawls'un kuramı başlangıç niteliğindedir. Bu yüzden de nesiller arası adalet konusunda

yaptığımız bu çalışma, Rawls'un *A Theory of Justice*¹ (*Bir Adalet Teorisi*, bu çalışmada kısaca *AT* olarak kullanılacaktır) adlı eseri ve yazdığı diğer makaleler temel çıkış noktası olarak alınarak incelenmiştir.

J. Rawls'un uzun yıllardır egemenliğini sürdüren faydacılığa karşı hak temelli alternatif bir kuram oluşturmak amacıyla ortaya koyduğu adalet teorisi 20. yy siyaset felsefesini yeniden canlandırması, analitik felsefe geleneğinden ayrılarak siyaset felsefesine yeni bir soluk getirmesi ve yeni perspektifler geliştirilmesine yol açması açısından oldukça önemli bir yere sahiptir. Rawls'un 1971 yılında *Bir Adalet Teorisi*² adlı eseri ile 20. yy'nin en çok tartışılan düşünürü olmayı ve siyaset felsefesi sahnelerine adını altın harflerle yazdırmayı başarmıştır. Rawls'u en fazla eleştiren insanlardan biri olan Nozick'in bu eser için söyledikleri dikkate değer niteliktedir: "*A Theory of Justice (Bir Adalet Teorisi)*, siyaset ve ahlak felsefesi alanında John Stuart Mill'in yazılarından beri, benzeri görülmemiş, güçlü, derin, ustaca hazırlanmış, geniş kapsamlı ve sistematik bir eserdir." (Nozick, 2015: 241). Kymlicka ise, *AT*'nin o zamana kadar ölü olarak tabir edilen siyaset felsefesinin yeniden doğmasını sembolize ettiğini söyler ve O'na göre bu eser, çağdaş adalet kuramlarının yeniden incelenmesi için bir başlangıç durumu niteliğindedir (Kymlicka, 2016: 13).

Çalışmamız içerisinde Rawls'un adalet teorisi, nesiller arası adalet probleminin kuramsal çerçevesini oluşturmaktadır. Rawls *AT*'nin beşinci bölümünde nesiller arası adalet problemini ayrıca bir bölüm olarak incelemektedir. Rawls ideal bir sözleşme teorisi kullanarak gelecek nesillerle ilgili adalet açısından görevlerimizin neler olabileceğini göstermek için bir seçim girişiminde bulunmuştur ve bu teori aynı zamanda gelecek nesiller ile ilgili adalet problemini de çözmeyi amaçlamaktadır. (Hubin, 1976: 71). Nesiller arası adalet probleminin en iyi çözüm yollarından birisi Rawls'un başlangıç durumu (*original position*) yani bilinmezlik peçesi ardında toplumdaki kendilerinden ve birbirlerinin sosyal statü, yetenek, yaş, cinsiyet gibi konularda bilgi sahibi olmayan bireylerin, daha adil bir toplumun oluşması için adalet ilkelerinin belirlenmesi durumudur (Rawls, 2018: 41). Seçilecek bu adalet ilkelerine Rawls 'hakkaniyet olarak adalet' adını vermekte ve hak ile adaletin farklı kavramlar olduğunu anlamamızı istemektedir. Tarafların seçecekleri adalet ilkeleri hem yaşayacakları mevcut nesli hem de gelecek nesli

¹ John Rawls'un *A Theory of Justice* adlı eseri çalışma içinde *Bir Adalet Teorisi* şeklinde çevrilecektir.

² Rawls'ın *A Theory of Justice* başlıklı kitabı bundan sonra *AT* şeklinde kısaltılacaktır.

ilgilendirmektedir. Çünkü bilinmelidir ki toplumların seçecekleri her yasa ve her politika doğrudan gelecek nesilleri de etkileyecektir. Tarafların birbirleri ve kendileri hakkında rasyonel bilgilere sahip olmaması kendileri için isteyecekleri her iyi şey için gelecek kuşakların da yararlanacak olması anlamına gelmektedir.

Rawls'un adalet teorisi hem nesil içinde hem de nesiller arasında en az avantajlı olanın en fazla yararına olacak şekilde düzenlenmiştir. "Farklılık ilkesinin uygulanmasındaki uygun beklenti, en az şanslı olanların uzun vadeli beklentilerinin gelecek kuşaklar boyunca uzanmasıdır." (Rawls, 2018: 316). Bu amaç hakkaniyet olarak adaletin ilkeleri ile sağlanacaktır.

Çalışmamız içerisinde Rawls'un hakkaniyet olarak adalet ilkelerinden olan fırsat eşitliği ve adil tasarruf ilkeleri doğrudan nesiller arası adalet problemi ile ilişkilendirilmektedir. Rawls'a göre, bugünkü neslin gelecek nesle karşı sorumlulukları bulunmaktadır ve her nesil kendinden sonraki nesil için kaynakların kullanımı, sermaye birikimi, doğa, çevre, sağlık eğitim gibi konularda tasarruf etmelidir ve Rawls için adil tasarruf ilkesi ilerlemenin her aşamasında olmalıdır. Toplumun her aşamasında o düzeye uygun bir tasarruf düzeyi olmalıdır (Rawls, 2018: 319). Yapılan bu tasarruf bir kereye mahsus olmamalıdır ki uzun vadede de bir sonraki nesiller için de uygulanabilir olsun. Bu sebeple daha önceki nesillerin durumu kötü olsa veya kötüye gitse bile yine de daha sonraki nesiller için tasarruf etmemiz gerekmektedir (English, 1976: 92). Gelecek nesillerin çıkarlarının gözetilerek hükümetler ve toplumlar adalet ilkelerini ve politikalarını düzenlerlerse her kuşak bu durumdan kazançlı çıkacaktır. Bu yüzden de Rawls'un adil tasarruf ilkesinin gelecek nesillerin adalet probleminin çözümü için kolaylaştırıcı olacağı tarafımızca düşünülmektedir. Bu kapsamda çalışmamız içerisinde Rawls'un adalet kuramına ve özellikle adil tasarruf ilkesine yönelik eleştirilere yer verilmiş Rawls'un kuramının noksan yönleri ele alınmıştır. Ayrıca Rawls'un yayınladığı makaleler ve eserleri ışığında bu eleştirilere olası cevaplar geliştirilmiştir.

Nesiller arası adalet problemi çerçevesinde haklar ve adalet konusu irdelendiğinde karşımıza çıkan bir diğer kuram da faydacılık kuramı olmuştur. Çalışmamız içerisinde faydacılık kuramına yer verme amacımız şudur ki: İlk olarak, bu kuramın Batı felsefesinde en fazla etkisi olan siyasi ve etik kuramlardan biri olma özelliğini taşıması; ikinci olarak ise bu çalışmanın kuramsal çerçevesini oluşturan Rawls'un adalet anlayışının faydacılığa karşı bir kuram olarak geliştirilmiş olmasıdır.

Gerçekten de Rawls üzerine yapılan çoğu çalışma faydacılık kuramının incelenmesi ile başlamaktadır. Bu sebeple faydacılık kuramının temel prensibi olan en fazla sayıdaki insanın en fazla mutluluğu formülü çıkış noktası ile bireysel hakları gözetmeyen hak temelli değil fayda temelli olan bir kuram oluşunun eleştirisi yapılmaktadır. Faydacılık kuramına yapılan bir diğer eleştiri de nesiller arası adalet boyutu ile düşünüldüğü zaman kuramın fayda hesabı (eylemin en fazla sayıdaki insana mutluluk getirip getirmediğine bakılması) ve sonuççu yaklaşımı, diğer eleştirilen ve eksik görülen noktalarından olmaktadır. Rawls'un faydacılık eleştirisine gelince: Rawls'a göre fayda uğruna insanlar kendi çıkarlarını gözeterek hareket ediyorlarsa o zaman kazançların ve kayıpların dengesinden de yine insanlar sorumludurlar ve bu yüzden insanlar daha büyük avantajlar uğruna kendilerini daha fazla feda edebileceklerini düşünmektedir (Rawls, 2018: 52).

Tez çalışmamız içerisinde faydacılık kuramına yapılan eleştiriler, Rawls'un kuramı ile benzer ve farklı yönleri, bunun yanında nesiller arası adalet problemine ve içerisindeki çevre, iklim, haklar, karşılıklılık, nüfus ve sürdürülebilirlik problemlerine uygulanabilirliği ve uygulandığı zaman bu kuramın olumlu ve olumsuz yönleri genel hatları ile ortaya koyulmaya çalışılmıştır.

Rawls'un adalet teorisini ve teorisinin ortaya çıkmasında büyük öneme sahip olan faydacılık kuramını nesiller arası adalet problemi çerçevesi içerisinde inceledikten sonra nesiller arası adalet problemini çevre ve iklim problemleri üzerinden bu konuda dünya çapında çalışma yapmış olan farklı disiplinlerdeki çalışmacıların görüşlerine detaylı bir şekilde yer verilmiştir.

Nesiller arası adalet probleminin sınırlarını çevre ve iklim konusu üzerinden sınırlandırmamızdaki amaç, yüzyıllar boyunca felsefe alanında insan doğa ilişkisinin konu edilmiş olması bizlerin de doğal çevre ve iklim alanlarını nesiller arası adalet probleminde öncelikli problem olarak görmemize sebep olmuştur. İlk çağ filozofları insanın doğa ile bir bütün olması gerektiğine inanırken, 17. yy. felsefe geleneğinin insan merkezli bir düşünce yapısına sahip olması fikri ile insanı doğanın hâkimi olarak görülmesinin yolunu açmıştır. Bu şekilde yüz yıllardır devam eden insan ve doğa arasında bitmeyen ilişkilerin gelecekte de varlığını sürdüreceği olması düşüncesi nesiller arası adalet problemine çevre ve iklim perspektifinden bakmamızın temel noktalardandır. Daha sonra insanın doğa ile olan ilişkisi felsefe alanı içerisinde 1970'lerin başında ortaya çıkmaya başlayan 'Çevre Felsefesi' (ecophilosophy) kavramı çevreye karşı etik soruların sorulması ve çevre konusunun

merkeze alınması süreciyle devam etmektedir (Ünder, 1996: 15). İnsanın doğaya hâkimiyeti yeniden doğa ve insanın dengeli olması haline dönmeye başlamıştır ve insanlar artık çevre hareketleri ile birlikte gelecek nesillere karşı olan sorumluluklarının farkına varmaya başlamıştır.

İnsan olarak bizlerin, nasıl yaşamamız gerektiği ve yaşadığımız alan içerisinde neleri yapıp yapmamamız gerektiği soruları, çevre etiğinin temel sorularını oluşturmaktadır. Dolayısıyla çevre etiği için en önemli konulardan biri gelecek nesillere karşı olan sorumluluklarımızdır. Çünkü bugünkü seçimlerimiz, yaşam tarzlarımız ve uygulayacağımız çevresel politikalar gelecek nesillerin varlıkları da dâhil olmak üzere onların kimlerden oluşacağını belirleyecek olan unsurlardır (Sol, 2003: 35). Bu sebeple mevcut nesil ile gelecek nesil arasında kopukluk değil bir ilişkiler ağı söz konusudur. Yapılacak her politika, atılacak her adım gelecek nesilleri doğrudan etkileyecektir.

Dünyanın başına gelmiş şimdiye kadarki en büyük felaketlerden biri olan çevresel tahribat ve iklim bozulmalarının etkileri uzun yıllarca varlığını sürdürebilmektedir ve bu açıdan hem mevcut nesli hem de -aslında daha fazla bir şekilde- gelecek nesilleri etkilemektedir. Yapılan bazı çevre, iklim veya nüfus politikaları mevcut nesle faydalı olmuş olabilir ancak aynı politikanın -veya eylemin- sonuçlarının etkileri üç kuşak sonrasını olumsuz ekleyebilmektedir; çünkü bazı eylemlerin sonuçları uzun yıllar sonra kendini gösterebilmektedir. Bu gibi durumlar göstermektedir ki, iklim değişikliği problemi ile karşı karşıya kalacak olan gelecek kuşaklar belli ki eğer tedbirler alınmazsa hayatta kalma konusunda bir hayli zorlanacaklar gibi görünmektedir. Küresel ısınma ile gelen sel felaketleri, doğal afetler çoğu ada ülkelerinin yok olmasına sebep olacaktır. Buzulların erimesine, buzul yerlerde yaşayan hayvanların neslinin tükenmesine, hızla artan insan nüfusunun temiz su sıkıntısı ile karşı karşıya kalmasına, tropik kuşaktaki ülkelerin ve orada yaşayan canlıların yağış dengesinin bozulması ve kuraklık sebebiyle göç etmek zorunda kalması, sadece canlıların değil doğada bulunan her varlığın zamanla yok olması ihtimaller arasındadır.

Durum böyle iken haklı olarak şu soruları sorabiliriz: Gelecek nesillerin daha iyi bir yaşam sürmesi için mevcut nesiller tedbirler almalı mıdır? Kaynakların kullanımını konusunda tasarruf yapılmalı mıdır? Tasarruf oranı neye göre belirlenmelidir? Sürdürülebilirlik kavramı nedir ve sürdürülebilir bir kalkınma ve tasarruf mümkün müdür? Gelecek nesillerin yenilenemeyen kaynaklardan yeterli payı almadan, küresel iklim

değişikliği, yanlış nüfus politikaları, doğa tahribatı, hayvanların neslinin tükenmesi gibi sorunlarla karşı karşıya kalacağını düşünürsek bizler yani mevcut nesiller veya bizden önceki geçmiş nesiller gelecek nesillere karşı bir takım sorumluluklara sahip miyiz? Veya ‘gelecek kuşaklar benim için ne yaptı?’ düşüncesi ile hareket edip bir *karşılıklık* sorununun olduğunu düşünerek gelecek nesillere karşı olan yükümlülüklerimizin olmadığını mı söylemek gerekir? İklim değişikliğinin etkileri, sonuçları nelerdir ve bu problemin çözümü için yapılması gerekenler nelerdir? Çevrenin korunması için yapılan çevre hareketleri nelerdir? Çevrenin korunmasının gelecek nesillere yararı ne olacaktır? Gelecek nesillerin temiz bir dünyada yaşama hakkı ve yenilenemeyen doğal kaynakları bizlerin kullandığı gibi kullanma ve eşit pay alma hakları var mıdır? Gelecek nesillerin hakları nelerdir? Rawls’un başlangıç durumundaki insanları gelecek nesillerin haklarını gözetir mi? Atalarımızı bizler ve bizlerden sonraki kuşakları olumsuz etkileyecek politikalar uyguladıkları için suçlamalı mıyız? Atalarımızın, yani geçmiş nesillerin gelecek nesiller için ahlaki yükümlülükleri var mıdır? Atalarımız hangi durumlarda bizler için bazı sorumluluklara sahipti? Çevrenin ve iklimin korunması ve olumsuz etkilerinin azaltılması gezegenimizin korunması adına bireylere, toplumlara ve hükümetlere düşen görevler nelerdir? Gelecek nesillerin kaynaklardan eşit pay alması ve yaşam standartlarının en azından bizimkilerden düşük olmaması istenirken bu konuda hızlı nüfus artışının rolü nedir ve nüfusun artışı faydacılık kuramı açısından nasıl yorumlanmaktadır?

Yukarıdaki sorular, tez çalışmamız içerisinde cevap bulması gereken sorulardan bazılarıdır. Bu çalışma J. Rawls’un *Bir Adalet Teorisi* eseri ana kaynak alınarak ve Rawls’un adalet teorisi çerçevesinde nesiller arası adalet problemine yaklaşımı ve çözüm önerileri ile faydacılık kuramına da değinerek yukarıda akla gelen sorulara cevap aramakta ve bütün cevaplar bu alanda çalışmış ilgili çalışmalar ile desteklenerek incelenmektedir.

Çalışmamız dört ana bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde tezimizin temel kavramları olan, nesil kavramının neler olduğu açıklanmış ve nesiller arası adaletin kapsamının neler olduğu ortaya koyulmuştur. Nesiller arası adalet konusunun aleyhine ve lehine olan düşünceler ortaya koyularak bu bağlamda ortaya çıkan nesiller arası problemleri ve şimdiki ve gelecek nesil arasındaki karşılıklılık ilişkileri incelenmiştir.

Tezin ikinci bölümünde ise J.Rawls ’un adalet teorisini oluşturmasına sebep olan ve uzun yıllar siyaset ve ahlak felsefesi açısından egemenliğini sürdürmüş olan Faydacılık kuramı açıklanmıştır. Ayrıca nesiller arası adalet konusuna faydacı bir temelde yaklaşan bu

kuramın, nesiller arası adalet problemine uygulanmasında ortaya çıkabilecek sorunlar ve Rawls ile kesiştikleri veya ayrıldıkları noktalar incelenmiştir.

Üçüncü bölümde ise 20. yy'nin en önemli siyaset felsefecilerinden biri olan J.Rawls'un *AT* isimli eseri temelinde adalet teorisi açıklanmıştır. Adalet teorisi ve adalet ilkelerinin incelenmesinin ardından çalışmamızın kuramsal temelini oluşturan Rawls'un nesiller arası adalet görüşlerine yer verilmiştir. Ayrıca, geliştirdiği hak temelli adalet teorisi ile J.Rawls, nesiller arası adalet problemine temelde bireysel hakları gözetilen bir yaklaşım getirirken, faydacı kuram ise nesiller arası adalet problemine bireyselci olmayan yaklaşımı, adaleti fayda üzerinden temellendiren toplumun ve genel iyinin oluşturulması yönündeki düşüncesi Rawls'un faydacılık teorisini eleştirmesine sebep olmuştur. Çalışmanın bu bölümünde Rawls'un faydacılık eleştirisinin boyutları da ortaya koyulmuştur.

Çalışmamızın dördüncü bölümünde ise nesiller arası adalet probleminin çevresel bozulmalar ve iklim değişikliğinin etki ve sonuçları üzerinden değerlendirmesi yapılmıştır. Ek olarak iklim değişikliği hem nesil içi hem de nesiller arası bir problem olarak ele alınmıştır. Buradaki amaç, Rawls'un adil tasarruf ilkesinden yola çıkarak ve yer yer faydacılık kuramı ile karşılaştırarak gelecek nesillere karşı olan sorumluluklarımız ve onlara nasıl bir dünya bırakmamız gerektiği sorusunun cevaplanmasıdır. Dünya üzerinde yapılan çalışmaların incelenmesi ışığında gelecek nesillere karşı olan sorumluluklarımızın var olup olmadığı varsa nelerden oluştuğu sorusunun cevabı aranmaktadır. Aynı zamanda gelecek nesillerin hakları var mıdır? Gelecek nesiller eğer bir hakka sahiplerse hakları neler olmalıdır? Gelecek nesillere karşı mevcut nesillerin yapması gereken tasarruflar neler olmalıdır? Mevcut nesillerin bugün uyguladıkları nüfus ve çevre politikaları gelecek nesli nasıl etkileyecektir? Sürdürülebilirlik kavramına dikkat çekerek hükümetlerin veya bireylerin sürdürülebilir kalkınma adına neler yaptıkları ve yapmaları gerektiği açıklanmaya çalışılmıştır. İklim değişikliği problemi nedir ve gelecek nesiller üzerinde ne gibi etkileri olacaktır? Sorularına yanıt ararken geçmişte ve mevcut durumda gezegenin geçici koruyucuları olarak bizlerin, gelecek nesillere karşı olan yükümlülüklerimizi toplumsal ve bireysel boyutlarda ne kadar yerine getirdiğimiz neler yaptığımız ve yapmadığımız konuları irdelenmiştir.

1. BÖLÜM: NESİLLER ARASI ADALET PROBLEMİ

1.1. Nesil/ Kuşak Kavramı

Nesil veya kuşak kavramını açıklamak üzere ilkin sözlük tanımlarından başlamak istiyorum. Marshall (1999) ‘Sosyoloji Sözlüğü’nde şöyle bir tanım verir: “Bir kuşak, bir toplumun yaklaşık olarak aynı zamanda doğan üyelerinden oluşan yaş gruplarının bir biçimidir. Kuşak terimi bir nesil ile öteki nesil arasında geçen dönem için de kullanılır.” (s. 439). Akarsu ise ‘Felsefe Terimleri Sözlüğü’nde kuşak kavramını “Aşağı yukarı aynı yıllarda doğmuş olup aynı çağın koşullarını, dolayısıyla birbirine benzer sıkıntıları, yazgıları yaşamış, benzer ödevlerle yükümlü olmuş kişilerin topluluğu.” (Akarsu, 1998: 121) olarak tanımlamaktadır. Aynı eserde, bu tanıma ek olarak “(Tarih felsefesinde ve kültür tarihinde) Yeni bir anlayışta yeni bir yaşama duygusunda, yeni biçimlerde birleşen, eskiden belirgin çizgilerle ayrılan kişilerin topluluğu.” (Akarsu, 1998: 121). Şeklinde tanımlamaktadır. Türk Dil Kurumu’na göre ise yaklaşık olarak 25 ile 30 yıllık yaş kümelerini oluşturan insanlar topluluğuna *kuşak* veya *nesil* (*Jenerasyon*) denilmektedir (www.tdk.gov.tr). Ayrıca TDK’ya göre kuşak: Yaklaşık olarak aynı yıllarda doğmuş olan, aynı çağın şartlarını ve birbirine benzer sıkıntılıları yaşamış ve aynı kaderi paylaşmış benzer ödev ve sorumluluklara sahip olan insanların bir araya geldiği gruplardır. (www.tdk.gov.tr). Sözlük anlamlarından da anlaşıldığı üzere her kuşağın kendine özgü deneyimleri vardır ve aynı kuşak içerisindeki insanların benzer özellikleri, benzer olay ve dönemlere tanıklık etmişlikleri ve benzer alışkanlıkları o insan gruplarını aynı neslin insanları yapan özelliklerdendir (Keleş, 2011: 131).

Genellikle nesil (kuşak) kavramı zamansal bağlamda ifade edilirken üç şekilde kullanılır (Şahin Ceylan, 2012: 752). Birincisi biyolojik kuşak (kökensele, genetik), ikincisi sosyolojik kuşak ve üçüncü olarak da kronolojik, yani zamansal kuşaktır (Tremmel, 2009: 19-20). Biyolojik olarak ‘kuşak’ kavramının etimolojik kökenleri Latince “generatio” yani üretkenlik, doğum anlamına gelmektedir ve kalıtımsal olarak aile ilişkileri ile ilgili olduğu için aynı zamanda ‘soy’ olarak da adlandırılır (Tremmel, 2009: 19). Biyolojik olarak kuşak kavramı toplumsal ve teknolojik değişimler sebebiyle tam olarak günümüzü yansıtmıyor

olsa da çocuklar ile ebeveynlerin doğumları arasındaki geçen süre olarak da adlandırılır (Gündüz & Tuğrul, 2018: 90). Tremmel için de 'kuşak' kavramı bu açıdan çocuk ve ailelerinin ilişkilerini ifade eder (Tremmel, 2009: 19). Ancak biyolojik kuşağın tanımındaki sorun şudur: Aynı yıl doğan aile üyeleri bile birbirlerinden farklı nesillere ait olabilirler. Örneğin, bir kadın 36 yaşında doğum yaparsa ve ikiz kız kardeşi 18 yaşında doğum yaparsa kardeşlerin çocukları soy anlamında aynı kuşağa ait olmalarına rağmen zamansal olarak farklı kuşaklara mensup olabilirler (Tremmel, 2009: 19). Aynı şekilde bazı insanların hala veya amca gibi akrabaları kişilerin kendilerinden yaş olarak küçük olabilir ve aralarında tersine bir kuşak farkı ilişkisi de olabilir (Şahin Ceylan, 2012: 752). Bu yüzden de biyolojik olarak kuşak kavramı, zamansal bağlamdaki karşılığı konusunda belirsizlik ifadeler içermektedir.

İkinci olarak sosyolojik anlamda kuşak, tutumları, inançları, problemleri, yaşadıkları sosyal, kültürel ve ekonomik olaylardaki deneyimleri ortak olan insan gruplarını ifade etmektedir (Tremmel, 2009: 20). Toplumsal kuşaklar kendi içlerinde birlik ve beraberlik oluşturmuş insanlardan oluşur ve o kuşağa ait insanların değer yargıları benzerdir ve birbirlerine benzer davranışlar sergilerler (Gündüz & Tuğrul, 2018: 90). Her toplumun farklı toplumsal deneyimleri olması sebebiyle toplumsal kuşaklar toplumdan toplumlara farklılık gösterebilirler. Kuşakları sadece doğdukları yıl bazında hesaplamanın dışında ait oldukları kuşağı oluşturan sosyal olayların düşünce ve inançların etkileri de kuşaklar arası farklılıklar açısından önemlidir (Adıgüzel, Batur, & Ekşili, 2014: 170). Toplumsal kuşaklarda yaş belirleyici bir özellik değildir ve bir edebiyat veya sanat akımına mensup olmak bile örneğin 'Romantikler', kişiyi o kuşağa ait yapar ki zaten kuşak içerisinde yaş farkı fazla olabilir ve bu yüzden 20 ile 50 yaşındaki insanlar bu açıdan aynı kuşakta olabilirler (Tremmel, 2009: 20). Bu kuşaklara ait olan insanlar kendilerini var oldukları neslin genel özellikleri ile ilişkilendirirler. Toplumsal kuşağa örnek olarak, " 'Silent Generation' 'Flower-Power Generation' ³ " (Tremmel, 2009: 20) veya 68⁴ kuşağı da verilebilir.

³ "Dünyadaki en ikonik fotoğraf karelerinden biridir 'Flower Power'. Fotoğrafçı Bernie Boston'un 21 Ekim 1967 yılında yakalamış olduğu bu an hafızalara kazınmıştır. Washington DC'deki bir duvarın önünde Vietnam savaşını protesto eden bir grup duruyordu. Bölgeyi korumak amacıyla duran çevik kuvvet ekibinin yanına grubun arasından bir kişi yaklaştı. Elinde toplamış olduğu siyah karanfilleri doğrultulan silahların namlularına yerleştirdi. Bu eylem Vietnam savaşının bir ikonu haline gelmiş oldu. Aynı zamanda bu Kuşak, Çiçek Çocuklar ismi ile anılmaktadır." www.tarihiolaylar.com (12.04.2019).

Üçüncü kuşak tanımı için Zamansal (Kronolojik) kuşağa göndermede bulunur. Tremmel'e göre, toplumdaki bir yaş grubuna, yani bir toplumdaki genç, orta yaşlı veya yaşlı insanları işaret etmektir. Bu anlamda, birkaç kuşak her zaman aynı anda yaşamlarını sürdürürler. 8 yaşın altındaki insanlar genellikle "genç kuşak" olarak kabul edilirken, 30 ile 60 yaş aralığındakiler "orta yaşlı kuşak" olarak temsil edilirler. 60 yaş ve üstü insanlara ise "yaşlı kuşak" olarak kabul edilmektedirler (Tremmel, 2009: 20). İnsanlar, bu nesil aralıklarını zamansal bağlamda ifade etmek için geçmiş nesil, şimdiki nesil ve gelecek nesil ifadelerini kullanmaktadırlar. Yapılan çalışmalarda kuşaklar türlerine göre, 1925 ile 1945 yılları arasında doğan kuşak sessiz kuşağı, 1945 ile 1964 yılları arasında doğan kişiler Bebek Patlaması (Baby Boomers) kuşağını ve 1965-1979 yılları arasında doğanlar X kuşağını oluştururlar (Erden Ayhün, 2013: 96). 1980 ile 2000 yılları arasında doğan kişiler Y kuşağını ve 2000 yılından sonra doğan kişiler ise Z kuşağını oluşturmaktadırlar (Çetin Aydın & Başol, 2014: 3). Nesillerin kronolojik ve toplumsal açıdan gruplara ayrıldıklarını ifade ettikten sonra bilinmelidir ki: Nesiller arasında tutum ve davranışsal açıdan farklılıklar bulunmasına rağmen, yine de nesillerin birbirlerinden kesin çizgilerle ayrıldığını söylemek doğru değildir.

Bu üç kuşak tanımı kuşak kavramının belli boyutlarını ifade ediyor olsa da bu çalışmada kullanacağımız anlam ve kapsamı yansıtmaktan uzaktır. Çünkü nesiller arası adalet açısından kuşak, aynı soydan gelmeyen, benzer kültürel geçmişe sahip olmayan ve aynı zaman dilimi içerisinde yaşamayan insanları da kapsamaktadır. Nesiller arası adalet kavramı daha çok uzak gelecek nesilleri ifade ettiği için yukarıdaki üç kuşak kavramı bu anlamı yansıtmaz. Bu nedenle, bu çalışmada kullanacağımız "gelecek nesil" kavramı Tremmel'in üç farklı kuşak kavramını da içine alan ama aynı zamanda anlam ve içerik olarak ondan geniş olan bir kavramdır.

⁴ "II. Dünya Savaşı sonrasında doğan ve dünyadaki genel barış havası ile liberal akımın etkisiyle gündeme gelen adalet, bağımsızlık, eşitlik, kardeşlik, özgürlük gibi değerleri savunan 68 kuşağıdır." Ergün Özgür, "Yaşa Göre Değer Farklılıkları ve Siyasi Kuşak Aidiyeti", Sosyoloji Dergisi, CiltNo.26, s.50

"1960'lı yılların içinde bulunduğu ve tüm dünyada esen özgürlük akımından ve savaş karşıtlığından etkilenmiş ve Türkiye'de sol görüşlü 60 gençliğinin oluşturduğu bir akım olarak bilinir. 68 kuşağını başlatan olayların ilki Fransa'daki Sorbonne Üniversitesi'nde meydana gelen öğrenci isyanıdır. Ayrıca Latin Amerikalı devrimci Ernesto Che Guevara'nın La Higuera'da yakalanıp 9 Ekim 1967 tarihinde Bolivya Ordusu'nun elinde öldürülmesi de bu olayların başlangıcına neden olarak gösterilebilir. Aynı dönemde kapitalist birçok ülkede ve özellikle ABD'de sisteme aykırı hareketleriyle ön plana çıkan *Hippiler* gibi özgürlükçü ve antimilitarist akımlar oluşmuştu. 68 kuşağının Türkiye'deki uzantısını ise Deniz Gezmiş, Mahir Çayan, İbrahim Kaypakkaya, Hüseyin İnan, Yusuf Aslan gibi sol içinde çeşitli fraksiyonlara ayrılan devrimciler ve eylemci öğrenciler oluşturmuştur."

Nesil dediğimizde akla gelen insanlar arasında kesintili bağlara sebep olan keskin çizgilerle ayrılan devirler olarak algılanmamalıdır. Nesiller birbiri ardına dizilmezler yani aslında bir kuşak ortaya çıkmadan diğer kuşak tamamen yok olmamaktadır (Barry, 2006: 385). Kuşaklar belirli bir süre birlikte var olmaya devam ederler. Bunun aksi de mümkün değildir. Geçmişte yaşayıp da şu anda var olmayan insanlara geçmiş nesil, geçmişte yaşamaya başlamış halen günümüzde yaşamını devam ettiren ve mevcut zamanda dünyaya gelmiş olan insanlara şimdiki nesil, henüz dünyaya gelmemiş olan insanlara da gelecek nesil denilmelidir. Aralarında keskin bir zamansal farklılık yoktur. Bir nesil varken diğer nesil ile birlikte bir süre birlikte var olabilirler. Esasen kuşak dediğimiz şey zaten nüfusun kendini sürekli yenilemesi durumundan ibarettir. Nüfus daimi olarak yenilenir ve kuşaklar bir süre beraber yaşamlarını sürdürebilirler. İşte tam da bu sebepten ötürü mevcut neslin çıkarları doğrultusunda sağlanan imkânlar gelecek nesil için de sağlanmalıdır (Barry, 2006: 385). En azından sağlanan bu imkânların gelecek nesiller için ne gibi sonuçlara sebep olabileceği öngörülmelidir. Çünkü, “Gelecek nesillerin varlığından ve onlara karşı sorumluluklarımızdan tam olarak emin olamasak da, soyumuzdan gelenler (yani “gelecek kuşaklar”) söz konusu olunca duygusal bağ kurabilmekteyiz.” (Sugorakova & Sol, 2010: 155). Çünkü gelecek nesilden kastedilen zaten çocuklarımız, torunlarımız, torunlarımızın çocukları şeklinde yakın gelecek ve uzak gelecekteki soydaşlarımızdan ve soydaş olmayanlarımızdan oluşmaktadır.

1.1.1. Nesiller Arası Adalet Nedir?

Bu başlık altında nesiller arası adaletin neyi ifade ettiğini, kapsamının neler olduğunu çalışmamızın sınırları içerisinde detaylı bir şekilde açıklayacağız. İnsanlar, yaşam arenasında sadece içinde buldukları kadarıyla var olduklarını düşünürler. Onları bugün var eden bir geçmiş nesil vardır ve yarın da varlığını sürdürecektir olan bir gelecek nesil olacaktır. Devletler de insanlar gibi adalet dağıtımlarını yaparlarken maalesef bu yanılgıya sıklıkla kapılmaktadır. Siyasetten felsefeye, sanattan ekonomiye ve ekolojiye her alanda çalışmalar yapılırken gelecek olan nesil göz ardı edilmemelidir. Çünkü “Soyundan gelenleri korumak için güçlü içgüdülere sahip olmayan herhangi bir grup, sürü veya toplum, yok olmaya mahkûmdur.” (Sugorakova & Sol, 2010: 155). Bugün verdiğimiz her karar gelecek nesillerin çıkarlarını doğrudan veya dolaylı olarak etkileyebilir, hem bizlerden onlarca yıl daha önce doğmuş olan bu nesilleri hem de bizleri etkileyen bu

kararlar, aynı şekilde bizlerden onlarca yıl sonra doğmuş olacak gelecek nesilleri de etkileyecektir (Buchanan, 2009: 1237). Çünkü, kararlarımızın çoğunun özellikle de verilen küçük kararların birçoğu belki de tarihin akışını etkilemeyecek düzeyde olabilir ama en azından seçilecek politikaların çocuklarımızı veya torunlarımızı nasıl etkileyeceğini düşünmek ve bu durumları göz önünde bulundurmamak biz mevcut nesillerin yükümlülüğünde olduğu unutulmamalıdır (Buchanan, 2009: 1237). Çıkarlar, talepler, sermayeler, mallar ve kaynaklar dağıtılırken adalet duygusu elden bırakılmamalıdır ki, nesiller arası bir ilişkiden bahsedebilmek mümkün olsun. Ancak bu şekilde bir sonraki neslin taleplerini karşılamaya çabalama konusunda ne kadar sorumluluğa sahip olduğumuzu anlamak mümkün olabilir (Rawls, 2018: 315).

Bizler bugünkü nesil olarak şu an mevcut olarak varlığımızı sürdürüyor durumdayız. Dolayısıyla geçmiş nesil ve gelmesi planlanan gelecek nesil şu anda mevcut değildir, belli bir kısım yakın geçmiş veya yakın gelecek nesil şu anda var olsalar bile muhtemelen yaşları itibari ile adalet, hukuk, ahlak, politika vd. gibi konularda karar verme yetisine sahip durumda değildir. Geçmiş neslin yaptıklarını yargılamak veya sürdürmek ve aynı şekilde gelecek neslin çıkarlarını gözetmek mevcut neslin elindedir (Şahin Ceylan, 2012: 749). Bu bakımdan, mevcut nesil her zaman hem avantajlı durumdadır hem de yüklendiği sorumlulukların ağırlığını taşımaktadır. Kuşaklar zaman içinde yayılırlar ve aralarındaki gerçek çıkar tek yöne doğru aktarılmaktadır (Rawls, 2018: 318). Buradaki tek yön ifadesi ile anlatılan, açıkçası geçmiş nesiller için artık yapılacak çok fazla bir şey kalmadığından bu akış yönü bugünün ve geleceğin neslini ilgilendirmektedir. Böylece neyin adil, neyin adil olmadığı ve her durumda adaletin nasıl sağlanacağı konusu genel anlamda mevcut nesil ve gelecek nesil ile ilgilidir (Rawls, 2018: 318).

Ceylan'a göre nesiller arası adalet, "gelecek nesillerin çıkarlarının korunması, bu yönde bireyler ve hükümetler düzeyinde gerekli tedbirlerin alınması esasına dayanan dengeleyici politikaların genel adıdır." (Şahin Ceylan, 2014: 307). Ona göre, nesiller arası adalet geniş anlamıyla, henüz yaşamaya başlamamış gelecek nesiller yararına devletin, insanların, sivil toplum kuruluşlarının yürüttüğü toplumsal, hukuki ve ahlaki ödevler bütünüdür (Şahin Ceylan, 2012: 753). Bu ödevler Rawls'un da *AT*'de söylediği gibi her alanda olabilirler (Rawls, 2018: 316). Ve hangi alanda olursa olsun gelecek nesillerin çıkarları gözetilerek yapılmalıdır. "Bugünün ve yarının çıkarları arasında denge kurulabileceği, kamu politikalarıyla ardıklarımızın yaşamlarının kolaylaştırılabileceği, hiç

değilse asgari bir refah düzeyinin sağlanabileceği de öngörülmektedir.” (Şahin Ceylan, 2012: 753). Böylelikle gelecek nesillerin refah düzeyleri yani yaşam standartları olabildiğince üst düzeye çıkartılması amaçlanmalıdır. Bu temelde,

“ “Gelecek kuşaklar” argümanı şöyle özetlenebilir: Eğer şimdi yaşayanlar (1) çocuk yapmayı sürdüreceklerse –yani dünya şimdi yaşayanlar ölünce insansız kalmayacaksa-, (2) gelecek kuşaklara karşı sorumlu iseler, (3) eylemleri gelecek kuşakların refahını, sağlığını ve hatta varlığını etkileyecekse, (4) ve gelecek kuşakların bu dünyada yaşama hakları varsa, şimdi yaşayan insanlar gelecek kuşakların yaşamı zorlaştıracak eylemlerden kaçınmalıdır. Ve gelecek kuşaklar argümanını savunanlar bu çıkarımdaki öncüllerin tümünü evetlerler.” (Ünder, 1996: 137).

Çalışmamız içerisinde, nesiller arası adalet problemi, biraz da şimdiki neslin gelecek nesillere karşı sorumlu olup olmadığı, eğer gelecek nesillere karşı belirli sorumluluklara sahip olacaklarsa bu sorumluluklar nasıl ve ne kadar olmalıdır? Gelecek neslin kapsamı nedir? Gelecek nesillere karşı sorumlu muyuz? Sorumluluklarımız nelerdir? Nasıl ve ne kadar tasarruf edilmelidir? Tasarruf ilkeleri neler olmalıdır? Kimler ne ölçüde fedakârlık yapmalıdırlar? Yapılan bu fedakârlıkların sonucu gelecek nesilleri tatmin boyutuna ulaştırır mı? Gelecek nesil bu tasarruf ve fedakârlıkların karşılığını nasıl öder ve ödemeli midir? Bir karşılıklılık ilişkisi söz konusu mudur? Nesiller arası adalet kaynak kullanımını, ekolojik, ahlaki veya hukuki politikaların sürdürülebilir olması mümkün müdür? gibi sorular ile ilgilidir.

Gelişen teknoloji, sanayileşme, dünya nüfusunun hızla artışı ve beraberindeki nükleer savaşlar ve ekoloji dengesinin bozulması, bizleri gelecek nesillerin varlığı ve yaşam standartları açısından endişelendirmektedir. Çünkü bilmeliyiz ki bizlerin bugünkü yaptığımız veya yapacağımız seçimler gelecek olan nesli doğrudan etkileyecektir. Örneğin, bugün seçeceğimiz çevresel politikalar bizler için bugün var olan sorunları çözüyor ve olumlu sonuçlara sebep olabilir. Ancak aynı çözümler veya aynı tasarruf tedbirleri gelecek nesiller için de aynı sonuçları doğurmayabilir. Onların taleplerine cevap vermeyebilir ve hatta yıkıcı etkilere sebep bile olabilir. Bu örnekleri de çalışmamızın ‘Nesiller Arası Adalet’ bölümünde çoğaltıp hem bugünkü mevcut nesli hem de gelecek olması planlanan bir sonraki nesilleri kurtaracak, sonuçları yıkıcı olmayacak hukuki, ahlaki, ekonomik ve ekolojik açıdan sorumluluklarımızın neler olabileceğini ve kaynak kullanımında yapılabilecek tasarruflar detaylı bir şekilde incelenecektir.

1.2. Nesiller Arası Adalet Aleyhte ve Lehte Görüşler

Nesiller arası adaletin aleyhindeki görüşler, gelecek kuşakların varlığını reddetmekte veya eğer gelecek bir kuşak olacaksa onlara karşı ahlaki yükümlülüklerimizin olmadığını savunmaktadır. Gelecek kuşakların henüz kimlerden oluşacağını bilinmediği ve böylece çıkarlarının, taleplerinin bilinmezliği sebebiyle onlara karşı bir sorumluluk taşımak zorunda olmadığımız görüşü ve gelecek kuşakların henüz olmaması sebebiyle muhatap bulamıyor oluşumuz da mevcut nesli gelecek nesle karşı sorumluluk duymaktan alıkoymaktadır (Birden, 2016: 10). Aynı zamanda gelecek nesillerin bizlerle aynı haklara sahip olmadığı görüşüne sahip düşünürler, gelecek nesiller için yapılacak tasarrufları da reddetmektedirler. Çünkü bu görüş sahipleri mevcut nesilleri kaynaklardan mahrum bırakıp, karşılığı olmayan ve gereğinden fazla bir fedakârlıkla karşı karşıya bırakıldıklarını savunmaktadırlar.

Bu düşüncelerin yanı sıra gelecek neslin var olacağından şüphe duymayan, gelecek nesillere karşı sorumlulukların varlığını kabul eden, gelecek nesillerin hakları olduğunu düşünen, hatta kaynakların kullanımı konusunda mevcut nesillerle eşit pay alma haklarına sahip olduğunu düşünen, gelecek nesiller için sürdürülebilir kalkınma ve tasarruf planları yapılması gerektiğini savunan görüşler de mevcuttur. Çalışmamız içerisinde A. Baier, J.Rawls, B. Barry, E. Page, Tremmel, Bandman gibi düşünürler gelecek kuşaklara karşı bazı sorumluluklara sahip olduğumuz ve mevcut neslin gelecek neslin çıkarlarını gözetecek (kültür, sanayi, sağlık, doğal kaynaklar, iklim, çere, eğitim vd.) her alanda tasarruf yapması gerektiğini destekleyici görüşlere de yer vermekteyiz.

1.2.1. Gelecek Nesillerin Haklarının Olduğu ve Olmadığı Yönündeki Karşıt Görüşler

1960'ların başından itibaren, Dünya Savaşlarının etkilerinin uzun vadede kendilerini yeni yeni göstermeye başlaması ve yenilenemeyen doğal kaynakların tükenmesi gibi farkındalıklar ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu farkındalıklar mevcut neslin gelecek nesle karşı kaynakların kullanımı konusunda hakları olup olmadıkları ve kaynakların nesiller arasında adil paylaşılmasının gerekli olup olmadığı sorunları konuşulmasına yol açmıştır (Ünder, 1996: 136).

1960'lı yıllardan itibaren artık kaynakların kullanımını konusunda gelecek nesillerin de bu kaynaklardan adil pay alma hakkına sahip olduğu farkındalığı ortaya çıkmaya başlamıştır. Page'e göre, doğal kaynakları kullanmak gelecek nesillerin hakkıdır ve onlara kaynakları kullanmaları için bizlerin kullandığından daha az bir pay bırakmamak gerekmektedir (Page, 1999: 55). Page'nin görüşünden anlaşılıyor ki, her neslin bütün kaynakları kullanma hakkı bulunmaktadır ve bu yüzden de mevcut nesiller gezegende yaşama sıraları geldiğinde kaynakları koruyarak diğer nesle aktarma çabası içerisine girmeleri gerekmektedir. Çünkü, "Kuşaklar arası haklar bireysel haklar gibi düşünülmemelidir. Bunlar kuşaklara ait haklardır; bunlara başka kuşaklar ile -geçmiş, şimdiki ve gelecek- ilişkili olarak sahip olunur." (Demirci, 2013: 230). Bu düşünceler doğrultusunda artık, yapılan her eylemin bu bilinçle yapılması gerekliliği, eylemlerin uzun vadeli sonuçlarının da düşünülmesi, gelecek nesillerin çıkar talep ve refah düzeylerinin göz ardı edilmemesi gerektiği düşüncesi kendini göstermeye ve gelişmeye başlamıştır.

Baier'e göre, hiç kimse gelecek nesillerin gerçekten var olacağı konusunda şüphe duymamaktadır (Baier, 1984: 70). Çünkü gelecek nesil olarak algılanması gerekenler çok uzak kuşaklar değildir. Bugün doğan çocuklar aslında gelecek neslin birer temsilcileridir. Bu yüzden gelecek nesil ütopyik olmayan ve var olması beklenen bir gerçekliği ifade etmektedir. "Aslında gelecek kuşakları düşündüğümüzde onları soyut bir topluluk olarak değil, çok önemseydiğimiz akrabalarımız -çocuklarımız veya doğmamış torunlarımız- olarak düşünürüz." (Sugorakova & Sol, 2010: 153) Gelecek nesil gerçekten var olduğuna göre onlar da bizim sahip olduğumuz haklara sahip olmaları da beklentiler arasındadır.

Baier, gelecek nesillerin de bizlerle aynı haklara sahip olması konusunda iki ana noktayı işaret eder. Bu noktalardan birincisi şudur ki: Eğer gelecek nesiller bu haklara sahip olacaklarsa bu haklara sorunsuz bir şekilde sahip olabilmeleri beraber olacakları çağdaşlarının yanı sıra bizler için de yükümlülükler yol açacaktır (Baier, 1984: 70). Bu konuda aynı noktaya değinen diğer isim de Bandman olmuştur. Bandman de gelecek nesillerin bizler gibi haklara sahip olması gerektiğini ancak bunu kabul etmenin beraberinde bizlere de çeşitli sorumluluklar yüklediğinin bilinmesini gerektiğini ifade etmektedir (Bandman, 1982: 95).

İkinci dikkat edilecek nokta da gelecek nesillerin farklı haklara da sahip olmaları gerekliliğidir (Baier, 1984: 70). Bu anlamda sahip oldukları siyasi ve sivil haklara ek

olarak, her bir birey aynı zamanda yeryüzündeki kaynaklardan geriye kalanlarından adil bir pay alma hakkına sahip olacaklardır. Gelecek nesiller birtakım haklara sahip olacaksa ve onların birtakım hakları varsa, bu hakların başında dünyadaki kaynakları adil bir şekilde kullanma ve kalan kaynaklardan pay alma hakları gelmektedir.

Gelecek nesillerin haklarını görmezden gelmemek bizlerin sahip olduğu haklara sahip olmalarını düşünmek aynı zamanda şimdiki nesil ile gelecek nesil arasında sıkı sıkıya bir bağa sebep olacaktır (Bandman, 1982: 95). Gelecek nesillerin hak sahibi olduklarına inanmak demek, onların haklarını da güvence altına almamız gerektiğine de inanmamız demektir. Bu düşünce bağlamında da mevcut nesil tarafından gelecek nesillerin de haklarını koruma düşünesi ve davranışı nesiller arası bir ilişki, daha güvenli bir bağ oluşmasına neden olacaktır. Aynı zamanda onların da hakları olduğuna inanmak, bugün kullandığımız kaynakları onlarla paylaşmamız gerektiğine inanmak demektir (Baier, 1984: 70). Çünkü payın hak olduğu yerde gelecek nesillerinde bu mevcut kaynakları paylaşma hakları vardır. Rawls'un ilerde bahsedeceğimiz adil tasarruf ilkesinin üç koşulundan ikincisini hatırlatmak gerekir :

- (a) Buna göre, adil (ya da düzgün) temel kurumlar tesis edilince tasarruf durabilir. Bu noktada gerçek tasarruf (yani, her türlü reel sermayeye yapılan net ilaveler) sifıra inebilir ve mevcut hisselerin sadece muhafaza edilmesi ya da yinelenmesi, yenilenemeyen kaynakların gelecekte gereği gibi yararlanılmak üzere idareli kullanılması gerekir. Böylece, cari tüketimi tehdit eden tasarruf oranı, toplam sermaye birikimi, kullanılmayan kaynaklar ve doğal dünyanın üzerindeki insan nüfusunu yaşatma kapasitesini korumak ve yenilemek için geliştirilen teknoloji bağlamında ifade edilecektir. Bunlarla birlikte diğer yaşamsal önem taşıyan öğeler bir araya geldiğinde bir toplum bu noktadan sonra doğal olarak tasarruf yapmayı sürdürecektir, ancak bu artık adaletin görevi olmayacaktır. (Rawls, 2006: 116).

Rawls'un dağıtıcı adalet yaklaşımı ile hem nesil içerisinde hem de nesiller arasında hakların ve ödevlerin nasıl dağıtılacağı konusu teorisinin temel bir parçasını oluşturmaktadır ve bu yüzden anlıyoruz ki Rawls, nesiller arası adalet problemini 'haklar' kategorisinde incelemektedir (Şahin Ceylan, 2014: 295). Rawls'un adalet teorisinin en önemli özelliği evrensel insan haklarını ve bireysel haklar konusunu oldukça önemsemesidir. Bu yüzden de gelecek nesillerin önce var olacaklarına inanmak daha sonra da onları bizlerden farklı olmayacak bireyler olarak görmemiz gerekmektedir.

Gelecek neslin var olacağıın kabulünün muhalif görüşlerine göre insanların varlığının sınırlılığı göz önüne alındığında insanlığın sonu yaklaşmış ve belki de gelmiş durumda olabilir. Bin yıldan daha uzun süredir doğal yaşamın tahrip edilmesi, iklimdeki bozulmalar, kıtlıklar ve hastalıklar sebebiyle bazı insanlar ‘gelecek’ kavramını çok uzak olarak görmekte ve insan hayatının yakın bir tarihte bitebileceğine inanmaktadırlar ve böylece de aynı insanlar gelecek nesillerin olmayacağını da düşünmektedirler (Buchanan, 2009: 1263). İnsanlığın sonunun geleceğini elbette ki düşünebiliriz ve her nesil için bu son insan neslidir diyebiliriz. Her neslin son nesil olma ihtimali elbette ki vardır ancak Barry’e göre bu düşünce şekli risklidir ve bu riske girilmemelidir (Barry, 2006: 392). Gelecek kuşakların var olmama olasılıkları da var olma olasılıkları kadar mümkündür. Ancak gelecekte bir neslin var olmayacağı düşüncesi içerisine girerek, gelecek felaketlere sebep olacak seçimler yapma hakkımız olduğu anlamına gelmemektedir (Sol, 2003: 40). İçinde yaşadığımız neslin son nesil olduğuna inanmak, yapacağımız eylemler ve seçimlerde yanlışlıklara sebep olacak ve gezegenimiz için ya da gelecek nesil için geri dönülmez felaketlere yol açacaktır.

Her koşulda gelecek bir nesil varmış, olacakmış gibi düşünmek yararlı olacaktır. Aksi takdirde mevcut nesillerin bilinçsiz ve savurgan seçimleri seçme olasılığı olan gelecek nesiller için yıkıcı olacaktır. Bu sebeple de mevcut nesillerdeki insanlar gelecek nesillerin varlığını veya var olabileceklerini göz ardı etmeden yaşamalıdır. Gerektiği zaman tasarruf tedbirleri alabilmelidirler. Her nesil bu dünyanın ve kaynakların “geçici bekçileri” (Barry, 1997: 45) olduklarını unutmamalıdır ve yapacağı her eylemi bu durumun bilincinde olacak şekilde yapmalıdır.

Eğer mevcut nesillerin amacı sadece gelecek nesillerin var olmasını sağlamak olursa bu yaklaşımı savunan bir nesilden tasarruf etmesini de bekleyemeyiz (Sol, 2003: 37). Bu şekilde bir düşünce yapısına sahip olan mevcut nesil, gelecek nesillere karşı bir ahlaki yükümlülüğünün de olmadığı görüşünü savunacaktır. Oysa ki mevcut neslin seçecekleri her politika yapacakları her eylem, onların kim olacaklarını, yaşam biçimlerini etkileyici unsurlar taşımaktadır. Gelecek nesillerin henüz var olmamalarının yeterli olması görüşü sadece mevcut neslin bencil bir tavırla kendi çıkarlarını korumasına sebep olmaktadır. Böyle düşünen bir nesilden de kaynakları doğru kullanmasını sürdürülebilir kalkınmaya katkı sağlamasını, gezegenimizi korumasını ve ahlaki, kültürel mirası taşımasını beklemek doğru olmayacaktır.

“Sürdürülebilir kalkınma bugünkü sosyal ve ekonomik karları, gelecekteki potansiyel benzer faydaları tehlikeye atmaksızın optimize eden sosyal ve yapısal ekonomik dönüşümlerin bütünleşmesi olarak tanımlar.” (Sarıkaya & Zişan, 2007: 223). Page’e göre gelecek nesillerin kaynakları kullanma hakları bizlerin haklarından daha az değildir (Page, 1999: 55). Eğer ileriki inceleyeceğimiz sürdürülebilirlik problemi çözülmeye çabalanırsa gelecek nesillerin hakları konusunda çok fazla kaygı taşımamamıza gerek olmayacaktır. Çünkü sürdürülebilirliğin amacı gelecek nesillerin her alanda refahını gözetmek, gelecek nesillerin ihtiyaç ve taleplerini bugünkü nesilden farklı olmayacak şekilde karşılamaya çalışmaktır. Kaynakların bugünün taleplerini karşılaması için harcanan çaba gelecek nesillerin de ihtiyaçlarını karşılayabilme hakkını elinden almadan yapılmalıdır. Çünkü, “Kaynakların kullanımında kuşaklar arası hakkaniyet gözetilmelidir.” (Sarıkaya & Zişan, 2007: 224). Tremmel’e göre de, eğer nesiller arası bir adaletten bahsedilecekse bu ancak gelecek neslin haklarının korunması ve hak temelli bir adalet teorisi yolu ile gerçekleşebilecektir (Tremmel, 2009: 46). Gelecek nesillerin hakları olduğu fikrini kabul edersek eğer kabul etmeliyiz ki bu haklar yasalar ile somutlaştırılmalıdır.

Bu bağlamda, anlaşılmalıdır ki mevcut nesiller olarak bizler ve her nesil gelecek nesillerin de hakları olduğunu unutmamalıdır ve gelecek nesillerin de kaynaklardan yararlanma hakları göz ardı edilmemelidir. Bu yüzdendir ki mevcut nesil yenilenemeyen kaynakları kullanırken daha dikkatli değildir. Kaynakların beklenenden hızlı bir şekilde tükenmesi gelecek nesilleri kaynakların kullanımında eşit paya sahip olma hakkından alıkoyacaktır.

Böylelikle amaç, savurgan olmadan her alanda tasarruf edebilmek ve gelecek kuşaklara kaynaklardan pay alabilme hakkı vermektir. Tremmel’e göre, sadece bir kumsalda yürüyüş yaparken yerlere cam kırıkları bırakmamak, kamp yaptıktan sonra kamp alanını temiz tutmak gibi basit ama önemli eylemler bile gelecek nesillerin bu kumsalı kullanabilmesi, kumsaldan pay alma haklarını önemsemek ahlaki açıdan doğru bir davranıştır (Tremmel, 2009: 46). Bu dikkatli davranmanın sonucunda her kuşak gelecek nesilleri düşünerek üzerine düşen sorumluluğu yerine getirdiğinde gelecek kuşağın herhangi bir konuda zararlı çıkma ihtimali en aza indirilmiş olur. Böylece mevcut nesiller de gelecek nesillerin haklarını güvence altına almış olur.

Gelecek kuşaklar şu anda haklarını talep edemiyor durumdadırlar ve mevcut nesil bundan yararlanıp gelecek nesillerin temiz, güvenli ve sağlıklı bir dünyada yaşamlarını

sürdürmelerini ve kaynaklardan pay alma haklarını ellerinden almamalıdır (Birden, 2016: 10). Gelecek nesillerin temsilcileri yani hak sahipleri şu an ki mevcut hakların davacıları olarak kabul edilebilir (Baier, 1984: 71). Yani bu temsilciler yasal olarak geçmiş nesillerden bir hak iddia edemeseler bile ahlaki olarak geçmiş nesillerin yaptığı eylem ve seçimleri sorgulayabilirler. Bunu yapmalarında da bir sakınca yoktur çünkü hakların korunması hususu yazılı olmayan bir sözleşmeyi içermektedir. Bizler nasıl ki geçmiş nesillerin yaptıkları eylem ve seçimleri sorgulayabiliyorsak, gelecek nesillerin hak sahipleri de geçmiş nesilleri sorgulamak hakkına da sahip olmalılardır.

Gelecek nesillerin hakları varsa bu haklar neler olabilir? sorusu Bandman tarafından sorulmaktadır (Bandman, 1982: 96). Bandman bu soruya yanıt olarak öncelikli olarak gelecek nesillerin bir hakkı olacaksa bu hakkın özgürlük olması gerektiği kanaatindedir. Çünkü özgürlük hakkına sahip olmak özerk bir alana sahip olmak demektir ve bu da beraberinde diğer hakları da getirecektir (Bandman, 1982: 95). Bireyin özgür olması gerekliliğini en ön sıraya koyan Bandman, ikinci olarak eğer gelecek nesillerin bir hakka sahip olması bekleniyorsa bu temiz havada solunum hakkı olması gerektiğini vurgulamaktadır (Bandman, 1982: 95). Esasen gelecekteki nesillerin sahip olması gereken en genel haklar evrensel insan haklarıdır. İklim değişikliği konusunu da insan hakları açısından düşünmek gerekirse önemi daha fazla artmaktadır (Ilık Bilben, 2018: 222). Çünkü temiz bir havada yaşamak insanların en tabii hakkı iken iklim değişikliğine sebep olmak veya göz yummak insanların bu doğal haklarını ellerinden almak anlamına gelmektedir.

Ayrıca sadece mevcut zamanda yaşayan insanların değil, gelecek kuşakların da bireysel hakları tehdit altındadır. Bu yüzden de insan haklarının ihlallerini göz ardı etmeden ivedilikle iklim ve çevresel bozulmalara karşı gerekli tedbirler alınmalıdır. Bizler hangi haklara sahipsek gelecek nesillere de sunmamız gereken en azından onların da bu haklardan yararlanması gerektiği bilincine sahip olmamız gereken genel insan haklarından başka bir şey değildir. Baier'in de ifade edip, bu anlamda Bandman 'a katıldığı gibi, bu haklardan biri de hatta belki en önemli haklarından biri de, temiz bir havada yaşama hakkıdır (Baier, 1984: 71). Çünkü temiz havada yaşam hakkı temel haklar kapsamına girmektedir. Bu yüzden bu noktaya gerekli önem göstermeli ve çözümü için çabalamamız gerekmektedir.

Her birey temiz hava ve temiz su gibi temel çevresel haklara sahiptirler ve bu haklar tehdit altındaysa mevcut nesil hem kendileri hem de gelecek kuşaklar için özveri ile çözüm yollarını aramalı ve bu sorunu en aza indirmek için çabalamalıdır (Ilık Bilben, 2018: 222). Bu hakların gelecek nesillere ulaşabilmesi adına geçmiş nesil ile gelecek nesil arasında özel bir bağ bulunmaktadır. Gelecek neslin hangi hakları talep edeceğini bilmiyor olsak bile en genel anlamıyla gelecek nesiller evrensel insan haklarını talep edeceklerdir. Gelecek nesillerin hakları varsa eğer, o zaman biz ya da bizden öncekilerin gelecek nesillere karşı yükümlülüklerimiz olduğu kaçınılmaz bir sonuçtur (Baier, 1984: 71). Doğal olarak da gelecek nesillerin temsilcileri bu iddia edilen haklar konusunda sorumluluklarımızı yerine getirip getirmediğimiz konusunda harekete geçme hakkına sahiptirler. Onların hak sahipleri olarak bu hakları talep etmesinde ve sorgulamasında bir sakınca yoktur ve bizlerin de şuan yapması gereken şuan birilerini gelecek neslin temsilcileri ve herkesi de hak sahibi olarak görmemiz olacaktır. Gelecek nesillerin şu anda yaşayan insanların hepsinden oluşmayacak olması sebebiyle o kişilerin spesifik özellikleri, istek, talep ve çıkarları konusunda tam olarak bilgi sahibi değiliz ve aynı zamanda bilgi sahibi de olamayacağız (Baier, 1984: 71). Bir kuşak sonrası için talep ve çıkarları açısından tahminde bulunmak mümkün olsa da dört beş kuşak sonrası için mümkün olmayacaktır. Gelecek kuşakların örneğin torunlarımızın ileride ne isteyeceklerini taleplerinin ne olacağını bilemeyeceğimiz için eylemlerimizin de onları nasıl etkileyeceğini bilemiyor durumda olacağız. Böylesi bir durumda da gelecek nesillere karşı sorumluluklarımızın olmadığını düşünenler olacaktır (Barry, 2006: 390). Bu düşünceye göre nasıl olsa bugün yapacağım eylemlerin ve seçimlerin gelecek nesilleri nasıl etkileyeceğini bilemiyor oluşumuzun rahatlığı mevcut nesle seçeneklerinde veya eylemlerinde sadece kendi çıkarlarını gözetme rahatlığı vermektedir.

Barry'e göre, ne zaman ki yapacağımız eylemlerin gelecek nesilleri etkilediğini öğrenmeye veya düşünmeye başlarız o zaman gelecek nesillere karşı yükümlülüklerimiz olduğu ortaya çıkmaya başlar. Çünkü bugün yapacağımız eylemlerin gelecek nesli de etkilediğini düşünmeye başladığımız anda onların iyiliklerini ve çıkarlarını düşünmeden hareket etmek de doğru bir davranış olmayacaktır (Barry, 2006: 391).

Barry de, şu anda gelecek nesillerin neler istediğini bilemiyor olduğumuz görüşünü savunmaktadır. Ancak biliyoruz ki gelecek nesiller de buzulların erimesini, hastalıklarla dolu, kirli ve yaşanamaz bir dünya istemeyeceklerdir (Barry, 2006: 390). Gelecek

nesillerin taleplerini bilemediğimiz görüşünü kabul ediyoruz. Ancak bu demek değildir ki temiz hava gibi özel olmayan genel taleplerinin de olmayacağını düşünüp, gelecek nesillerin haklarını görmezden gelelim. Çünkü temiz hava ihtiyacının gelecekte teknolojik ilerleme veya gerileme ile azalacağını da tahmin edemiyor durumdayız (Baier, 1984: 71). Bu yüzden de kendimizi en olumsuz duruma göre hazırlamamız gerekmektedir ki gelecek nesiller de bugünkü haklardan büyük paylar alabilsinler.

Gelecek nesillerin bu özel haklar talep etme isteğini mevcut nesiller olarak yok sayıldığını varsaysak bile doğal olarak sahip olduğu haklar görmezden gelinmemesi gerekmektedir. Bentham'ın doğal hak kavramını yok saymaktadır ve kendisi için en geçerli sebebi doğal hakların tam olarak ne olduğunu kimsenin bilmiyor olduğu düşüncesidir. (Bentham, 2006: 237). Önemli olan O'nun için yasal haklardır. Çünkü yasal hakların nasıl ortaya çıktığı ve ne yapılması gerektiğini biliyor oluşumuz hak ve hukukun birlikte hareket etmesi gerekliliğidir (Bentham, 2006: 237). Ancak Bentham'ın doğal hak ile ilgili bu açıklaması yetersiz gibi görünmekle beraber özgürlük ve yaşama hakkı gibi temel yani doğal hakların varlığını yok saymak hem biz yaşayan nesil hem de gelecek nesiller için hiçbir yarar sağlamayacaktır. Aksine insanın bu temel (doğal) haklarının elinden alınması ya da hiç verilmeyerek yok sayılmasının çok olumsuz sonuçları olabilmektedir. O yüzden en azından temel düzeydeki hakları koruma konusunda hassasiyet göstermeli ve gelecek nesillerin de bu doğal haklara sahip olduğu bilinciyle eylemlerimizi bu düşünceye uygun olacak şekilde sürdürmemiz gerekmektedir.

Gelecek nesillerin kimler olacağı veya nasıl olacakları, ne gibi taleplerde bulunacakları konusundaki bilgisizliğimiz ve sayılarının ne kadar olacağı konusundaki belirsizlikler birtakım çatışmalar ortaya çıkarsa da bu çatışmalar onlara karşı olan yükümlülüklerimizin önceliği ile ilgili olabilir. Ancak bu çatışmalar gelecek nesillerdeki kişilere karşı olan yükümlülüklerimizin gerçekliği ya da lüks taleplerimiz veya savurgan harcamalarımız, kaynakları yok etme veya israf etme özgürlüğümüz üzerindeki ahlaki önceliği ile ilgili değildir (Baier, 1984: 71).

Tremmel'e göre, gelecekteki kişilerin hak iddialarını (ilgi alanlarına, tercihlerine) saygı göstermeliyiz; gelecekteki kişilere karşı yükümlülüklerimizi yerine getirmeliyiz; gelecekteki insanlara zarar vermemeliyiz ve gelecekteki kişilere karşı ahlaksız davranmamalıyız. (Tremmel, 2009: 46). Tremmel'e göre, gelecek nesille niçin bir önceki cümlede saydığımız yapılması gerekenlerden en azından birkaç tanesi etik normlar olarak

belirlenebilirse nesiller arası bir adalet teorisi mümkün olacaktır. Böylelikle gelecek nesillerin hakları korunacaktır. Ayrıca gelecek nesillerin haklarının olmadığını kabul etmek bile yapılması gereken yine de ne olursa olsun gelecek nesillere ahlaki olarak zarar verilmesine izin verilmemelidir (Tremmel, 2009: 46).

Baier'e göre, Bilinmelidir ki haklar ve sorumluluklar sadece bireysellikten dolayı var değildirler. Hak ve sorumluluklara başkalarıyla olan ilişkiler ve toplumsal roller dolayısıyla sahip olunur. Örneğin, ebeveynlerin çocuklarına, çocukların da ebeveynlerine karşı hak ve sorumlulukları vardır. Baier'in verdiği örneğe göre: bir öğretmenin öğrencileri her kimler olurlarsa olsunlar onlara karşı borçlu olduğu yükümlülükleri vardır. Öğretmen öğrencilerine ders kitabı sipariş ettiği zaman onla karşı yükümlülüklerini yerine getirmiş olur ve bunu yaparken öğrencilerinin kimlerden oluştuğunu bilmesine gerek yoktur. Öğrencilerin gerçek kişilerden oluştuğu ve öğretmenin onlara karşı ahlaki bir bağ içeren bir pozisyonda olduğuna inandığı sürece yükümlülüklerini yerine getirmemesi için bir sebep yoktur (Baier, 1984: 71). Böyle düşünüldüğü zaman öğrencilerin kimlerden oluştuğu üzerinde düşünölmeye gerek olmayan bir ayrıntı olacaktır. Aynı durum nesiller arasında da geçerlidir. Bizden önceki nesil ile bizim bir bağ içerisinde olduğumuz ve sonraki nesillerinde bu bağın bir devamını oluşturduğunu bildiğimiz sürece onlara karşı ahlaki bir yükümlülük hissederiz ve gelecek neslin kimlerden oluştuğu sorusu bizim için önemsiz bir ayrıntı olarak geride kalmaktadır.

Şu anda bizler de geçmiş nesillerin mirasçıları konumunda olduğumuzu bilmeliyiz. Yeterli bir ahlaki sebep varsa bazılarımız, önceki neslin sahip olmamızı istedikleri şeylere karşı hak sahibi olabiliriz (Baier, 1984: 71). Ancak genellikle bizler özel bir irade sahibi olan kişilerin mirasçıları değil de sürekli devam eden bir topluluğun üyeleri olarak dünyaya geliriz. Bu yüzden de genellikle aldığımız miras, sosyal düzen, gelenekler hava ve su olmuş olmaktadır.

Bazen de geçmiş nesillerin tasarruf tedbirleri alması veya bizleri yani gelecek nesilleri düşünerek planlı politikalar izlemesinden yararlanırız. Bazen de geçmiş neslin tesadüfen yaptıkları yararlı eylemlerden şans eseri faydalanırız (Baier, 1984: 71). Anayasalar, sivil haklar, kirletilmemiş hava, kaynaklar, gelenekler ve kamu malları ister geçmiş nesillerin akıllıca ve iyi niyetli davranmasının fedakârlıkta bulunmasının sonucu olsun, isterse bu kaynaklar mecburen günümüze kadar gelmiş durumda olsun, bizler bu mirasın şu an ki hak sahipleri konumundayız. Aynı şekilde öngörölen amaç da gelecek

nesillerin bu mirası devralması ve hakkı olan payı kullanarak aynı düzen içerisinde bir sonraki nesle aktarmasıdır.

Sonuç olarak, gelecek kuşakların kaynakların kullanımında bir hakka sahip olmamaları gerektiği de ‘haklar’ konusunda ki tartışma konularından birisidir. “Hakkın kullanıcısı konumundaki kişilerin henüz doğmamış olmaları, yani haktan yararlanabileceklerin biyolojik ve bilişsel varlıklarının bulunmaması bir soruna işaret eder.” (Şahin Ceylan, 2014: 299). Bu düşüncüyü savunanlar için gelecek kuşakların henüz olmaması ve olmayacak olma ihtimallerinin de bulunması sebebiyle kaynaklar üzerinde bir hakka sahip olmamaları gerektiğini savunmaktadırlar. “Biz nasıl ki şimdi var olmayan dinazorları görme hakkımız olduğunu iddia edemiyorsak, onlar da ancak ana rahmine düştükleri ya da dünyaya geldikleri zaman var olan kaynaklar üzerinde hak iddia edebilirler.” (Ünder, 1996: 138). Eğer ortada bir hak varsa ve hak sahibi ortada yoksa orada haktan değil ancak sorumluluktan bahsedilebileceği ve sayısı ve kimliği belirsiz kişilerin haklarından bahsetmenin hak kavramından uzak olduğu düşüncesi de bu görüş sahiplerine aittir (Şahin Ceylan, 2014: 299).

Adaletin ilkeleri gelecek kuşaklar ve mevcut neslin kaynakları adil bir şekilde paylaşılması gerektiğini öngörmektedir. Ancak gelecek neslin bu kaynakları kullanımında hakları olmadığını düşünenler için sorun şudur ki, gelecek nesil mevcut nesilden daha fazla bilimsel ve teknolojik açıdan gelişmiş olacaklardır ve bu ilerleme sayesinde azalan kaynakların yerine yeni kaynaklar koyabilme kapasitesine sahip olacaklardır. Böyle bir olasılık dâhilinde mevcut neslin kaynaklar konusunda tasarruf etmesini saçmalık olarak değerlendiren görüş sahipleri, yenilenemez doğal kaynakların ileri teknoloji ile yeniden üretilebileceğini ve bunun için endişe duymamız gerektiğini savunurlar (Ünder, 1996: 138). Gelecek nesillerin haklarının olmadığı görüşüne sahip kişiler için gelecek nesillerin menfaatleri için bugünkü nesli kaynaklardan mahrum bırakmak doğru olmayacaktır. Gelecek nesille yeni kaynaklar kullanırken tasarruf eden neslin boşuna gelecek kuşakların kaynaklardan pay alma hakkını savunduklarını ve tasarrufları boşu boşuna yapmış oldukları görüşünü savunmaktadırlar (Ünder, 1996: 138).

Ayrıca bu tasarruf düşüncesinin kabul edildiğini farz ettikleri zaman bile düşünceleri şudur ki, tasarruf edilecek nesillerin sayısı arttıkça adil paylaşım için nesil başına düşen kaynak kullanım oranı da düşmüş olacaktır ve sonunda mevcut neslin kaynakları kullanım oranı neredeyse sıfır oranına düşecektir şeklinde görüşlere sahiptirler

(Ünder, 1996: 138). Dünyada birçok yoksul topluluk bulunmaktadır. Şu anda mevcut neslin daha bu yoksul insanların ihtiyaçlarını karşılamamışken gelecek nesiller için tasarruf etmek mevcut neslin taleplerini görmezlikten gelmektir. Bir de bu yoksul insanlardan da gelecek nesiller için tasarruf etmelerini beklemek mevcut nesli yaşadıkları koşullar düşünüldüğünde oldukça zor durumda bırakacaktır. Durum böyleyken mevcut neslin gelecek nesillere karşı koşullar bu şekilde olsa bile bir sorumluluğu olmalı mıdır? (Ünder, 1996: 139). Yoksul durumdaki toplumlardan tasarruf etmesini beklemeyeceksek sadece gelecek nesillerin kaynakların kullanım haklarını düşünenler ve tasarruf edenler zengin ülkeler mi olacak? Şeklindeki sorular gelecek nesillerin hakları konusunda bizim onlara karşı bir sorumluluğumuz olmadığı ve onların da kaynaklardan adil pay alma haklarının olmadığını düşünenler tarafından sorulmaktadır.

Bu gibi düşünceler gelecek nesillerin korunması gereken bir hakka sahip olduklarına karşı birer örnek teşkil etmektedir. Eğer düşünmemiz ve haklarını korumamız gereken düzinelerce kuşak varsa –ki ne kadar sonraki kuşağın haklarını gözetme gerekliliği belli değildir- onların kaynaklardan dengeli birer pay almalarını sağlamak için bugünkü kaynakları tasarruflu kullanmak aynı zamanda bugün yaşayan kuşaktaki insanların da kaynaklardan alacakları pay oranını düşürmek demektir (Ünder, 1996: 138).

122. Karşılıklılık Eksikliği Problemi

Rawls'un sözleşme teorisi üzerinden temellendirdiği nesiller arası adalet görüşüne bazı noktaları ile karşı çıkanlar olmuştur. Bunlardan birisi de Klaus Mathis' tir. Mathis'e göre, nesiller arası adaletin sözleşme teorisi gerekçelendirmesi “Mevcut nesiller neden gelecek nesillere karşı herhangi bir yükümlülük üstlenmelidir?” (Mathis, 2009: 49) sorusu ile karşı karşıya kalmaktadır.

Rawls'un faydacılık eleştirisinin başında fayda kuramının bireyin çıkarlarını değil toplumun çıkarlarını gözettiği geliyordu. Rawls bu yüzden, faydacı kuramın, gelecek nesillerin iyiliği için şu anki nesilden gereğinden fazla fedakârlık isteyebilir olduğunu söylemektedir (Rawls, 2018: 316). Ünder'in kitabında vurguladığı gibi, bir nesil içerisindeki hangi kişilerin gelecek nesil için sorumluluk hissedeceği ve ona uygun fedakârlıklar yapacağı sorusu da bu konu için önemli sorunlardan biridir (Ünder, 1996: 139). Mevcut kuşak içerisinde yoksul durumdaki bireyler ve ülkeler gelecek nesillerin iyi

bir yaşam sürmesi için fedakârlıkta bulunması gerekliliği o kişileri veya ülkeleri zor bir durum ile karşı karşıya bırakmaktadır. Böylesi bir durumda zengin durumdaki ülkelerin gelecek nesiller için kaynakları kullanım veya çevresel korumalar anlamında tasarruf yapması gerekliliği de belirli bir insan grubunun tek taraflı fedakârlık yapması anlamına gelmektedir (Ünder, 1996: 138). Peki, mevcut nesil bu fedakârlığı gelecek nesiller için yapmak zorunda mıdır?

Rawls'un faydacılık kuramına yaptığı eleştirinin benzerini de Mathis nesiller arası adalet konusunda sorumluluk alınması gerektiği görüşüne sahip olanlar için yapmıştır. Gelecek nesillere karşı sorumluluk hissetmememiz gerektiği de bu konuda yapılan eleştirilerden birisidir. Çünkü sorumluluk karşılıklı olabilecek bir durumdur ve gelecek nesiller ile karşılıklı bir ilişki içerisinde olmadığımız için onların bizler için herhangi bir şey yapmaması mevcut neslin gelecek nesillere karşı ahlaki bir sorumluluğunun olmamasına sebep olmaktadır (Ünder, 1996: 137). Gelecek nesillere karşı sorumlu olmadığımızı varsayarsak bu düşünce karşılıklı yarar (karşılıklılık) eksikliğinden kaynaklandığını söylemek gerekmektedir (Hubin, 1976: 71).

Şimdi düşünülmesi gereken şudur, mevcut neslin, gelecek nesiller için birçok fedakârlıkta bulunuyor olduğunu varsayarsak, sermayeyi tasarruflu kullanarak adil tasarruf ilkesi doğrultusunda yaşamlarını devam ettirmektedirler. Her şeyden önce mevcut nesil bunları yapmakla yükümlü müdür? Daha sonra da akla gelen bir diğer soru ise: gelecek nesil, bu kadar fedakârlığın karşısında geçmiş kuşaklara sonsuz minnet duymaktan başka ne verebilir? (Mathis, 2009: 50). İşte bu 'gelecek kuşaklar benim için ne yaptı?' Sorusu bir *karşılıklılık* sorunudur.

Karşılıklılık anlayışına göre, başkalarının faydası için katkıda bulunan bireyler dağıtımda bir paya sahip olmayı hak etmiş bireylerdir (Mathis, 2009: 50). Dağıtımda ne kadar katkı yaptığın alacağın pay ile doğru orantılıdır. Böle bir durumda da nesiller arası bir adaletten söz etmek doğru olmayacaktır. Aynı zamanda bu durum bir eşzamanlılık sorunudur: bu sorun şimdiki ve gelecek nesiller arasında karşılıklılığın eksik olmasından kaynaklanmaktadır. “Eğer adalet karşılıklı avantaja eşitse o zaman nesiller arası adalet olamaz.” (Nelson, 1992: 704). Çünkü karşılıklılık ancak çağdaşlar arasında mümkündür nesiller arası bir karşılıklılık durumu söz konusu olamaz. Eğer oluyorsa orada adalet veya adaletsizlikten bahsedilmemelidir. Aynı şekilde Sol'a göre “Sözleşmecî adalet anlayışına göre, adalet ilişkisi ancak ve ancak birbirlerinden yarar sağlayabilecek kişiler arasında

geçerli olabilir.” (Sol, 2003: 38). Buradan da anlaşılıyor ki sözleşmeci adalete göre gelecek nesiller ile aramızda bir karşılıklılık ilişkisi olması doğrultusunda bir adaletten bahsedebiliriz. Ancak gelecek kuşakların bizlerin eylemlerimizden etkilendiği gibi mevcut nesil gelecek nesilden doğrudan etkilemektedir.

Daha öncede ifade ettiğimiz gibi bu eşzamanlılık problemi karşılıklılık sorununu işaret etmektedir. Sol bu karşılıklılık sorununun (Sol, karşılıklılık problemini bakışsımsızlık olarak yazmıştır.)⁵ Asıl sebebinin geleneksel etik kuramlarının karşılıklılık ilkesine bağlı kalarak çağdaşlar arasını kapsayıcı nitelikte olmasından kaynaklandığını ifade etmektedir (Sol, 2003: 38). Geleneksel etik kuramları daha çok çağdaşlar arasındaki ilişkilerle ilgilenmektedir. Bu kuramların gelecek nesiller konusunda eksiklikleri olmasına rağmen yine de bazı etik kuramları gelecek nesillerin de varlıklarını kabul eder ve dolayısıyla karşılıklılık ilkesine bağlılık taşımamaktadırlar.

Adalet eğer karşılıklı avantaja eşitse o zaman orada adaletin olmayacağını savunan görüş sahipleri bundan dolayı da nesiller arası bir adaletten bahsetmenin mümkün olmayacağını da savunurlar (Nelson, 1992: 704). Çünkü nesil içinde karşılıklı çıkarları koruma durumu uzak nesiller ile mevcut neslin karşılıklı çıkar gözetme durumları olanaklı olmayacaktır. Bu konuda bazı düşünürlerin karşıt görüşleri ortaya çıkmıştır. Aristoteles, bazı düşünce sahiplerinin örneğin Pythagorasçıların adaletin sağlanmasının ancak karşılıklılık ile mümkün olabileceğini savunanlar olduğunu söylemektedir (Aristoteles, 2006: 302). Bu görüşe göre, bir eylemin ancak karşılığı alındığı takdirde orada adalet sağlanmış olur fikri savunulmaktadır.

Karşılıklılık konusu nesiller arası boyutu ile düşünüldüğü zaman, adaletten bahsetmek için, mevcut neslin gelecek nesil için yaptığını, gelecek neslin de mevcut nesil için yapması beklenir. Ayrıca Aristoteles’e göre, biliniyor ki insanlar karşılığı hatır işi olarak görürler (Aristoteles, 2006: 302). İnsanların böyle düşünmesi ile gelecek nesiller kendilerini geçmiş nesle karşı borçlu hissetmektedirler. Mevcut neslin gelecek nesle karşı yaptıklarının hatırına gelecek nesillerin de yapılan fedakârlıklara karşı hassasiyet göstermeleri beklenmektedir. Tabii ki tam tersi durumlar da mümkündür, iyiliğe iyiliğin hatırına iyilikle karşılık vermek isteyen insanlar kötülüğe de kötülükle karşılık vermek isteyeceklerdir (Aristoteles, 2006: 302).

⁵ Sol,Ayhan, “Gelecek Kuşaklar Sorunu, Kökenleri ve Çözüm Önerileri”, Felsefe Dünyası Dergisi, 37. S.38

Geçmiş nesil ile mevcut nesil arasında nasıl ki farklılıklar varsa, şimdiki nesil ile gelecek nesil arasında da muhakkak ki farklılıklar olacaktır. Bu farklılıkların temel nedeni karşılıklılık ile ilgilidir. Bu karşılıklılığın sebebi de nesiller arasındaki güç dengesizliğidir (Barry, 2006: 386). Biraz basit düşünmek gerekirse, insanlar başkalarının kendileri hakkında ne söylediğini oldukça önemsemektedirler. Barry, gelecek nesillerin bizler hakkında ne söylediği, olumlu veya olumsuz bir değerlendirmede bulunmalarına “şöhretimizi düşünmek” olarak ifade etmektedir. Gelecek nesiller var olmaya başladıklarında bizler belki hayatta ve onlarla birlikte yaşamımızı sürdürüyor olacağız, belki de yaşamıyor durumda olacağız. Her iki durumda da bizler hakkında bir değerlendirmede bulunmak gelecek neslin inisiyatifinde bir durumdur. Her nesil gibi isteriz ki gelecek olan nesil de bizler hakkında iyi değerlendirmelerde bulunsunlar. Onların bu değerlendirmeleri için, bizim davranışlarımız, seçimlerimiz ve onlara bıraktığımız dünya belirleyici olacaktır (Barry, 2006: 386). Ancak yaşam içerisinde siyasi, ekonomik veya ahlaki seçimler yaparken bir şeyleri sırf şöhretimizi gelecek nesillerin gözünde korumak için seçimlerimiz ile ilgili çok köklü değişiklikler yapmayız. Böylece bütün yaşantımızı gelecek nesillerin bizler için ne söyleyeceğini düşünmeden geçirmiş oluruz ve bu durumda da gelecek nesillere karşı kendimizi güçsüz hissetmemiş olacağız.

Şimdi en başta neden biraz basit düşünelim dememizdeki amaca açıklık getirelim: Barry'nin “şöhret” dediği şey, gelecek nesiller tarafından nasıl hatırlanacağımız konusu ile ilgilidir ve bu düşünce basitçe bir karşılık bekleme durumudur. Daha önce fedakârlıklar yapıp, belirli tasarruf ilkeleri benimseyip gelecek kuşaklara yaşanabilir bir dünya bırakmamız durumunda karşılığında gelecek nesillerin bizlere minnet duymaktan başka ne yapabileceklerinden ve bunun bir karşılıklılık eksikliği problemi olduğundan bahsetmiştik. Şimdi buradaki bahsettiğimiz karşılıklılık çok daha basit bir anlamda sadece insanların iyi hatırlanma isteğini önemseyip önemsememe derecesine bağlıdır. “Gelecek kuşaklarla aramızda bulunan güç dengesizliğini, yani bizim onlara destek veya köstek olabilecek şeyler yapma olanağımız varken onların bize hiçbir şey yapamayacak durumda olmaları ne kadar önemlidir?” (Barry, 2006: 386).

Temelde anlaşılmasını istediğimiz nokta çağdaşlarımızla aramızda olan ilişkilerimizle, çağdaşlar arasındaki ilişkilerimizin birbirinden farklı olması ve bunun bazı sebeplere dayanmasıdır. İşte bu sebepler de karşılık bekleme ve karşılıklılık eksikliği problemi ile ilişkilendirilir. Çünkü insanlar çağdaşlarına karşı gösterdiği saygıyı ve

hoşgörüyü nesiller arasında göstermemektedirler. İnsanlar kendi çıkarlarını korumak için mevcut neslindeki çağdaşlarına karşı saygılı olmak zorundadırlar (Şahin Ceylan, 2012: 756). Aksi takdirde insanlar eğer çağdaşlarına karşı saygılı olmazlarsa zarar görebilirler ve bu yüzden de doğal olarak kendilerini korumak zorundadırlar. İnsanların zarar görme potansiyelleri olduğu kadar zarar verme potansiyelleri de vardır. Bu yüzden de insanlar zarar görmemek için zarar vermemeye oldukça özen gösterirler. İşte insanların bu tutum ve davranışları karşılıklılık ilkesine denk gelir ki bu durum aynı nesildeki insanların aralarındaki ilişkiyi açıklar (Şahin Ceylan, 2012: 756). Ancak bu durum nesiller arasındaki insanlar için geçerli olmayabilir.

Sonuç olarak atalarımız şu an da bizden zarar görme potansiyeline sahip değildirler. Bizler de gelecek nesiller için aynı kaygıyı taşımayabiliriz. Taşımadığımız bu kaygı bizleri gelecek nesillerin yararına yaşama yükümlülüğünden alıkoyar. “Bugünün yanlış edininim ve politikaları kısa ya da uzun vadede ciddi zararlara yol açabilecekken, sonrakilerin elindeki tek imkân, bizi anma biçimleridir.” (Şahin Ceylan, 2012: 756). Gelecek nesillerin bize zarar verme potansiyeli oldukça düşüktür, hatta neredeyse yoktur. Onların yapabileceği tek şey bizi istedikleri biçimde hatırlayabilmektir.

Barry’e göre, karşılıklılık eksikliği olmadığı sürece insanlar birbirlerine karşı sorumlu olduğu düşüncesine sahip olanlar açısından açıkça görünüyor ki gelecek nesillere karşı yükümlülükler karşılıklı menfaate dayanıyorsa eğer, gelecek nesillere karşı da dolayısıyla bir sorumluluğumuz olamaz. Çünkü gelecek nesillerle ilişki içerisinde değiliz (Barry, 2006: 388). Buradan anlaşılıyor ki sadece çağdaşlarımıza karşı yükümlülüklerle sahip durumdayız çünkü onlarla belirli menfaatlere dayalı ilişkiler içerisindeyiz sonucunu çıkarmak yanlış olmayacaktır.

2. BÖLÜM: FAYDACILIK KURAMI AÇISINDAN NESİLLER ARASI ADALET PROBLEMİ

Çalışmamıza faydacılık kuramının nesiller arası adalet üzerine yaklaşımı ile başlamamızın üç nedeni vardır. Birincisi, bu kuramın Batı felsefesinde en fazla etkisi olan siyaset ve etik kuramlardan biri olma özelliğini taşıması; ikincisi ise bu çalışmanın kuramsal çerçevesini oluşturan Rawls'un adalet anlayışının faydacılığa karşı bir kuram olarak geliştirilmiş olmasıdır. Gerçekten de Rawls üzerine yapılan çoğu çalışma faydacılık kuramının incelenmesi ile başlamaktadır. Üçüncü olarak Rawls ve Barry gibi bazı düşünürler faydacılığın bir nesiller arası adalet kuramı içerdiğini ifade ederek bu kuramın mevcut nesle ağır sorumluluklar yüklediğini savunurlar. Ancak her iki düşünür bu görüşlerini dile getirtirken metinsel ve ayrıntılı bir felsefi kanıt geliştirmezler. Bu çalışmada ileri süreceğimiz üzere faydacılığın mevcut nesle ağır sorumluluklar yüklemesi başka bir felsefi temelde savunulabilir. Bu temel göstereceğimiz gibi Sidgwick'in niyet tanımıdır.

Bu bölümde amacımız Rawls'un *AT*'de adlı eserinde sık sık bahsettiği, hatta eserini yazmasına sebep olan ve geliştirdiği adalet teorisi içerisinde temel eleştiri kaynağı olan faydacılık kuramını genel hatlarıyla incelemektir. Akabinde bir döneme damgasını vurmuş olan faydacılık kuramının Rawls'un eleştirdiği ve benimsediği yönlerini ele almak ve faydacılık kuramının nesiller arası adalet problemi ile ilişkisel bağlamda nasıl konumlandırılabilceğini açıklamak olacaktır.

2.1. Faydacılık Kuramının Genel Yapısı

Faydacılık kuramı Antik Yunan'da başlayıp, 18.yy da Jeremy Bentham (1748-1832) tarafından sistematik hale getirilmiş, özellikle İngiltere'de varlığını sürdürmüş olan ve daha sonra da 19.yy da John Stuart Mill (1806-1873) tarafından geliştirilmiş bir teoridir (Taşkın & Becermen, 2013: 407). Faydacılık için kısaca bir tanım yapmak gerekirse "Fayda veyahut en büyük saadet ilkesini ahlakın temeli olarak kabul eden bu görüş, hareketlerimizi, bize vermekte oldukları saadet nispetinde iyi sayar. Saadet'in zıddı olan şeyleri getirdikleri nispette fena görür. Saadetten haz yahut ıstırabın yokluğu kasdolunur."

(Mill, 1986: 15). Kymlicka 'ya göre faydacılık: "Ahlak bakımından doğru eylem ya da politikanın toplumun üyelerine en büyük mutluluğu getiren eylem ya da politikadır." (Kymlicka, 2016: 13). Faydacılık kuramı uzun yıllar çok fazla taraftara sahip olmuş ve varlığını sürdürmüştür. Faydacılığın kurucusu sayılan Bentham için faydacılık anlayışı açısından altın kural "en fazla sayıdaki insanın en fazla mutluluğu" şeklinde formüle edilebilir (Gökberk, 2011: 422). Faydacılık kuramı bütün insanları eşit gören bir kuram olma özelliğini taşımaktadır. Bu sebeple de en fazla sayıdaki insanın en fazla mutluluğunu isterken buradaki bahsi geçen insanlar arasında hiçbir ayırım gözetmez (Yazıcı, 2014: 172). Bentham her bireyi bir kişi olarak saymaktadır ve kimse birden fazla değildir. (Barry, 1997: 46). Faydacılık için, doğru eyleme ulaşmak için acıların ve hazların yoğunluğuna ve çoğunluk üzerindeki etkisine bakılmaktadır (Barry, 1997: 46). Çünkü kişinin kimliği ne olursa olsun her kişi aynı değere sahiptir.

Faydacılık anlayışına göre bir eylemin doğru veya yanlış olduğunu belirleyen şey onun sonucunda ortaya çıkan iyilik veya kötülüktür. (Yazıcı, 2014: 168). Yani, faydacı kurama göre bir eylemin doğruluğunu belirlemek için gözlemlenebilir ve nesnel olması gerekmektedir. Faydacı kuramın eylemlerin doğru ya da yanlışlığı belirlenirken en çok sayıda insanın en fazla mutlu olması düşünce prensibi fayda etiğinin de temel prensibidir (Popkin & Stroll, 2014: 118). Kısaca faydacılık kuramı mutluluk temellidir ve amacı en fazla sayıdaki insanın en fazla mutluluğunu temel almaktadır. Aynı zamanda bir ahlaki eylemin doğruluğu veya yanlışlığı, o eylemin sonucundan etkilenen kişi sayısı ile doğru orantılıdır. Bu da faydacılık kuramının sonuççu bir özelliğe sahip olduğu anlamına gelmektedir.

Faydacı kuramın sonuççu yaklaşımına göre bir eylemin sonuçları zararlı ise o eylem yanlış, o eylemin sonuçları fayda getiriyor ise bahsi geçen eylem doğrudur (Popkin & Stroll, 2014: 118). Bu açıdan bakıldığı zaman bazı iyi olduğu düşünülen eylemler örneğin, savaş durumlarında insanların topraklarını korumak veya topraklarına yeni yerler eklemek ve genişletmek adına savaşmaları gerekebilmektedir ancak bu savaş durumunda acımasızca öldürülen sivil insanlar, yağmalamalar ve yıkımlar meydana gelecektir. Bu durumda her ne kadar bir yer işgal edip sınırlarını genişletmek veya topraklarını korumak niyetinde de olursa faydacı kuramın sonuççu perspektifinden bakıldığı zaman fayda hesabına göre bir eylemin sonucunda acı hazdan fazla olduğu durumlarda o eylemin yanlış olduğunu söylemek gerekmektedir. Tam tersi durumların da olması mümkündür. Örneğin

kötü niyetle yapılmaya başlanan bir eylemin sonucu bazen bazı durumlarda hazzın acıdan fazla olduğu durumları ortaya çıkartabilir. Böyle durumlarda bu eylemin sonucuna bakarak faydacı kurama göre o eylem için doğru olduğunu söylemek gerekmektedir.

Sonuç olarak anlaşılıyor ki “yararcı kurama göre *doğru iyiye* bağlıdır.” (Yazıcı, 2014: 170). Faydacılık kuramının bu sonuççu yaklaşımı keskin ahlak kurallarını da ortadan kaldırır. Bu kuram, insanların yaşamında neyin faydalı olup olmadığına bakar ki isminden de anlaşılacağı üzere “fayda” bu kuramın anahtar sözcüğüdür. “ Peki, faydacılık bir doğru eylemin sonucunun iyiliğini belirlerken kendinde değeri olanı hangi ölçütlere göre belirlemektedir?” (Yazıcı, 2014: 170). Bentham’a göre haz ve acı insan hayatını oluşturan en temel unsurlardır ve aynı zamanda eylemlerin ahlaki değerlerinde birer ölçüsüdür (Mill, 2003: 7). İnsan hazzı elde etmek ister ve acıdan kaçınır ve böylece de haz ve acı insan eylemlerinin değer ve değersizlik açısından ölçüsünü oluşturur (Gökberk, 2011: 422). Yararcı teori insan eylemlerinin ahlaki değerinde olup olmadığını hazzı temelde ölçmektedir. Bireyin veya eylemin doğru/haklı veya yanlış/haksız oluşu acı ve haz vermesine göre belirlenmektedir (Yücel, 2005: 181). Bir eylem eğer haz veriyorsa doğru veya iyi, eğer haz vermiyorsa yanlış ya da kötüdür. “Yani, yemek yeme hazzı ile kitap okuma veya felsefe yapma hazzı nitelik bakımından aynı kabul edilir.” (Yazıcı, 2014: 171).

Faydacı kuram açısından “Hangi hareketin haz verici ve faydalı olduğunu belirlemede sonuçlar en şaşmaz ölçüdür.” (Taşkın & Becermen, 2013: 410). Bu durum Bentham ile faydacılık kuramına girmiş olan ‘fayda hesabı’ düşüncesine denk gelmektedir. Fayda hesabı yapılarak bir eylemin doğruluğu ve yanlışlığı eylemin sonucuna bakarak mutluluk ve acının getirdiği oranına göre belirlenmektedir (Popkin & Stroll, 2014: 118). Ancak faydacılık kuramının ortaya koyduğu bu faydanın hesaplanabilmesi düşüncesi her zaman olanaklı olmayacağı için fayda hesabı faydacılığa karşı genelde yapılan eleştirilerden biridir. Şöyle düşünmek gerekir ki yapılan bir eylem mevcut yaşayan nesil için uygulanması fayda sağlamış olabilir ve böylece bu eylem için doğru olduğu ifadesi kullanılabilir. Ancak aynı eylemin etkileri uzun vadede olumsuz sonuçlara sebep olabilir (Atom Bombası Örneği bkz. s.40). Böyle durumlarda faydacılığın uzun vadede pratik anlamda eylemlerin sonuçlarının doğruluğunu test etmesi her zaman mümkün görünmemektedir (Popkin & Stroll, 2014: 122).

Sorun şudur ki, bir eylemin olası sonuçları birden fazladır ve bu sonuçları hesaplamak mümkün olmayacaktır (Yazıcı, 2014: 173). Bir eylemin sonucunu tam olarak

bilmemiz olanaklı değildir. Çünkü yaşam süresi içerisinde eylemin etkileri örneğin dört kuşak sonrasını da etkiliyorsa bu eylemin sonucuna bakarak doğru veya yanlış olmasını değerlendirmek için dört kuşak sonrası içine eylemin etkilerini bilebiliyor olmak gerekir ki bu da sonsuz sayıda ihtimali de beraberinde getirir. Faydacılık kuramı fayda hesabını yaparken toplam faydanın sonucunda değerlendirme yapması sorunu toplam faydanın sayısal olarak fazla olduğu durumlarda herkes için yararlı olmuş olması gerekliliğine inanmaktadır ve sebeple de bu eylem için doğru bir eylemdir demekten geri durmayacaktır ancak bunu söylemek de doğru değildir (Yazıcı, 2014: 173). Çünkü aynı eylem %70lik bir oranda fayda sağlarken %30luk oranda da zararlı olmuş olabilir. Faydacılık fayda hesabında %30luk oranı ve bu oranın içerisinde dâhil olan insanların beklenti, talep ve çıkarlarını ve gördükleri zararı göz ardı etmektedir.

Mevcut neslin yapacakları tasarruflar gelecek neslin toplam mutluluk ve faydasını arttırmaya yönelik olacaksa eğer bugünkü mevcut neslin toplam mutluluğunun da düşmemesine dikkat edilmeli ve bunun için de yapılabilecek en iyi yol mevcut neslin toplam faydasının çıkarılabilecek en üst seviyeye çıkartılması olacaktır. Böylece yapılan tasarrufla elde edilen fayda birikmiş ve mevcut neslin genelin toplam faydası da düşmemiş olacaktır. Ancak bu durumda da mevcut nesilden gereğinden fazla fedakârlık yapmasını istemekle mümkün olacaktır (Şahin Ceylan, 2012: 766).

Faydayı maksimum düzeye çıkarmak sadece bireylerin değil hukukun da görevidir (Sandel, 2018: 59). Bentham'a göre, ortaya çıkan bir yasanın yasa olmasının ölçüsü çoğunluğun taleplerini karşılayabiliyor olup olmaması ile ilgilidir ve yasalar çoğunluğun mutluluğunu korumalı ve hizmet etmelidir (Mill, 2003: 10). Hukukçular bir yasa veya politikayı ortaya çıkartırken "Bu politikanın tüm yararlarını toplar ve tüm maliyetlerini çıkarırsak bu politika alternatifinden daha fazla mutluluk yaratacak mıdır?" (Sandel, 2018: 59). Sorusunu sordukları takdirde toplum içerisinde en fazla mutluluğu yakalayabilirler ve böylece toplumlar maksimum mutluluğa ulaşmış olurlar. Bentham açısından, hukukun amacı maksimum düzeyde toplumsal faydayı yani toplumun mutluluğunu sağlamak, minimum düzeyde de acıya sebep olmaktır (Taşkın & Becermen, 2013: 412). Faydacı teoriye göre yasaların amacı toplumda en fazla mutluluğun oluşmasını sağlamaktan öteye gitmemektedir. Doğal hakları ve doğal hukuk kurallarını reddetme sebepleri de bununla ilgilidir: çünkü hukukun ve yasaların amacının insanların çıkarlarını, toplumun en fazla yararını gözetmek zorunda olmalarından ileri gelmektedir (Yücel, 2005: 181). Hukuk,

insanların özgürlüklerini kısıtlayıcı olmamalıdır. Çünkü özgürlük insanlara haz vermektedir ve bu yüzden özgürlük için iyidir diyebilmekteyiz (Taşkın & Becermen, 2013: 410). Bu doğrultuda Bentham için yasalar, bireyin özgürlüğünü kısıtlayıcı nitelikte olmamalıdır çünkü bireyin özgürlüğü toplumsal boyutta önem arz etmektedir. (Mill, 2003: 10). Bentham'ın özgürlük anlayışı bireyin sınırlandırılmaması olarak değerlendirilmektedir ve özgürlük haz verdiği için iyidir şeklinde düşünülmektedir.

Bentham hazlar arasında ayırım gözetmemektedir. “ Bentham için haz hazdır, acı acıdır. Bir deneyimi diğerlerinden daha iyi ya da daha kötü olarak değerlendirmek için tek dayanak deneyimin ürettiği haz ve acının yoğunluğu ve süresidir.” (Sandel, 2018: 81). Bentham için hazlar arasına değer ve derece bakımından bir ayırım gözetilmemelidir. Bütün seçimler ve tercihler eşit değerinde kabul edilmelidir. Hiçbir haz bir diğer hazdan üstün durumda değildir. Eğer ki bir eylem kişiye haz veriyorsa o eylem doğru olarak kabul edilmelidir. Eylemin ne olduğu buradaki asıl soru değildir. Bentham'ın hazları nitelik olarak birbirinden ayırmaması örneğin, yemek yeme hazzının felsefe yapma hazzına eşit olması bu hazların sayısal olarak toplanabildiği anlamına da gelir (Taşkın & Becermen, 2013: 410). Yani, insanın mutluluğu aldığı haz ile doğru orantılıdır denilebilir. Bunun içindir ki doğa insanı haz ve acı ile yönetir ve hatta yönetmekten daha fazlası olarak haz ve acı aynı zamanda iyinin de ne olduğunun belirlenmesinde temel oluşturmaktadır (Taşkın & Becermen, 2013: 409).

“Bentham'dan bir kuşak sonra Mill, faydacılığı daha az hesaplamaya dayanarak ve daha çok insancıl bir yaklaşım olarak yeniden yapılandırarak kurtarmaya çalışır.” (Sandel, 2018: 77). Bu yüzden Mill için eylemlerin sonucu mutluluk getirmelidir. Mill Bentham'dan oldukça etkilenmesine rağmen Bentham'ın hazzı yerine ona eş değer olarak mutluluğu koymuştur. Çünkü ona göre mutluluk hazların toplamı ile belirlenmez (Yazıcı, 2014: 171).

Mill *Faydacılık* adlı eserinde fayda ilkesini ahlakın temeli olarak görmüştür. (Mill, 1986: 11). Mill için fayda en yüksek iyi anlamına gelmektedir: “Eylemleri haz sağladıkları oranda doğru-iyi, acıya neden oldukları oranda yanlış-kötü olarak kabullenen ilke” (Mill, 1986: 11) olarak tanımlamaktadır. Mill'in burada bahsettiği haz mutluluğa eşittir ve mutluluk da en yüksek fayda anlamına gelmektedir. Mill için insan ancak mutluluğun peşinden koşmaktadır. Doğal olarak insan, doğrudan fayda ile ilgilenir ve acıdan kaçma eğilimindedir.

Bentham'dan ayrıldığı nokta ise, Mill'in hazlar açısından bir ayırım gözetiyor olması durumudur. Mill'e göre insanlar bedensel hazları ruhsal hazlardan üstünmüş gibi görüyor olsalar da aslında onunu için, ruhsal hazlar bedensel hazlara göre daha değerlidirler (Taşkın & Becermen, 2013: 419). Bütün eylemlerin sonuçlarının verdiği hazlar nicelik ve nitelik olarak birbirlerinden farklı olabilir. Bu yüzden ki Mill, hazları yüksek hazlar ve alçak hazlar olarak iki gruba ayırmaktadır (Mill, 1986: 12). Böylece hazlar arasında derecelendirme açısından farklılıklar olduğunu ortaya koymaktadır. Mutluluğa ulaşmak ancak yüksek hazlar sayesinde mümkün olabilir. Yüksek hazlar alçak hazlara göre insana daha fazla tatmin duygusu uyandırmaktadır. Sonuç olarak Mill'in hazlar üzerinde yaptığı bu ayırım doğrultusunda diyebiliriz ki yüksek hazlar bireyi mutluluğa götüren araçlardır. Hazlar arasında yüksek hazlar, alçak hazlar ayırımı yapanlar aslanların önüne atılan Hristiyanlar örneğinde olduğu gibi (bkz. s.70) bu şiddetten doğan haz ile ağaçların altında oturup Sokrates okumaktan doğan hazzı aynı değerde olmaması gerektiğini savunmaktadırlar.

Mill için toplumun mutluluğu da yüksek hazların acılardan fazla olması sonucunda mümkündür. (Mill, 1986: 20). Bu açıdan bakıldığında Aydın'a göre, Mill için en büyük problem bireysel mutluluk ile toplumsal mutluluğu nasıl aynı amaç için ilişkilendiriliyor olmasıdır. Mill'e göre bireyin mutluluğu ile toplumun mutluluğunun aynı amaç doğrultusunda olması, bireyin toplumun mutluluğunu istemesi ile mümkündür. Bireyin mutlu olmayı istemesi mutluluğun ideal olan en iyi olması sebebiyle kendisi için bir iyiliktir, dolayısıyla toplumdaki var olan diğer bireyler için de birer iyilik durumudur. Doğrudan anlaşılacağı üzere birey için iyi olan, aynı zamanda toplumun mutluluğu anlamına da gelmektedir (Aydın, 2013: 155). Sonuç olarak Mill'e göre, aslında toplumun mutluluğu aynı zamanda direkt olarak birey için faydalı bir durumda eşdeğerdir. (Mill, 1986: 55).

Faydacılık için doğru eylemin insanın refahını arttırdığını ve dolayısıyla toplumda refahının doğrudan arttığını anlamak kaçınılmazdır. Bu bağlamda anlaşılıyor ki, en fazla sayıdaki tercihi kapsayan eylem doğru eylemdir. (Kymlicka, 2016: 29). Ancak bu durumda elbette ki beraberinde şu sorunu getirmektedir: genel toplamda faydayı arttıran bir eylem azınlık da olsa bir grubun tercihleri ile çatışıyor durumda olabilmektedir. Böyle bir durumda bu grup sayısal değer olarak küçük bir grup da olmayabilir. Bu durumda en fazla tercihin kapsamını sayısal olarak üstünlük açısından birkaç kişinin etkilemesi mümkündür.

“Ama kazananların sayısı kaybedenlerden fazla olduğu için, kaybedenlerin tercihlerinin, sayısal bakımdan daha fazla olan kazananların tercihlerinin önüne geçmesi için bir gerekçe yoktur.” (Kymlicka, 2016: 29). Bu konuda Kymlicka'nın verdiği örneklere bakacak olursak: örneğin, geneli beyaz insanlardan oluşan bir toplumda hükümetin sağlık politikası olarak ırkları dikkate almadan her yüz bin kişi için hastane yapmayı planladığında beyazların sağlık hizmetlerinden eşit düzeyde yararlanmadığı görülmüştür. Fayda hesapları yapıldığında da faydanın, siyahların sağlık hizmetlerinden eşit düzeyde pay alması önlenerek fayda en üst düzeye çıkartılabilir (Kymlicka, 2016: 38). İşte bu faydanın en üst düzeye çıkartılması için çoğunluğun faydasına olacak şekilde davranmak, bu sorunları da beraberinde ortaya çıkartmaktadır.

Kymlicka'nın verdiği başka bir örneğe göre ise homoseksüellerin rahat bir şekilde görünür olması heteroseksüelleri rahatsız ettiği takdirde ve homoseksüeller sayısal olarak az durumda ise bu faydanın en üst düzeye çıkması açısından homoseksüel bireylerin cezalandırılması veya görünür olmamaları gerektiği anlamına gelmektedir (Kymlicka, 2016: 13). Bu da azınlıklara karşı eşitlikçi olmayan bir yaklaşım olduğu anlamına gelir. Çoğunluğun tercihlerinin tatmini demek azınlıkların haklarını görmezden gelmektedir. Yine de faydacılığı eşitsizliği savunan bir kurammış gibi düşünülmemelidir. Çünkü faydacı kuram için önemli olan faydanın herkes için eşit düzeyde olmasıdır ancak her zaman eşitlik adalet anlamına gelmemektedir. Faydacılık için, sağlanacak faydanın kimin faydasına olduğunun bir önemi yoktur. Kimsenin başka bir kişinin faydasına göre fayda sağlamayı umması beklenemez. (Kymlicka, 2016: 29). Faydacılık için esas olan nokta, sonuççuluktur ve bu sonuççuluğun çoğunluğun en fazla mutluluğu ve faydasına olmasıdır.

Faydacılık kuramı açısından bireyin kendisine, başkaları tarafından neyin yapılmasını istiyorsa başkasına da aynı şekilde davranması ve tam tersi olarak da bireyin kendisine, başkaları tarafından neyin yapılmamasını istiyorsa onun da diğer insanlara o davranışlarda bulunmaması gerektiği mottosu önemli bir yer tutmaktadır (Ünder, 1996: 59). Bireylerin bu düşünce rehberliğinde hareket ediyor olması da doğal olarak bireyin çıkarları ve toplumun çıkarları arasında paralellik olmasına yardımcı olacaktır. Bu davranış biçimi için faydacılık açısından örneklendirecek olursak eğer: kendisine başkaları tarafından zarar verilmesini istemeyen insan başka insanlara da zarar vermemelidir düşüncesi ile hareket etmelidir. Aksi takdirde kişi veya kişiler bireyin haklarına müdahale ediyor, onu taciz ediyor veya emanetine sadık kalmıyor, borç alıp borcunu ödemiyor

olabilir. Böyle bir durumda kişinin kendisi de başkalarına karşı bu davranışlarda bulunuyorsa kendisinin de bu davranışlara maruz kalması kaçınılmaz olacaktır. Yaptıklarının karışıklığını ödüyor olması bakımından varsayılan kişi için yaşanan bu olumsuzluklar, o kişinin bunlara müstahak olduğu düşüncesi ile değerlendirilmektedir. Ancak başkasının kendisine bu olumsuz davranışları yapmasını istemeyen birey, faydacılığın mottosuna uygun davranacak olursa kendisi de hiç kimseye zarar vermemiş ve kimseden de zarar görmemiş durumda olacaktır.

Faydacılığın bu yönü nesiller arası adalet açısından da düşünüldüğü zaman, insanların bir önceki neslin kendileri için ne yapmasını veya neler yapmamasını istediklerini düşünmeleri gerekmektedir. Örneğin tarım arazilerinin bakımsız ve ekinden hasattan yoksun bırakılmamış olmasını tercih edeceklerini düşünüyorlarsa mevcut nesil de gelecek nesiller için tarım arazilerini bakımsız bırakmamalıdır. Kendisine yapılmasını istemedikleri bir eylemi başkaları (ki bunlar çağdaşları olmak zorunda değil ardılları da olabilir) için de yapmamaları gerekliliği aslında nesiller arasındaki birçok uyuşmazlığın ve adaletsizliğin de çözümü için kolaylaştırıcı bir etken olacaktır.

Faydacı yaklaşıma göre toplumun mutluluğunu oluşturan yegâne şeyin, bireyin de toplumun mutluluğu amacına hizmet etmesi gerektiği olduğunu bir önceki kısımda ifade etmiştik. Dolayısıyla bireyin yaptığı eylemlerin sonucuna göre o eylem, toplumun faydasına olacak şekildeyse yapılan eylem için doğru bir eylem olduğunu söyleyebiliriz. Yani bir toplumun ideal anlamda iyi durumda olması, bireyin toplum açısından yararlı eylemlerde bulunması ile olanaklıdır. Ancak biz biliyoruz ki her birey ve her bireyin seçimleri birbirinden farklı olabilmektedir. Bu yüzden de tüm insanların toplumun yararına olacak şekilde bir eylemde bulunmalarını beklemek ve akabinde eylemin sonucunun çoğunluğunun faydasına olması gerekliliği de göz önüne alınarak iyi-kötü veya doğru-yanlış şeklinde değerlendirilmeye tabi tutulması doğru olmayacaktır. Dolayısıyla en fazla sayıdaki insanın yararının arttırılması amacı küçük gruplar halinde bir takım azınlık grupları ve bu gruplara dâhil olan bireylerin haklarının görmezden gelinmesi anlamına gelmektedir (Demir, 2018: 56). Toplumların bireylerden fazla faydaya sahip olması, bireysel hakların ve özgürlüklerin çiğnendiğinin bir işaretidir. (Kymlicka, 2016: 47). Zaten faydacılığın en önemli problemi iyi anlayışının sınırlarının çok kısıtlı olması ve bireysel haklar ile ilgili konuları ikinci plana atmasıdır (Nozick, 2006: 240). Faydacı kuramın aksine Kantçı ve Rawlsçu düşünceye göre bireylerin dokunulmazlık hakları mevcuttur, her

birey ayrı ayrı birer amaçtır ve asla araç değildir; rızaları olmadan sadece çoğunluğun iyiliği için veya çoğunluğun amaçlarını gerçekleştirebilmeleri için bireysel hakları ve özgürlükleri sınırlandırılmaz (Nozick, 2006: 242).

Nozick'ın haklar ve özgürlükler konusundaki görüşüne göre daha büyük bir iyilik için örneğin devletin bekası için bireyleri fedakârlıkta bulunmasında haklarının çiğnenmesinde sakınca görmeyen gruplar birer yanlıgı içerisindeledir. İnsanların günlük yaşamlarında ileride daha rahat bir yaşam sürebilmeleri için bireylerin yaptıkları (herhangi bir alandaki) fedakârlıklar bireyin kendisi için yaptıkları ile ilgilidir. Birey kendi çıkarları için kendi öz taleplerini veya çocuklarının menfaatlerini için şu anda istedikleri ölçülerde fedakârlıklar yapabilirler. Ancak bu demek değildir ki bu insanlar başkaları için veya genel toplam iyinin menfaati için aynı veya daha fazla fedakârlık göstermek zorundalar. Ne devletin, ne de toplumun bireyleri genelin çıkarlarını korumak adına daha fazla fedakârlık göstererek bireyi zorlamak hakkına sahip değildir (Nozick, 2006: 244).

Bu açıdan bakıldığı zaman Bentham'ın özgürlük anlayışı bireyin sınırlandırılmaması olarak değerlendirilmektedir ve özgürlük haz verdiği takdirde iyi sayılmaktadır, ancak Mill için ise bireyin özgürlüğü oldukça önemlidir. Çünkü insanın kendisini mutluluğa götüren şeyleri en iyi yine insanın kendisi bilmektedir. Böylece de bireyler özgür olmalıdırlar ki kendi mutluluklarına giden yolları bulabilsinler (Taşkın & Becermen, 2013: 420). Ancak Mill için bir bireyin eylemlerine başka bireyler tarafından bir müdahale durumu ile karşı karşıya kalınıyorsa, bunun sebebi başkalarının zarar görmesini engellemektir (Mill, 2006: 186). Eğer birey herhangi bir konuda yapacağı eylemin kendisi için yararlı olacağını ifade ediyorsa burada faydacılığın bireyin bireysel özgürlüğünü çiğnemek gibi bir amacı yoktur. İnsan eğer toplumun söylediklerine karşı söylenilene yapmak zorunda kalmışsa orada bilinmelidir ki başkalarına zarar vereceği ve kendi dışındaki insanları da dolaylı da olsa etkileyeceği bir eylem vardır. Birey kendi aklının sahibidir ve toplumun, toplumu ilgilendirmeyen dayatmalarına boyun eğmemesi gerekir (Mill, 2006: 187). Aksi durumda hiçbir şey bireyin özgürlüğünü kısıtlamayı haklı göstermez. Çünkü Mill başkalarına zarar vermediği sürece her bireyin istediğini yapma konusunda özgür olduğunu ve hükümetlerin bireylerin yaşam şekline (çoğunluğun yaşam şekline uymaları açısından) müdahale etme gibi bir durumu söz konusu olmamalıdır düşüncesi hâkimdir. (Sandel, 2018: 78).

Mill için faydayı en üst düzeye çıkarmak uzun vadede önemli olacaktır. Çünkü bireylerin hakları ve özgürlüklerini korumak uzun vadede mutlu bir toplumun temellerini atmak demektir (Sandel, 2018: 78). Bu yüzden de Mill, başkalarına zarar vermediği veya kendi dışındaki bireyleri dolaylı olarak da olsa etkilemediği sürece özgür olduğu fikrine sahiptir. Ancak buradaki problem toplumun bireylerden oluştuğu ve her bireyin dolaylı olarak da olsa birbirinden etkileneceği gerçeğidir. Bir eylem eğer başkalarını etkilemiyorsa yapılmasında sakınca görülmemesi faydacılık açısından çok iyimser bir ilke gibi görünse de aslında sınırları dar bir ilkedir. Çünkü insanların çok kişisel olmadıkça neredeyse her eylemi başka bir insanı etkilemektedir. Bu durumda bireyin özgürlük alanını daraltmaktadır. Mill için insanın özgürlük alanı bilinç alanıdır bu alana kimse müdahalede bulunmaz ve burası ahlaki, bilimsel veya içsel düşünceyi içerir. Ancak bu daraltılmış özgürlük alanında düşünmek müdahaleye gerek duyulmayan özgür bir alanken, düşündüğünü paylaşmak veya yaymak özgürlüğü bu kapsama girmemektedir (Mill, 2006: 187). Çünkü birey düşünce alanındakileri paylaşmaya başladığı andan itibaren başkaları ile etkileşim haline girmiş sayılmaktadır. Dolayısıyla da biliyoruz ki başkalarını ilgilendiren her eylem için toplumun müdahale hakkı mevcuttur.

Her bireyin taleplerinin ve çıkarlarının farklı olduğunun görmezden gelinmesinin sebebi, faydacılık anlayışına göre aslında her bireye eşit bireyler olarak yaklaşıldığı içindir. (Kymlicka, 2016: 47). Ancak buradaki bahsi geçen eşitlik, anlaşıldığının aksine toplumun genel toplam mutluluğunun arttırılması için bireylerin de doğrudan çıkar ve taleplerinin aynı olması gerektiği mantığı ile ilişkilidir. “Faydayı en üst düzeye çıkarma gerekliliği, tümüyle insan tercihlerine eşit ağırlık verme gereğinden kaynaklanıdır.” (Kymlicka, 2016: 48). İleride ele alacağımız üzere Rawls’un da bu konudaki eleştirisi aynı doğrultudadır.

2.1.1. Faydacılıkta Nesiller Arası Adalet Problemi

Gelecek nesillerin de varlığı hesaba katıldığında faydacılık kuramının temel ilkelerinin nasıl uygulanabileceği konusunu irdelememiz gerekir. Ceylan’a göre: Faydacılık kuramının temel prensibi olan, en fazla sayıdaki insanın en fazla mutluluğu formülünün üç ana bölümü vardır: faydanın kapsamı, niceliği ve hesaplanmasıdır (Şahin Ceylan, 2012: 761).

Faydacılık kuramında en fazla sayıdaki insanın en fazla mutluluğu ile toplumdaki nüfus oranı doğru orantılıdır. Toplam mutluluğun kişi sayısına bölünmesi ile ortaya çıkan bu formüle göre, nüfusun fazla olması gerekiyor gibi görünmektedir. Ceylan'a göre, yine de faydacılık kuramı niteliksiz ve toplumun genelini mutsuz edecek bir nüfusun oluşmasını istememekle beraber doğacak çocuklar için toplam nüfusu arttırıp toplam mutluluğu ve faydayı azaltıp azaltmayacağını da öngörülmesini istemektedir (Şahin Ceylan, 2012: 763). Bu açıdan bakıldığında gelecek neslin kimlerden oluşacağı mevcut neslin sorumluluğundadır ve niteliksiz kalabalık bir gelecek nesil yerine, toplam mutluluğu arttıran daha az sayıdaki bir gelecek nesil tercih edilecektir. Bunu sağlamanın yolu da doğru nüfus politikaları ile mümkündür.

Faydacılık kuramında faydanın niceliği incelendiği zaman çalışmamız içerisinde sıklıkla değindiğimiz üzere kuramın sonuçsalcı bir yaklaşıma sahip olması ile ilgili bir konudur. Bir eylemin sonucunun en fazla sayıdaki kişiyi mutlu ediyor ve haz veriyor olması genel faydayı arttırması açısından o eylemin doğru bir eylem olarak nitelendirilmesine sebep olmaktadır. Gelecek nesiller açısından buradaki sorun şudur ki, ortalama mutluluğu arttıran eylem ve bu toplam mutluluk formülü sabit insan sayısı ile mümkündür ve ortalama mutluluk formülünde bir çelişiklik olmaz, eylem toplam mutluluğu arttırıyorsa ortalama mutluluğu da arttırmış olacaktır. Ancak gelecek nesillerin sayıları ve hazları doğrultusunda taleplerinin belirsizliği de toplam mutluluk formülünü büyük oranda sekteye uğratmaktadır (Şahin Ceylan, 2012: 764).

Fayda hesabı konusunda ortaya çıkan en önemli problem ise talepler ve adaletin çağdaşlar ve nesiller arasında nasıl dağıtılması gerektiğidir. Gelirin ve kaynakların dağıtılması açısından faydacılık kuramı avantajlı ve dezavantajlı durumda olan bireylerin haklarını gözetip aralarında bir denge kurma çabasında değildir. Bu yüzden de seçilen politikalar toplam faydanın arttırılması yönündedir. Ancak mevcut neslin yararına olacak politikalar gelecek nesillerin taleplerini karşılamıyor olabilir ve bu sebeple faydacı kuramın gelecek nesiller konusunda kaynakların, gelirin ve sermayenin dağıtılması konusundaki eksiklikleri ortaya çıkmaktadır (Şahin Ceylan, 2012: 766). Hem mevcut nesli hem de gelecek nesillerin ortak fayda sağlayacakları eşit durumda olmalarını sağlayacak bir fayda dağıtımını çok da olası görünmemektedir.

Faydacılık kuramı nesiller arası adalet problemini nesil içi boyutta değerlendirir ve ikisi arasında büyük farklar gözetmemektedir (Şahin Ceylan, 2012: 767). Rawls'un

teorisinden farklı olarak fayda kuramı doğanın ve gezegenin korunması, ekolojik dengenin ve iklimin bozulmaması gibi konuların gelecek nesiller bağlamında hak temelli boyutuyla ele almamasıdır. Faydacılık kuramı sürdürülebilirlik anlayışını ekonomik düzeyde gelecek nesillere aktarılan faydanın maddi değer boyutu ile ilgilenmektedir (Şahin Ceylan, 2012: 767). Oysa çevre ve iklimdeki bozulmanın, hayvanların neslinin tükenmesinin veya doğa tahribatının maddi bir karşılığı bulunmamaktadır. Faydacılık bu nesiller arası miras konusunu mevcut neslin sorumluluğuna değil inisiyatifine bırakmaktadır.

Gelecek nesillere karşı yaşayan neslin sorumlu olup olmamasının önemli olmasının asıl sebebi Barry'nın söylediği gibi "uyuyan" tehlikelerdir. Nedir bu uyuyan tehlikeler? Herhangi bir alanda yapılan bir eylemin sonuçlarının kısa vadede olumlu, ancak uzun vadede olumsuz sonuçlar doğurabilmesi sorundur (Barry, 2006: 385). Yani bir eylem kısa vadede yararlı ancak uzun vadede çok zararlı olabilme potansiyeline sahiptir. Hal böyle olunca yaşayan nesil için yararlı bir seçim yapmak elbette doğru olacaktır. Ancak her türlü seçimlerimizi yaparken uzun vadeli olacak şekilde düşünebilmeliyiz. Condorcet'e göre de mevcut nesillerde yaşayan insanlar kanunların varlığı, bilimsel ve teknolojik gelişmeler ve tarihi tecrübelerine dayanarak gelecek nesillerde yaşayacak olanların yaşamlarının nasıl olabileceğini tahmin edebilirler (Condorcet, 1990: 67). Gelecek nesillerin ne durumda olacaklarını tahmin etme işi de hayali bir durumdan ibaret olarak görülmemelidir, insan soyunun devamının kaderini bilmeye çalışmak mevcut nesillerin görevlerinden birisidir (Condorcet, 1990: 67). Şu anda mevcut nesil teknolojik gelişmeler sebebiyle aslında her seçim için en azından 60 yıl sonra bırakacağı etkileri bilebiliyorken, seçimlerini bu durum göz önüne alınarak yapmak en doğru adım olacaktır.

Örneğin, Alman kimyager Otto Hahn, 1938 yılında ilk atom çekirdeği parçalanmasını gerçekleştirirken, keşfinin neler ile sonuçlanacağını bilmiyordu. İkinci Dünya savaşının henüz başlarında bu keşif Albert Einstein olmak üzere bütün Almanya'yı oldukça heyecanlandırdı. Ancak Otto'nun bu keşfi 1945 yılında Hiroşima şehrinde yüz kırk bin insanın hayatını kaybetmesine sebep olmuştur. Dolayısıyla radyasyonun yayılımı sebebiyle etkileri günümüze kadar da devam etmektedir. "Uzun vadede kötü etkileri olacağını düşünemediğimiz yararlı bir teknoloji konusunda karar verme sorunu yaşamayız, oysa bu teknolojinin uzun vadede bizim bilmediğimiz kötü sonuçları olabilir." (Barry, 2006: 385).

Faydacılığın sonuççu yaklaşımı ile bu konuya baktığımız zaman, sonuçları çoğunluğun zararına olan eylem kötüdür ifadesi doğru olacaktır. Pekâlâ, bu durumda yüz kırk bin kişi bir azınlığa karşılık geliyorsa, o zaman bu eylemin sonucu çoğunluğu etkilemediği için iyidir mi dememiz gerekir? Ancak faydacı kuram şu açıdan bu konuya destek olacaktır, şimdi yapacağımız her eylem geleceği etkilediği için gelecek kuşaklara karşı bir ahlaki ödevimiz olmalıdır. Ancak sorun şu ki atom bombası örneğinde olduğu gibi bazı eylemlerin sonuçlarını kısa vadede tahmin etmek ve gözlemlemek olasılık dâhilindedir. Ancak bazı eylemler vardır ki sonuçları çok uzun yıllar sonra olumsuz etkilerini gösterebilmektedirler.

Faydacı kuramın sonuççu bir bakış açısıyla düşünüldüğü zaman yani bir eylemin doğruluğu veya yanlışlığı sonucunun iyi veya kötü olması ile ilgili ise, yıllar sonra gelecek nesildeki insanlara zarar vermiş olan bir eylem aynı zamanda gelecek nesildeki insanların var olmasının da bir nedenini oluşturuyor olabilir. Böyle durumlarda doğrunun dolayısıyla iyinin ne olduğundan nasıl bahsedilebilir? Örneğin, şu anda araçların benzinle çalışıyor olması veya evlerde kullanılan yakıtın kömür yakıtı olması elli yıl öncesi için otomobil sanayinde ve teknolojinin gelişimi açısından büyük önem taşımaktaydı. Sobalı evler yerini kaloriferli evlere, buharla çalışan körüklü otomobiller yerini benzinli araçlara bıraktı. Bu teknolojik gelişmelerle o zamanlarda fark edilmese de çevreye ve dünyaya zaman içerisinde büyük zararlar verecekti. O dönemde yaşayan ve bu teknolojiyi kullanan insanları suçlamak ahlaki açıdan doğru bir tavır olmayacaktır. Çünkü gelişen sanayi, ülkelerin kalkınmasını ve doğal olarak da insan yaşamında medeniyet seviyesini arttırması amaçlanıyordu ve bu amaca ulaşılmasını sağladı. Faydacı kuram açısından baktığımızda da eylemi sonucuna göre değerlendirip, bu eylem için “doğrudur” diyebiliriz.

Ancak faydacı yaklaşım ile ilgili akıllarda kalan bir soru da şu yönde olabilir: eylemin sonucunu değerlendirirken bu sonuç için kaç yıl sonrasına bakmamız gerekir? Araçların yakıt sisteminde benzin kullanılması o dönemde insanlığın yararınaysa da uzun vadede ekosisteme oldukça fazla zararı olduğu anlaşılmıştır. Böylece evlerin yakıtları doğalgaza dönüşmeye başlayıp hava kirliliği oranı en aza indirilmeye çalışılmaktadır. Aynı şekilde otomobiller için elektrikle çalışan araçlar üretilmeye başlanmıştır. Böyle bir durumda bu eylem için yanlış bir eylem mi demeliyiz? Yoksa her eylemi kendi dönemi içinde mi değerlendirmeliyiz? “Her çağın tuttuğu temel düşüncelerin bir çoğunu sonraki çağlar yalnız yanlış değil, aynı zamanda saçma olarak da kabul etmişlerdir.” (Mill, 2003:

59). Ayrıca anlamamız gerekiyor ki bir neslin taleplerini karşılayan hatta o zaman var olan neslin refah seviyesini arttıran faaliyetler uzun vadede bir sonraki veya daha sonraki neslin zararına olabilmektedir. Ancak gelecek neslin bu açıdan yapması gereken aynı elektrikli arabalar örneğinde olduğu gibi mevcut sorunları çözüme kavuşturmak ve yapılan yanlış seçimlerin olumsuz sonuçlarını en aza indirmektir.

Gelecek nesillerin var olmasına imkân tanıyan bir politikanın sonucunda kimyasal atıkların biriktiğini düşünelim ve uzun yıllar sonra bu atık birikimi sebebiyle bazı olumsuzluklar ortaya çıkmış olsun (Hurka, 1992'ye atfen, Sol, 2003). Yani bir politika düşünelim ki hem gelecek nesillerin var olmasına sebep olsun hem de uzun vadede ortaya çıkan sonuçları zararlı olmuş olsun. Ortaya çıkan bu ikilem seçilen politikanın seçilmiş olmasının ahlaksal olarak doğru olup olmadığıdır (Sol, 2003: 36). Sol'a göre faydacı yaklaşıma göre bu örneği değerlendirdiğimiz zaman faydacı teorisinin sonuççu yaklaşımına göre seçilen politika gelecek nesillerin var olmasına sebep olduğu için ve hiç dünyaya gelmemiş olma ihtimaline karşın yaşama şansı kazanmış olmanın önceliği ile bu eylemin veya seçimin doğru olduğunu söyleyecektir (Sol, 2003: 36). Ancak şu da düşünülebilir ki gelecek kuşaklar için bu kimyasal atıkların etkilerinin boyutlarını geçmiş nesiller olarak bilemiyor oluşumuz durumu daha da tehlikeli yapar. Belki de iyi şartlarda yaşamasak bile var olmamanın hiç doğmamış olmaktan daha iyi olduğu yaygın görüşü ile beraber kimyasal atıklar, çevresel problemler hastalıklar veya felaketlerle savaşım yaşam mücadelesi vermektense, gelecek nesiller hiç doğmamış olmayı da tercih edebilir veya dileyebilir hale gelebilirler. Sadece var olmak tesellisi gelecek nesiller için yeterli olmamalıdır. Ardılarımızın daha iyi bir yaşam sürme talepleri ve hakları da olacaktır. Onların çıkarlarını gözetmeyen bir politika izleniyorsa bile en azından gelecek kuşaklara zarar verecek, sonuçları bir felaket olacak politikalarından kaçınmak gereklidir.

Fishkin'ın verdiği örnekle yaptığı faydacılık eleştirisi de konunun pekişmesi açısından önemli olacaktır. Kısaca şöyle ki: ilaçla veya tıbbi operasyonlara belirli bir süre maruz kalarak bir kadının hamile kaldığını varsayalım, böyle bir durumda ilaçların fazla kullanımından dolayı çocuk muhtemelen engelli olarak doğacaktır. Ancak normal yollardan kadının hamile kalması beklenseydi çocuk belki normal doğacak belki de hiç doğmayacaktı. Kadın normal seyirde zamansal olarak beklenseydi o çocuk hiç olmayacaktı belki de onun yerine başka bir çocuk doğacaktı. Fishkin, bu durumu bir kimliğe özgü zarar kavramı olarak açıklar (Fishkin, 1990: 42).

Şimdi bu problemi bir de toplumsal açıdan değerlendirelim. Gelişmekte olan bir üçüncü dünya ülkesi düşünelim ve nüfusun çok fazla arttığı bu ülkede yaşanan bu nüfus sorununun gelecek kuşaklar açısından hastalıklara, sefalete ve kıtlığa sebep olacağı öngörülmektedir. Bir an önce keskin bir şekilde nüfus artışının önlemi alınıp daha refah bir toplum inşa edilmeye çalışılacaktır. Bu durum yine bir kimliksizlik problemini doğuracaktır çünkü kimin kiminle evleneceği, kimin hangi ailenin çocuğu olacağı nüfusun bu hızlı değişen politikası ile yer değiştirmiş olur. İşte bu örneklerin hepsi faydacılığın kimlikten bağımsız bir teoriyi savunması ile alakalı örneklerdir (Fiskhin, 1990: 42). Faydacılık kuramı genel çıkar için kimliği yok sayan bir politika izlemektedir. Fiskhin'e göre eğer faydacı teori benimsenirse, fayda artacaksa eğer herkesi öldürebilir ve faydayı maksimum düzeye çıkaracak yeni bir nüfus inşa edebiliriz (Fiskhin, 1990: 44). Faydacılık kuramı eğer daha iyisi olacaksa ve fayda en üst seviyeye çıkacaksa çocuğun doğmamasında veya nüfus politikasının hızlı bir şekilde değişmesinde bir sakınca görmemektedir.

Faydacılığın fayda hesabına, yani toplam haz ve acı oranına göre eylemin değerlendirilmesi hususunda eleştirilere maruz kaldığını açıklamıştık. Bu eleştiriler bazı eylemlerin sonuçlarının uzun vadeli hesaplanmasının olanaksız oluşu, dört kuşak sonrası için sonsuz sayıda ihtimal olması gibi sebepler fayda hesabının ölçümün her zaman mümkün olmayacağı yönündeydi. Eylemlerin sonuçlarının hesabı yapılmadan gelecek nesiller için sorumluluk ve ödevlerimizin olduğunu vurgulayan adalet temelli görüşler ancak nesiller arası adalet sorununa çözüm olabilirler (Sol, 2003: 38). Yapılan bu eleştirilerin karşısında faydacılık kuramı, bir eylemin sonucunu belirlemek için sonsuz sayıdaki olasılık kadar ileri gitmemize gerek olmadan bireylerin öngörülleri ile uzun vadede en olası sonucu tahmin edip ona göre eylemlerini ve seçimlerini belirleyebilecekleri inancını taşımaktadır (Popkin & Stroll, 2014: 122). Ancak bu durum faydacılık kuramının nesnellğine aykırı olmakla beraber öngörüllerin doğru olmama olasılığının çok yüksek olmamasının olumsuz sonuçlarını da beraberinde getirir. Gelecek nesiller için iyi olacağı tahmininde bulunduğumuz bir eylem ve gelecek nesillerin kaderleri kişinin öznel tahmin yeteneğine kalmış olması bu kuramın eleştirilen eksik noktalarından biridir.

Aslında insanlar yaptıkları eylemlerin sonuçlarının neler doğuracağını her zaman tahmin edemeyebilir ve o gün doğru olduğu düşünülen eylem uzun yıllar sonra kıtlıklar, hastalıklar ve ekolojik dengenin bozulmasıyla fark ediliyor olabilir (Barry, 2006: 385).

Böyle bir durumun sorumluluğu geçmiş nesle mi aittir yoksa mevcut nesle mi? Böylesi durumlar için geçmiş kuşağı suçlamak doğru bir tavır olmayacaktır. Çünkü bazı eylemlerin sonuçları yıllar sonra kendini gösterebiliyor. Rawls 'a göre, atalarımız bizim için iyi olacağını düşündükleri ölçüde tasarrufu ve birikimi bizim avantajımıza olacak şekilde yapmışlardır. Böylece atalarımız, bizden de aynı tasarruf oranı ile dengeli bir tasarruf politikası izlememizi bekleyeceklerdir (Rawls, 2018: 320). Mademki bizler gezegenin koruyucuları ve bekçileriyiz (Barry, 1997: 55) o zaman buna uygun bir şekilde davranıp atalarımızı suçlamadan kendi neslimiz ve gelecek nesiller için yararlı olabilecek seçimler yapmamız gerekmektedir.

Bazı eylemlerin sonuçlarının etkisinin yıllar sonra kendisini göstermesi durumunu sadece ekolojik veya çevresel bağlamda düşünmemek gerekir. Böyle durumların ahlaki boyutları da olduğu unutulmamalıdır. Hill'in verdiği örneğe bakacak olursak: Diyelim ki bir yerde yaşıyorduk ve çocukken oradan ayrıldık bir gün daha yetkili biri olarak çocukken yaşadığımız yere dönüyoruz ve huzur, barış, güven saygı ile ilgili bir konuşma yapacak bir durum içerisindeyiz. Ancak bakıyoruz ki çocukken yaşadığımız yer bizlerin hayalinde kaldığı gibi sorunsuz değil. Yaşadığımız yerde bir grup insan çoğunluk tarafından sindirilmiş, kötü muamelelere maruz kalmış, haksız yere cezalandırılmış, cinsiyet ve ırk ayrımı yapılarak tehdit edilmiş ve yaşadığımız yerin bir köşesine itilmiş durumunda varlıklarını sürdürüyorlar (Hill, 2006: 376). Bu insanlara çoğunluğun iyiliği için atalarımız tarafından bekli de sadece azınlık oldukları için hoş olmayan, şimdiki nesli utandıracak davranışlarda bulunmuş.

Bu gibi durumlarda mevcut neslin gelecek nesli suçlaması o neslin hangi saygı ve ahlaki değerler ile yetiştirildiği ile ilişkilidir. Asıl olan geçmiş nesli suçlamaktan çok mevcut nesil veya gelecek nesil olarak azınlık gruba karşı yapılan hataların telafi edilmesi yoluna gidilmektir. Hill de bu örneğinde 'fırsat eşitliği' ilkesinden bahsetmektedir (Hill, 2006: 376-378). Konuşma yapmaya gittiğimiz çocukken yaşadığımız yerde yapacağımız konuşma ve eylemlerde o azınlık grup için yapıcı olmak yapılan pozitif ayrımcılığın ortadan kalktığını onların da bizlerle aynı haklara sahip olduğunu vurgulamak, saygı çerçevesi içerisinde azınlık içinde sinmiş ve ürkek durumda olan yaşlı neslin gelecek nesle karşı güven duymasını sağlamaktır. Bu örnekte de olduğu gibi gelecek neslin yapması gereken atalarının yanlışlıklarını, hatalı seçim veya politikalarını düzeltme yoluna gitmektir.

Faydacılık bakış açısı ile geçmiş nesillerin gelecek nesillerin çıkarlarının gözetilmesi adına yaptıkları çalışmalardan biri de çevrenin korunması, kaynakların kullanılması ile ilgili hareketlerdir. Çevrenin korunması, kaynakların doğru ve tasarruflu kullanılması, iklim değişikliği sorunlarının en aza indirilmesi gibi konularındaki problemlerin çözüme kavuşturulması için dünya üzerinde birçok hareketlilik mevcuttur. Bu hareketlilikleri ilerleyen bölümlerde inceleyeceğiz, fakat şimdi faydacılık görüşü ile paralellik gösteren bazı hareketleri incelemekte fayda görmekteyiz.

Çevresel problemlerin çözümü için önerileri hareketliliklerden biri kaynakların *korunması hareketidir* (Ünder, 1996: 26). Bu hareketliliğin amacı kaynakların doğru kullanılmasını sağlayarak, kaynakları israf etmeden tasarruflu bir şekilde kullanmak ve yenilenemeyen kaynakların yenilenemediğinin farkında olup bilinçli bir şekilde kullanılmasını sağlamaktır. Faydacı görüş ve insanmerkezci görüş temelde kaynakların doğru kullanılmasını ve kaynakların gelecek nesillere aktarılabilmesi görüşünü savunmaktadırlar (Ünder, 1996: 26). Çünkü esas olan en fazla sayıdaki insanın en fazla mutluluğu olduğu için kaynakların ne kadar uzak kuşaklara ulaştırıla bilirse mevcut fayda oranı o kadar artmış olacaktır. Bu yüzden de kaynakları kullanırken gelecek nesillerin menfaatleri de gözetilmelidir ki toplam fayda sayısını arttırma imkânı oluşturabilsin.

Faydacılık ve insanmerkezci görüşün savunduğu bir diğer hareket de *insan refahı ekolojisi hareketidir*. İnsan refahı ekolojisi hareketinin temel dayanağı insanın mutluluğudur (Ünder, 1996: 27). İnsanların mutluluk ve refah içerisinde yaşamalarını sağlamak için çevreyi ve kaynakları korumanın bilincinde olunması gerektiği görüşünü savunmaktadırlar. Bu amaçla yola çıkan insan refahı savunucuları, dünya üzerindeki suyun (okyanuslar, denizler, nehirler, ırmaklar vd.) temiz tutulmasını, çevrenin, ormanlık alanların korunmasını, kimyasal atıklar ve nükleer silahlardan mümkün olduğunca uzak durulması gerektiğini savunmaktadırlar (Ünder, 1996: 27). Alınan bu önlemler sayesinde dünyanın ve ozon tabakasının korunması amacına ulaşılmış olunur.

Faydacılık kuramı için hem benmerkezci hem de toplum merkezci bir anlayışa sahip olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Çünkü sonuç olarak iki anlayış için de birey merkezi bir konuma sahiptir (Ünder, 1996: 58). Benmerkezcilik görüşü genellikle İngiliz felsefe geleneğinin bir ürünü olarak görülmektedir. Bireyci olmaları açısından bireyin çıkarları, talepleri, hazları ve arzuları öncelikli konumdadır.

Toplummerkezci ahlak anlayışına göre de birey yine merkezi bir konumda yer almaktadır. Ancak bireyin çıkarlarının toplumun çıkarlarına uygun olması beklenmektedir. Biliyoruz ki bu düşünce faydacılık kuramının temel görüşlerinden birini yansıtmaktadır. Rawls'un faydacılık eleştirisinin başında fayda kuramının bireyin çıkarlarını değil toplumun çıkarlarını gözettiği geliyordu. Rawls bu yüzden, faydacı kuram için, gelecek nesillerin iyiliği için şu anki nesilden gereğinden fazla fedakârlık isteyebilir olduğunu söylemektedir (Rawls, 2018: 316). Bu sebepler bağlamında faydacılık kuramına hem benmerkezci hem de toplummerkezci diyebiliyor oluşumuzun sebebi de kişinin hazzın en üst seviyeye çıkartılması gerekliliği açısından benmerkezciliği yansıtmaktadır. İnsanın hazzını en üst seviyeye çıkartırken, bireylerin toplam hazzı toplumun da mutluluk, yarar ve haz seviyesini arttıracacağı için doğal olarak bu çıkarlar toplumun çıkarlarına ve yararına uygun olacağından toplumsal haz oranını en üst seviyeye çıkartmış olacağı bakımından da toplummerkezci bir anlayışa sahip olduklarını söyleyebiliyoruz (Ünder, 1996: 58).

Faydacı görüşün gelecek nesiller ile ilgili bireye aşırı sorumluluk yüklediği Sidwick'in niyet tanımından çıkarılabilir ki bu tanım Anscombe tarafından sert bir şekilde eleştirilmiştir. Anscombe'a göre, Sidwick'in faydacı kuramındaki en önemli sorunun onun niyet tanımında yer aldığını belirtir. Ona göre Sidwick "Niyeti, bir kişinin iradi eylemlerinin herhangi öngörülür sonuçlarına niyetlenmek zorunda olduğu şeklinde tanımlar." (Anscombe, 1958: 11). Bu eleştiri kısaca şunu ifade etmektedir: Her ne kadar bu oldukça zor hatta imkânsız olsa da, faydacılık eylemin tüm sonuçlarını hesap ederek alternatifler arasında seçim yapmamızı ister. Şimdi, eylemde bulunurken eylemimizin niyetlenen sonuçlarını mı sadece hesaba katacağız, yoksa tüm öngörülebilir sonuçlarını da hesaba katmamız gerekir mi? Sidwick'in niyet tanımına göre sadece eylemin niyetlenen sonuçlarından değil, niyetlenmediğimiz ama eylemimizin öngördüğümüz sonuçları da niyet kavramının içinde yer aldığı için eylemlerimizin öngörülebilir sonuçlarından da aynı oranda sorumluyuz.

Anscombe, Sidwick'in niyet tanımlamasını şöyle eleştirir:

"Öngörü ile niyetlenen sonuçlar arasında *herhangi* bir ayrımın reddedilmesi, sorumluluk söz konusu olduğunda, Sidgwick tarafından her hangi bir "etik yöntemi"nin geliştirilmesinde yapılmadı; bu önemli hareketi herkes adına ve kendi kuramı adına yaptı. Sidwick'in indinde bu hareket sanırım modası geçmiş Faydacılık ile sonuççuluk arasındaki, böyle isimlendiriyorum, ayrımı açıklar ki onun döneminden sonra onu ve tüm İngiliz akademik ahlak felsefecilerini işaret eder." (Anscombe, 1958: 11).

Niyet kavramını Sidwick'in tanımına göre alırsak faydacılıkta nesiller arası adalet konusundan ne gibi bir sonuç ortaya çıkar? Hemen söyleyelim ki, bu durum faydacılara nesiller arası adalet konusunda aşırı bir sorumluluk yükler. Çünkü gerçekleştireceğimiz eylemlerde niyetlenmiş olduğumuz eylemler kadar eylemimizde niyetlenmemiş olduğumuz, ama öngördüğümüz sonuçlardan da sorumlu oluruz. Gelecekte öngörülebilir eylem söz konusu olduğunda bu sadece oldukça belirsiz değil, aynı zamanda kontrolümüz dışında sayısız öngörülür sonuçları kapsar ki bu bir ahlaki eylem için aşırı bir sorumluluk gerektirir.

3. BÖLÜM: JOHN RAWLS AÇISINDAN NESİLLER ARASI ADALET PROBLEMİ

3.1. Genel Adalet Anlayışı ve Amacı

1950 yıllarından itibaren bir adalet teorisi ortaya koymak için çalışan John Rawls, üzerinde çalıştığı adalet konulu yazılarını nihayetinde 1971 yılında tamamlamayı, *A Theory of Justice (Bir Adalet Teorisi)* adlı kitabını yayınlamıştır. “Rawls’un bu eseri çağdaş siyaset felsefesinin başyapıtlarından biri olarak görülmektedir.” (Yazıcı & Yazıcı, 2016: 813). Bu eser siyaset felsefesi alanında yazılmış 20.yy’ın en önemli kitabı olarak görülmektedir. Daha sonra 1993’te kaleme aldığı *Siyasal Liberalizm* kitabı da O’nun adalet kuramı çalışmalarının bir devamını oluşturmaktadır. Rawls’u en fazla eleştiren insanlardan biri olan Nozick’in bu eser için söyledikleri dikkate değer niteliktedir. “Rawls’un kendi kitabını okurken kendi görüşünüzün etkilenmemesi mümkün değildir. Ve bir ahlaki teorinin ne yapmaya ve birleştirmeye teşebbüs edeceği konusunda yeni ve ilham verici bir vizyona ulaşmadan bu kitabı bitirmek imkânsızdır.” (Nozick, 2015: 241). Rawls’un *AT* eseri o zamana kadar ölü olarak tabir edilen siyaset felsefesinin yeniden canlanmasına sebep olmuştur. Bu eser çağdaş adalet kuramlarının yeniden incelenmesi için bir başlangıç durumu niteliğindedir (Kymlicka, 2016: 13). Nozick, Rawls’un bu eseri için “*A Theory of Justice (Bir Adalet Teorisi)*, siyaset ve ahlak felsefesi alanında John Stuart Mill’in yazılarından beri, benzeri görülmemiş, güçlü, derin, ustaca hazırlanmış, geniş kapsamlı ve sistematik bir eserdir.” (Nozick, 2015: 241) sözleri ile Rawls’un eserinin siyaset ve ahlak felsefesi alanındaki önemine ve katkısına vurgu yapmıştır.

Rawls 1971’de yayınlanan *AT* yapıtında o döneme kadar egemenliğini sürdürmüş olan faydacılık kuramına karşı, adalet temelli alternatif bir kuram oluşturmayı amaçladığını söyleyen ilk siyaset felsefecilerinden biri olma özelliğini taşımaktadır (Rawls, 2018: 22). Rawls’un faydacılık kuramına karşı sistematik bir alternatif kurama gerek duymuş olmasının nedeni, faydacılık kuramının uzun yıllardır egemen bir görüş olması ve çoğunluğun iyiliğini ararken bireyin haklarının göz ardı ediliyor olmasıdır. Rawls’un ortaya koymaya çalıştığı bu kuram sezgicilik-faydacılık çıkmazının çözümlenmesi

açısından tarihsel olma özelliğinin yanı sıra özellikle uzlaşımçı bir kuram olma çabası gütmeyen ve diğer kuramcılarının kuramlarının ne olduğunu Rawls'un kuramına karşı çıkararak açıklamaları sebebiyle siyaset felsefesinde egemen olması açısından önemlidir (Kymlicka, 2016: 75). Bu konu hakkında Albert Nozick'in "Siyaset felsefecileri ya Rawls'un teorisi üzerinde çalışmak zorundalar ya da neden böyle yapmadıklarını açıklamak zorundadırlar."(Nozick, 2015: 241) şeklinde ifade ettiği bu görüş, Rawls'un kuramının geldiği noktayı ve 20.yy siyaset felsefesi açısından öneminin anlaşılmasına yararlı olmaktadır.

Rawls'un *Adalet Teorisi*'ni yazma amaçlarından biri faydacılığa karşı alternatif bir adalet teorisi geliştirmektir. İlk amacı bu yönde olsa da, diğer amaçlarından biri de *Adalet Teorisi*'nde bahsettiği gibi Locke, Hobbes, Rousseau ve Kant tarafından ortaya koyulmuş olan toplumsal sözleşme anlayışını genelleştirmek ve bu anlayışı yüksek soyutlama düzeyine ulaştırıp ayrıntılı bir hale getirip;bu amaca uygun bir adalet kuramı ortaya koymaktır (Rawls, 2018: 22-39).

Öncelikle bilinmelidir ki Rawls'un felsefesi bazı yönleriyle farklılık gösterse de çoğu yönden Kant felsefe geleneğine bağlı kalmaktadır. Toplum sözleşmesi anlayışını benimsiyor olması, Kant'ın pratik akıl ilkelerini kullanması ve rasyonel akla sahip insanların oluşturduğu çerçevede adalet ilkelerini araması yönleri ile Kant'tan etkilendiğini görebilmekteyiz.

Rawls'a göre başlangıç durumunda orijinal konumdaki bireyler kendi kişisel çıkarlarının peşinden koşan insanlar değildirler. Bu insanlar herkesin çıkarlarını gözeterek buna uygun şekilde adalet ilkelerini seçmeleri beklenen kişilerdir. Adalet ilkelerini seçecek olan bu kişiler için oluşan bu beklenti Kant'ın 'pratik yasa' kavramı ile benzerlik göstermektedir. Çünkü pratik akıl öznel olmayan nesnel çıkarların gözetildiği, nesnel yasaların oluşturulması gerekliliği olan koşullardan oluşmaktadır. Hatta adalet ilkelerinin yalnız herkes için değil kamu için de kabul edilebilir olması gerektiği düşüncesi Rawls için geçerlidir (Rawls, 2018: 281). Bu açıdan Rawls da Kant gibi insanı araç olarak değil amaç olarak görmektedir. Rawls'un bu tutumu oluşturduğu adalet teorisi fikrinin gerek görüldükçe düzenlenebilir olması anlamına da gelmektedir. Çünkü bahsi geçen teorinin temeli olan insan araç değil amaç olarak görülmektedir. Özgür ve eşit bireyler olması gerektiğinin bilincinde olarak onları orijinal pozisyonun temeline oturtmaktadır (Rawls, 2018: 281).

Rawls' da, Locke, Hobbes, Rousseau ve Kant gibi bireylerin özgür ve akıl sahibi varlıklar olduğunu, bu yüzden de yok sayılması mümkün olamayacak bazı haklara sahip olmaları gerektiği fikrini benimsemektedir. Bu açıdan bakıldığında 17. Ve 18. yy felsefe geleneğine bir anlamda bağlı kaldığını söylemek mümkündür. Birey anlayışı, insanın bireyselliği, başlangıç durumu, rasyonel akıl gibi konularda Kant'ın etkisinde kalmıştır. Bunun yanında tamamen birbiriyle aynı olmamakla beraber Hobbes ve Locke'n toplumsal sözleşme kuramına başvurması açısından 17. yy ve 18. yy felsefe geleneğine bağlılığı eserinde görülmektedir.

Rawls'un sözleşme teorisi, sözleşme geleneğinden bazı yönleriyle farklılık göstermektedir. En önemli farklardan biri ise Rawls'un sözleşme geleneğine başlangıç durumunu eklemesidir. Bir diğer fark ise, Hobbes'in kötücül yaklaşımından uzak durmasıdır. Çünkü Hobbes'ın doğa durumundaki insan tanımına göre 'İnsan insanın kurdudur' görüşü hâkimdir. Ancak Rawls insanların birbirine zarar vermelerini engelleyen ahlaki değerlere sahip olması gerektiği düşüncesini toplumsal sözleşmesinin temeline oturtmaktadır. Toplumsal sözleşme kuramı varsayımsal bir kuram olma özelliğini taşımaktadır. Rawls'un eşitlik ve özgür birey temelli başlangıç durumu, içerdiği farklılıklarla klasik toplumsal sözleşme geleneğindeki tabiat durumuna karşılık gelmektedir. Sözleşme teorisi, Rawls'a göre, adalet ilkelerinin rasyonel kişiler tarafından seçilecek ilkeler olarak düşünülebileceğini ve bu şekilde adalet kavramlarının açıklanabileceğini bu sayede haklı gösterebileceği fikrini aktarmasıdır (Rawls, 2018: 45).

Hakkaniyet olarak adalet aslında Rawls'un "sözleşme" dediği kavram için bir örnek teşkil etmektedir. Ancak hiçbir zaman hakkaniyet olarak adalet tam bir sözleşme teorisi değildir. Çünkü sözleşme düşüncesi sadece kapsam olarak adaleti değil diğer bütün ahlaki erdemlerin ilkelerini içerecek kapasiteye sahiptir. (Rawls, 2018: 45). Ancak "sözleşme" denildiği zaman bu kavramın doğru anlaşılması gerekmektedir. Unutulmamalıdır ki Rawls, sözleşme geleneğini belirli bir soyutlama düzeyine çıkarmayı öngörür. (Rawls, 2018: 45). Bu yüzden Rawls'un bahsettiği "sözleşme", belirli bir toplum içine girerek çokluğu veya içine girdiğin hükümet şeklinin dayatmalarını benimsemek değildir. Bu açıdan sözleşme belirli bir ahlak ilkelerini işaret etmektedir. Sözleşme teorisi iyi hazırlanmış bir başlangıç durumu içerisinde verilen belirli ilkelerin seçilmesi varsayımdır.

Rawls'un faydacılığa karşı alternatif bir kuram geliştirmek istemesinin kendi içinde haklı sebepler vardır. Faydacılığı eleştirdiği en önemli nokta faydacılık açısından önemli

olanın toplumun refahı ve çoğunluğun yani genelin mutluluğudur. Bireysel olarak insanların mutluluğunun ne olduğu faydacılar için önemli değildir (Rawls, 2018: 58). Faydacılık, bireyin hakları ile ilgilenmediği görüşüne sahiptir. Faydacılık anlayışı toplumun refahını gözeterek en fazla sayıdaki insanın en fazla mutluluğunu ve toplumun yararına olanı önemser. Bu da beraberinde çoğunluğun mutluluğu için bireysel hak ve özgürlükler görmezden gelinebilir ve hatta çiğnenebilir olmayı getirir ve bu sebeplerden ötürü faydacılık kuramı bireysel farklılıkları gözetmez. Ancak Rawls için bu kabul edilemez bir durumdur. Toplumun yararına dahi olsa her bireyin hak ve özgürlükleri gözetilmelidir. Rawls'a göre, "Zira adalet, başkalarıyla paylaşılan daha büyük bir iyi için hak olarak kabul edilen özgürlük kaybını reddeder." (Rawls, 2018: 32) demektedir. Bu bakımdan Rawls için adalet, daha fazla sayıdaki insanın lehine olacak durumlar için dayatmalara izin vermemelidir. En az avantajlının yararını ve bunun yanında bireysel hak ve özgürlükleri korumak gerekir. Bu konuda Rawls kesin tavrını "Adalet tarafından korunan haklar, sosyal menfaatlerin hesaplanmasına veya siyasal pazarlıklara konu olmamalıdır." (Rawls, 2018: 32) şeklindeki ifadesiyle ortaya koymaktadır. Buradan da anlaşıldığı gibi Rawls için adalet faydayı önceler. "Düşünce sisteminin bir gerçeği olarak adalet, sosyal kurumların en önde gelen erdemidir." (Rawls, 2018: 32). Toplumsal kararlar bireysel hak ve özgürlükler gözetilerek adalet temeline dayanmalıdır.

Adalet duygusuna sahip insanların oluşturdukları toplumlar, istikrarlı olma konusunda endişe duyulmayacak kadar düzenli toplumlar olma özelliğini taşımaktadırlar; teorisi içerisinde tarafların adalet duygusuna sahip insanlar olması konusunda Rawls bu duygunun nasıl kazanılabileceğinin de psikolojik temellerini *AT* eserinde açıklamaktadır. (Yazıcı & Yazıcı, 2018: 177). Ancak şu anda çalışmanın sınırlarının dışına çıkmamak adına bu temellendirmeyi daha detaylı incelemeden bilinmesini istediğimiz adalet ve adalet duygusuna sahip insanların oluşturduğu toplum düzeni Rawls'un teorisi için vazgeçilmez mihenk taşlarından birisidir. Adaletsizlik Rawls için kabul edilemez bir kavramdır: "Adaletsizlik sadece daha büyük bir adaletsizlikten kaçınmak için hoş karşılanabilir." (Rawls, 2018: 32).

Rawls *AT* 'de faydacılıktan farklı olarak bireysel hak ve özgürlükleri ciddiye alan aynı zamanda adaletin adil dağıtılmasını sağlayan sözleşme temelli bir *hakkaniyet olarak adalet* kuramı kurmaktadır (Demir, 2018: 58). Bu faydacılığın bireyi görmezden geldiği ve toplumda çoğunluğun iyiliğinin peşinden koşulmasının sonuçlarından ortaya çıkmış sistemli ve adil bir kuram olarak varlık bulacaktır. Buradan anlıyoruz ki Rawls faydacılığın kişiler arasındaki bireysel farkları ciddiye almamasını eleştirir ve Kant geleneğini

sürdürerek kendi adalet teorisinde bireye saygı duyulmasını önemsemektedir (Rawls, 2018: 58).

Faydacılık kuramını Rawls'un kuramından ayıran en bariz farklardan biri de faydacılık kuramının hak temelli değil, fayda temelli olmasıdır. Faydacılık kuramı, faydayı her şeyin ölçüsü olarak nitelendirerek bütün ahlak, adalet, siyaset, ekonomik ve hukuk kuramlarını bu temel üzerinden yani tek bir ilkeye bağlayarak sağlamaya çalışmasıdır. (Şahin Ceylan, 2012: 768). Oysa Rawls'un teorisi haz ve fayda temelinde değil hak temelinde ilerlemektedir.

3.2. İki Adalet İlkesi

Yüzyıllar boyunca sorulan ve cevaplanmaya çalışılan, adalet nedir? Adil bir toplum düzeni nasıl olmalıdır? Sorularına yanıt aramaya çalışan Rawls, adaleti toplumun temel ilkesi olacak şekilde bir kuram ortaya koymuştur. "Rawls'un temel hareket noktası şudur: Ne tür adalet ilkeleri kabul edelim veya ne tür sosyal kurumlar tesis edelim ki toplum iyi bir toplum olabilsin? (Yazıcı, 2014: 237). Bunu yaparken Rawls faydacılık kuramının karşısına "Hakkaniyet Olarak Adalet" (*Justice as Fairness*) diyerek isimlendirdiği bir adalet kuramını koymuştur. "Hakkaniyet olarak adalet" ismi Rawls'un kuramını açıkça ifade etmesi bakımından tam yerinde bir isim olarak görülmektedir. "Çünkü adalet (Justice) ve hakkaniyet (fairness) kavramları aynı değildir ve hakkaniyet olarak adalet dediğimizde, kendi sıfatıyla adaleti değil, hakkaniyet olmak bakımından adaleti anlamamız gerektiği iddiasını dile getirmiş oluruz..." (Hünler, 1997: 30). Amacı herkes tarafından kabul gören, meşru, yurttaşların bireysel farklılıklarını gözetken, eşitliği ve özgürlüğü savunan ve en az avantajlı olanın da yararına olacak bir adalet kuramı geliştirmektir. Çünkü "Ona göre özgürlük, zenginlik, mal ve hizmetler gibi temel sosyal iyiliklerin nasıl dağıtılacağını belirleyen herkesin kabul edeceği adalet ilkeleri bulabilirsek sonunda herkesin memnun olacağı iyi bir toplum kurmuş oluruz." (Yazıcı, 2014: 237).

Hakkaniyet olarak adaletin iki ilkesi bulunmaktadır.

" İlk ilke:

Her kişi, herkes için benzer bir eşitlik sistemiyle uyumlu olan bütün bir eşit temel özgürlükler sisteminde yer almak için eşit bir hakka sahiptir." (Rawls, 2018: 331).

" İkinci ilke:

Sosyal ve ekonomik eşitsizlikler öyle düzenlenmelidir ki, her ikisi de:

a) daha az avantajlı olanlar için daha fazla yarar sağlanmalı, adil tasarruf ilkesiyle uyumlu bulunmalı ve⁶

b) adil fırsat eşitliği koşulları altında makamlar ve mevkiler herkese açık olmalıdır.” (Rawls, 2018: 331).

Rawls’a göre, birinci ilke toplumun temel yapısını temel hak ve özgürlüklerin düzenlenmesi, sosyal ve ekonomik avantajların düzenli dağıtımı ile ilgilidir ve burada ki temel hak ve özgürlükler: siyasal özgürlükler, oy verme hakkı, mülkiyet hakkı, düşünce ve ifade özgürlüğü ve vücut bütünlüğünü koruma hakkıdır (Rawls, 2018: 90). Bu ilkeye göre toplumda her birey eşit hak ve özgürlüklere sahip olmalıdır. Bu açıdan bakıldığında Rawls’un birinci adalet ilkesi temel hak ve özgürlükleri korumaktadır. Temel hak ve özgürlüklerin sınırlandırılması söz konusu olamaz ancak bir başka temel hak ile çatıştığı durumda sınırlandırılabilirliği söz konusu olabilir.

Fark ilkesi dezavantajlı olanın yararına olacak şekilde düzenlenmiştir. (Bu da Rawls’un faydacılıktan ayrıldığı noktadır). Yani Rawls mal paylaşımının veya gelir dağılımının eşit paylaşılmasından bahsetmemektedir. Burada asıl bahsedilen en az avantajlı olanı avantajlı hale getirip şartları eşitlemektir (Rawls, 2018: 91). İnsanlar fark ilkesini benimseyeceklerdir çünkü bilinmezlik peçesi kalktığında kimse dezavantajlı veya avantajlı durumda olmak istemeyecek ve bu sebeple de kendileri için dolayısıyla da toplum için en iyi olanı seçmiş olacaklardır.

Şimdi ne demek istediğimizi ve fark ilkesini açıklayalım. Fark ilkesine göre ekonomik ve sosyal eşitsizlikler en az avantajlı olanın yararına olacak şekilde düzenlenmelidir. “Bütün sosyal değerlerin-özgürlük ve fırsat, gelir ve refah ve kendine saygı-sosyal temelleri, bu değerlerin herkesin lehine olmasına kadar herhangi bir eşitsizlik veya eşitsizliklerin tamamı eşit şekilde dağıtılmıştır.” (Rawls, 2018: 91). Biliyorduk ki insanlar başlangıç durumunda bilinmezlik peçesi ardından adalet ilkelerini seçiyorlardı ve kimse kendine ve diğerlerinin konumuna ait bilgilere sahip değildir. Bu durumda unutulmamalıdır ki bu gruptaki kişiler rasyonel akla ve adalet duygusuna sahip olan

⁶Rawls, J. (2018). *Bir Adalet Teorisi*. (V. A. Coşar, Çev.) Ankara: Phoenix Yayınevi 2. Baskı sayfa 331 de verilen ikinci ilke yanlış yazılmıştır. “a) daha avantajlı olanlar için daha fazla yarar sağlanmalı, adil tasarruf ilkesiyle uyumlu bulunmalı ve” ifadesi “a) daha az avantajlı olanlar için daha fazla yarar sağlanmalı, adil tasarruf ilkesiyle uyumlu bulunmalı ve” şeklinde düzeltilmiştir.

kişilerdir. Bu sebeple elbette herkes kendisi için en iyi olanı isteyecektir. Böyle bir durumda eşit dağılım da sağlandığında hiç kimse bu durumdan zararlı çıkmayacaktır. “Her kim olursa olsun doğa tarafından şanslı kılınan kimileri, kendi iyi talihlerini kaybedenlerin durumunu birlikte iyileştirerek hep birlikte kazanabilirler.” (Rawls, 2018: 129). Yani sadece avantajlı olanlar kazanmaz veya sadece dezavantajlı olanlar kaybetmezler, eğer eşitlik sağlanmışsa bilinmezlik peçesi kalktığında herkes bir şekilde kazanmış olur. En az avantajlı olan da avantajlı duruma gelmiş olur.

Rawls’a göre sadece bir gurubun ve büyük çoğunluğun avantajlı olması durumunda eşitlikten bahsedilemez. Eşitlik herkese yarar getirmelidir. Mesela, daha avantajlı durumda olan kişiler az avantajlı durumda olan kişilerin eğitim ve sağlık maliyetlerini karşılayabilmeli en az talihli olanların yararına olacak şekilde varlıklarını paylaşabilmelilerdir (Rawls, 2018: 129). Böylesi bir durum herkesin yararına olacaktır ve o zaman burada eşitlikten bahsedilecektir.

Bugün yaşadığımız toplumlar için de bu durumun başarılması çok zor değildir. Zenginden alıp fakire vermek veya doğuştan talihsiz olana yardım etmek onu avantajlı duruma getirmek toplumsal sınıfları ortadan kaldırmaya bile toplum içinde bir denge oluşturur. Fark ilkesi için mutlaka herkesin eşit olması gerektiğini söylemek doğru olmaz ancak en az avantajlı durumda olanın yararına olması demek adaletin dağıtıcı ilkesi ile ilgili olması demektir. Toplumlar için de bir denge unsurunu gözlemleyebiliyoruz. Bu da beraberinde akıllara şu soruyu getirir: Kişiler dezavantajlı olanın yararına olması adına kendinden fedakârlık etmek isterler mi? Veya insanlar bu sorumluluğa sahip olmak zorundalar mı?

“Hiç kimse ne kendi büyük doğal kapasitesini, ne de toplumda daha şanslı başlangıç noktasındaki değerini hak etmez. Ama elbette bu durum, bu ayrımları daha az gidermek için bir mazeret değildir. Bunun yerine, temel yapı, bu ihtimallerin en az talihli olanların iyiliğine çalışacak şekilde düzenlenebilir. O nedenle, biz eğer istersek sosyal bir sistem kurmaya öncülük edebiliriz. Böylece hiç kimse doğal varlıkların dağılımında kendi yerinden bir şey kaybetmez veya kazanmaz veya toplumdaki başlangıç pozisyonununun telafi edici avantajlarını vermeksizin ve almaksızın iade etmez.” (Rawls, 2018: 129).

Buradan anlıyoruz ki Rawls bir toplumda bazı insanların avantajlı veya dezavantajlı doğmuş olmasını kabul etmez. Hâlbuki kimi insanın doğuştan sahip olduğu yetenekleri vardır, kiminin zekâ düzeyi diğerlerine göre daha yüksektir. Kimi engelli bir birey olarak doğarken kimi varlıklı bir birey olarak doğar. Rawls’un düzenlemeye çalıştığı işte bu

doğuştan şans veya şanssızlıktır. Bu durumu da düzelterek olan fark ilkesidir. Evet, belki kimse talihli veya talihsiz olarak doğmayı hak etmez. Çok varlıklı veya fakir olmayı hasta veya IQ derecesi yüksek olarak doğmayı hak etmeyebilir. Aynı başlangıç durumunda olduğu gibi herkes hayata sıfır noktasında başlayabilir. Zaten insanlar hak ettikleri için fakir veya çok varlıklı doğmazlar veya dezavantajlı birini gördüğümüzde “bu kişi bu durumu hak etmiş” diyemeyiz. İçine doğduğun aile, yer, yaşam koşulları, ekonomik şartlar, ülke yönetimi, coğrafya, politika, toplumsal sınıf, din ve hatta dil bile avantajlı veya dezavantajlı olma durumunla ilgili birer değişkendir. Doğduğundaki talihli veya talihsiz olma durumun bir hak edip etme meselesi değildir.

Hakkaniyet olarak adaletin ikinci ilkesi ise temel iyiliklerin nasıl dağıtılacağı ile ilgili bir ilkedir. “İkinci ilke, ilk yaklaşımda, refahın ve gelirin dağıtımını, yetkinin ve sorumluluğun kullanılmasında farklılık yaratan organizasyonları düzenlemektedir.” (Rawls, 2018: 90). Bu ilkeye göre en az avantajlı durumda olanın durumu göz önüne alınmalı ve onun yararına olacak şekilde katkı sağlanmalıdır (Yazıcı, 2014: 237). En az avantajlı olanın avantajlı duruma gelmesi demek “Rawls’un öngördüğü dağıtıcı adalet anlayışında bir devlet zekâ özürülü bir öğrenciye ortalama bir öğrenciden, ortalama zekâyâ sahip birisine ise üstün zekâlı bir öğrenciden daha fazla masraf yapabilir.” (Yazıcı, 2014: 238). İşte buradan da anlaşılacağı gibi bu ilke, en az avantajlı durumda olanın yararına olacak ve onu avantajlı duruma getirecektir. Bu da Rawls’un adil bir toplum yapısından beklediği, olması gereken bir durumdur. Hakkaniyet olarak adaletin ikinci ilkesi toplumda en az avantajlı durumda olanı korumakta ve dezavantajlı durumda olanın haklarını güvence altına almaktadır.

Rawls bu iki ilke arasında öncelik sonralık sırası olduğunu söyler ve Rawls’a göre, birinci ilkenin ikinci ilkeye önceliği vardır ve önce birinci ilke gerçekleşmelidir ki sonra ikinci ilke de gerçekleşebilsin (Rawls, 2018: 90). Birinci ilke temel hak ve özgürlüklerin korunması ile ilgili olduğu için buradan anlaşılacağı gibi Rawls için özgürlük her şeyden önce gelmektedir. “Özgürlük ancak özgürlüğün hatırına sınırlandırılmalıdır.” (Rawls, 2018: 332). Rawls’un bu cümlesi özgürlüğün önceliğini ortaya koymaktadır.

Bahsettiğimiz önceliklilik ilişkisi ikinci ilkenin de kendi içinde geçerlidir. Adil fırsat eşitliği ilkesi (b), fark ilkesine (a) göre öncelikli durumdadır (Rawls, 2018: 332). Bu ilkeler ve ilkelerin koşulları nesiller arası adalet bakış açısı ile ileriki bölümlerde tekrar incelenecektir.

3.3. Başlangıç Durumu

Bir önceki bölümde Rawls'un hakkaniyet olarak adalet dediği adil bir toplum oluştururken olması gereken ideal adalet ilkelerinden bahsettik. Bu adalet ilkelerinin belirlenmesi için Rawls en adil yolun bir başlangıç durumu/orijinal pozisyon olması gerektiğidir. "Başlangıç durumu nesnel, özerk ve rasyonel bireyler olarak adalet konusuna nasıl bakmamız gerektiğini bize gösteren bir hipotetik bir düşünce deneyidir." (Yazıcı, 2016: 449). Rawls'un yapmak istediği önce başlangıç durumunda tarafsız bireyleri bir araya getirebilmek ve onlara seçmeleri gereken en genel ilkelerle temel kurumları düzenleyen bir adalet anlayışının ilk ilkelerini adil bir seçim ile seçmelerini sağlamaktır (Rawls, 2018: 45). Bir adalet anlayışı seçtikten sonra, bir anayasa ve yasaları yürürlüğe koymak için bir yasama organı seçeceklerini varsaymak ve böylece adalet ilkelerine uygun bir başlangıç durumu oluşturabilmektir (Rawls, 2018: 45).

Başlangıç durumundaki taraflar özgür ve her anlamda eşit bireyler olması açısından taraflara sunulan ilkelerin seçimi de olabildiğince adil şartlar altında olacaktır. Aynı zamanda sürecin adil olduğu adalet ilkelerinin en baştan seçildiği bir toplumda sonucun da adil olmasını beklemekten daha doğal bir şey yoktur. Tabi ki normal şartlarda toplumlarda gönüllü olarak adalet ilkelerini seçtiği görülmemiştir, bireyler bu anlamda gönüllü olarak bir araya gelip adalet ilkelerini seçmeyeceklerdir. Her birey belirli bir toplumda, belirli bir statüde doğuştan kendini bu işin içinde bulur ve yaşam beklentilerini de bu koşullara göre belirler. Sosyal durumumuz, bu varsayımsal anlamalar dizisi ile onu tanımlayan genel kurallar sistemi içine gitmiş olacağımızın öyküsüdür (Rawls, 2018: 45).

Rawls için orijinal eşitlik konumu, toplumsal sözleşmenin geleneksel teorisindeki doğanın durumuna karşılık gelir ve başlangıç durumu toplumlar için ideal olan adalet ilkelerini seçmek için oluşturulan bir kurgudur. Bu nedenle sosyal işbirliği yapanların birlikte, bir ortak eylemde, temel hak ve görevleri atamak ve sosyal yardımların bölünmesini belirlemek için ilkelerin seçildiğini hayal etmeliyiz (Rawls, 2018: 40).

33.1. Bilinmezlik Peçesi

Başlangıç durumunda, adalet ilkelerini seçmek için bir araya gelen insanların hiçbiri bir diğersinin toplumdaki yerini, statüsünü, zekâsını, yeteneklerini doğal gücünü, eğilim, inanç, ırk ve cinsiyetlerini bilmemektedirler. Kişiler aynı zamanda kendileri için bile yeteneklerin dağıtım içindeki şanslarını bilmez durumdadırlar (Rawls, 2018: 41). Dahası bu insanlar diğers insanların iyi veya kötü anlayışının ne olduğunu bilmezler veya birbirlerinin özel psikolojik eğilimleri hakkında fikir sahibi değillerdir ve Rawls'a göre, bu insanlar adalet ilkelerini seçerlerken 'bilinmezlik peçesi' veya 'cehalet perdesi' (*veil of ignorance*) dediği durum içindedirler (Rawls, 2018: 163). Çünkü insanlar kendileri ve başkaları ile ilgili ne kadar azami ölçüde bilgi sahibi olurlarsa seçimlerinde o kadar adil olacaklardır. Bu durum hakkaniyet adalet için son derece uygundur. Her durumda, insanları tuhaflaştıran ve onları kendi çıkarları doğrultusunda kendi avantajları için etkilemeyecek onları yoldan çıkartmayacak özel koşulların etkisini azaltmalı ve bu caydırıcıları ortadan kaldırmalıyız (Rawls, 2018: 163). Bu yüzden taraflar bilinmezlik peçesi ardında ilke seçimlerini yapmaktadırlar. Bilinmezlik peçesi içerisinde kimse avantajlı veya dezavantajlı durumda değildir. Bunu bir müsabaka gibi düşünürsek eğer şartlar son derece eşit olarak taraflar oyuna başlarlar. Böylesi bir durumda kimse kendi çıkarları peşinde koşmayacaktır.

Buradan faydacılık kuramı ile Rawls'un kuramı arasındaki farkı görebilmek de mümkündür. Eğer bilinmezlik peçesi olmasaydı çoğunluğun yararına olan gözetilmiş olacaktı, bu da dolayısıyla toplumda birilerinin veya bir grubun kaybetmesi anlamına gelecekti. Herkesin her durumda makul ölçülerde kazanabilmesi fark ilkesi ve fark ilkesinin bilinmezlik peçesi ile seçilmesine bağlıdır.

Bilinmezlik peçesi arkasında ve başlangıç durumunda olarak adalet ilkelerini seçmeye çalışan insan toplumlarının yapılması hedeflenen durumu bir örnekle açıklamakta fayda görüyorum. Bir hastane odasında yeni doğmuş 20 tane çocuk olduğunu varsayalım. Bu çocukların ırk, cinsiyet, etnik köken, dini inanç ve bedensel engel açısından farklılıkları olduğunu düşünelim. Birisi sizden içeriden beş adet rastgele çocuk seçmenizi söylediğinde siz, rastgele hiçbir amaç ve çıkar gütmeyen herhangi beş çocuğu seçiyor olacaksınız. Ancak yine aynı kişi aynı durum ve şartlar geçerliken sizden beş çocuk seçmenizi ve seçeceğiniz beş çocuktan biri sizin çocuğunuz olacak demiş olursa o zaman siz büyük olasılıkla kendi dini inancınıza yakın, ırk olarak benzerlik gösteren ve muhtemelen en

güzel görünen çocukları seçiyor olacaksınız. Yani kısacası kendi şartlarınıza uygun ve sizin olmasını arzu ettiğiniz beş çocuk seçeceksiniz.

Bu orijinal konum elbette tarihsel bir durum olarak görülmemelidir. Belirli bir adalet anlayışına yol açması beklenen şekilde tasarlanmış tamamen varsayımsal bir durum olarak anlaşılmalıdır (Rawls, 2018: 40). Bunların hepsi birer varsayımdan ibarettir. “Bu bir kurgusal sözleşme deneyidir ve Rawls’un kendisi de böyle bir durumun gerçekleşmesinin gerçek dünyada olabileceğini savunmamaktadır.”(Yazıcı, 2016: 49). Gerçek hayatta olması çok mümkün olmayan bu kurgusal durumun asıl sebebi insanların adalet ilkelerini seçerken objektif ve nesnel olabilmeleridir. İşte bu durumda adil bir süreçten geçerek seçilen adalet ilkeleri ile adil bir toplumun temeli hakkaniyet olarak adaletle uygun bir toplum olacaktır.

3.4. John Rawls 'da Nesiller Arası Adalet Problemi

3.4.1. Adalet İlkelerinin Seçilmesi

Başlangıç durumunda adalet ilkelerinin seçilmesini nesiller arası adalet açısından düşünürsek, orijinal pozisyondaki kişilerin hangi kuşaktan olduklarına dair de bilgileri yoktur. Çünkü sosyal adaletin başlıca sorunlarından biri kuşaklar arası farklılıklardan doğmaktadır. (Rawls, 2018: 163). Kaynakların kullanımı ve sermaye birikimi veya doğal çevrenin korunması gibi konular nesiller arası birer problem olarak karşımıza çıkmaktadır. “Rawls’ın nesile ilişkin aidiyeti de bilinmezler listesine eklemesinin nedeni, sermaye tasarrufu, doğal kaynakların ve çevrenin korunması gibi sosyal adaletle ilgili sorunların farklı nesiller arasında da gerçekleşmesidir.” (Şahin Ceylan, 2014: 298). Bu nedenle orijinal pozisyondaki tarafların hangi kuşaktan olduklarını bilmemesi ne ile karşı karşıya olduklarını da bilmedikleri anlamına gelmektedir. Taraflar hangi kuşakla yaşamak için hazırlıklar yapıyorlarsa o kuşağa ait ilkeleri seçmeleri gerekir. Bu sayede de mevcut nesillerin kendi çıkarlarını korumak adına gelecek nesiller için fedakârlık yapmak istememelerinin önüne geçecektir (Şahin Ceylan, 2014: 298). Hangi kuşakta yaşarlarsa yaşasınlar, dezavantajlı gruplar içerisinde olmayı istemeyecekleri için, seçecekleri ilkeler sermaye birikimi, kaynakların doğru kullanımı ve doğal çevreyi korumakla ilgili olan adil

ilkeler olacaktır. Nihayetinde kendilerinin de içinde yaşayacağı veya torunlarına miras olarak bırakacakları bir yaşam için ilkeler seçiyor olacaklardır. “Nesiller arası adalet şimdiki nesil ile yakın ya da uzak gelecekteki nesiller arasında paylaşılan hak ve faydalara atıfta bulunan genel bir kavramdır.” (Şahin Ceylan, 2012: 749). Nesiller arası adalet, geçmiş nesil, bugün ve gelecek olasılığı olan neslin birbirleriyle olan etkileşimlerini inceler. Bir sonraki nesil kendinden önceki neslin seçimlerinin sonuçlarını yaşayarak hayata başlarlar. Rawls ideal bir sözleşme teorisi kullanarak gelecek nesillerle ilgili adalet açısından görevlerimizin neler olabileceğini göstermek için bir seçim girişiminde bulunmuştur ve bu teori aynı zamanda gelecek nesiller ile ilgili adalet problemini de çözmeyi amaçlamaktadır. (Hubin, 1976: 71). Bu seçimlerle ilgili bir önceki bölümde Rawls’un adalet teorisinin temelini oluşturan, temel adalet ilkelerini seçmek için bir araya gelmiş bir grup insandan bahsettik. Adalet ilkelerinin bu seçimi bir başlangıç durumu ile başlamaktadır. Biz de çalışmamızda bizi başlangıç durumuna getiren seçimler yapmamızı gerektiren aynı zamanda bir sonraki neslin de temelini oluşturacak adalet ilkelerini açıklayarak çalışmaya başladık.

Rawls’un adalet kuramına göre başlangıç durumundaki insanların adil bir toplum oluşturmak için verili adalet ilkelerini seçmeleri gerekmektedir. Bu ilkeler aynı zamanda kişilerin yaşamlarına şekil verecek ve onları yönetecek olan ilkelerdir. Bu ilkelerin seçimi için kurgulanan başlangıç durumu bir nevi dünyanın oluştuğu an gibidir, sıfır noktasıdır gibi düşünülebilir. İsmi her ne olursa olsun insanlar ilk durumdadır (*original position*) her şeyin başladığı yerdelerdir. Gelecekteki bir neslin temsil edilip edilemeyeceği ya da var olup olmayacakları kısmen orijinal pozisyonda hangi adalet ilkelerinin seçilip kararlaştırıldığına bağlıdır (Hubin, 1976: 74).

Hubin’e göre Rawls’un adalet teorisi ile tüm nesillerin üyelerini orijinal pozisyona getirmek istemesi nesiller arası adalet sorunun çözümü için belki de en iyi yoldur (Hubin: 1976: 72). Orijinal pozisyondaki bu insanlar birbirleri ve kendileri ile ilgili hiçbir bilgiye sahip olmayan rasyonel insanlardır. Kendilerinden yaşamlarını sonuna kadar etkileyecek olan adalet ilkelerini seçmeleri istenir. Eğer kendi adını bilmiyorsan, soyunuzun ve ırkınızın lehine olan veya herkese sevdiğiniz şeyleri veren ilkeleri de doğal olarak seçemezsiniz (English, 1976: 92). İlkeleri seçmek öyle büyük bir sorumluluktur ki sadece kendilerini değil gelecek kuşakları da etkileyecek olmaları gerçeği ile karşı karşıya kalmışlardır. Peki, neden insanlar kendileri ve diğer insanlar ile ilgili bilgilerden

yoksunlardır? Çünkü ne olursa olsun kendi çıkarlarına uygun olan ilkeleri seçmeleri olasıdır. Fakir zengin olmayı isteyecek, zengin ise zengin kalmayı. Bunun önüne geçmek için adalet ilkeleri bilinmezlik peçesi arkasında seçilir ve insanlar birbirleri hakkında fikir sahibi değildir. Bu, hiç kimsenin ilke seçiminde, doğal şansın veya sosyal koşulların olumsuzluğunun sonucu olarak avantajlı veya dezavantajlı olmamasını sağlar (Rawls, 2018: 40). Adaletin ilke seçimlerinin, adaletli olmasının bir özelliği de başlangıçtaki tarafların rasyonel bireyler olması ve birbirilerine karşılıklı olarak ilgisiz olarak düşünülmeleleridir.

Rawls'un faydacılık eleştirisinden de anlayacağımız üzere insanlar adalet ilkesi olarak faydacılık kuramını seçmeyeceklerdir. Çünkü faydacılık için önemli olan en fazla sayıdaki insanın mutluluğu ve toplumun refahıdır (Rawls, 2018: 58). Seçilen bu adalet ilkeleri kurumların bazılarının zorluklarının, toplu olarak daha büyük bir iyilikle telafi edileceği gerekçesiyle haklı çıkmasının önüne geçer (Rawls, 2018: 45). Çünkü faydacılığın taraflardan istediği gibi, bazılarının daha fazla başarıya ulaşması için bazılarının daha çok fedakârlık yapmasına gerek yoktur. Toplumda daha az şanslı olan kişilerin yani daha az avantajlı olan kişilerin durumunun iyileştirmesi koşuluyla hareket eden Rawls için, faydacılığın fikri, bireylere adil bir anlaşma sunmamaktadır (Rawls, 2018: 45). Faydacılık bireysel farklılıkları göz ardı eder bu da en az avantajlı olanın aleyhine bir durumdur.

Başlangıç durumundaki insanlar rasyonel akla sahip olduklarından ilkeler arası bu farklılıkları anlayacak ve doğrunun (hakkın) iyiye önceliğini anlayabileceklerdir (Rawls, 2018: 60). Taraflar faydacılık kuramının ilkelerini benimseyemeyeceklerdir çünkü faydacılık kuramı için iyi, toplumdaki kişi sayısı ile doğru orantılıdır. Yani toplumların nüfus sayılarındaki değişiklik genel iyinin de değişmesine sebep olabilir. Bu durum birileri için avantajken başkaları için dezavantaja dönüşebilir. Bu yüzden taraflar, Rawls'un 'hakkaniyet olarak adalet' diyerek nitelendirdiği adalet ilkelerini seçeceklerdir. Çünkü hakkaniyet olarak adalet herkes tarafından kabul edilen, evrensel, meşru, temel hak ve özgürlükleri koruyan, bireyi önceleyen, en az avantajlı olanın da yararına olan, aynı zamanda gelecek nesiller için de adil bir toplum temeli oluşturabilecek bir ilkeler bütünüdür. Hakkaniyet olarak adaletin iki ilkesinin neler olduğunu bir önceki bölümde ifade etmiştik. Hakkaniyet olarak adaletin temel ilkelerini konumuz çerçevesine sadık kalarak bu bölümde daha detaylı irdeleyeceğiz.

Hakkaniyet olarak adaletin birinci ilke bir özgürlük ilkesidir. Özgürlük ilkesinin de önceliğinin olduğundan daha önce bahsetmiştik. Bireylerin birinci ilkeyi doğrudan seçmeleri beklenmektedir. Çünkü özgürlük ilkesi bireylerin geleceklerini güvence altına almaktadır. Zaten özgürlüğün yalnızca özgürlük hatırına sınırlandırılabilceğini de ifade etmiştik ve bu yüzden de kişiler bunu biliyor durumdadırlar ve bu ilke her durumda bireylerin kendilerine avantaj sağlamaktadır.

“Bu ilkeler, seri bir düzen içinde ve birinci ilke ikinciye takaddüm edecek şekilde düzenlenmelidir. Bu düzenleme birinci ilke tarafından korunan temel eşit özgürlükler ihlalinin, büyük sosyal ve ekonomik avantajlar için doğrulanamayacağı ve tazmin edilemeyeceği anlamına gelmektedir. Bu özgürlüklerin uygulanmasında merkezi bir sıralama vardır. Bu sıralamaya göre özgürlükler, sadece diğer temel özgürlüklerle çatışmaları durumunda sınırlandırılabilir ve uzlaştırılabilir.” (Rawls, 2018: 91).

Daha çok üzerinde duracağımız konu hakkaniyet olarak adaletin ikinci ilkesidir. İkinci ilkenin içerisinde adil fırsat eşitliğinin fark ilkesine önceliğinden bahsetmiştik. Burada buna bağlı olarak iki durum ortaya çıkmaktadır.

a) eşitsizlik fırsatı daha az fırsata sahip kişilerin fırsatlarını iyileştirmelidir;

b) fahiş bir tasarruf oranı bu zorluğa katlanan kişilerin yüklerini dengelemelidir. (Rawls, 2018: 332).

Rawls'un bu ikinci ilkesi yani adil fırsat eşitliği ve fark ilkesi oldukça önemlidir. Bizi nesiller arası adalet konusuna götürecek olan da yine bu ilkeler, özellikle de adil tasarruf ilkesi olacaktır. (Rawls, 2018: 216).

3.4.1.1. Adil Fırsat Eşitliği İlkesi ve Adil Tasarruf İlkesi

Adil fırsat eşitliği ilkesi de toplumdaki bütün makam ve mevkilerin herkese açık olmasıdır. Yine fark ilkesinde olduğu gibi doğuştan gelen yetenekler belirleyici unsurlar değildir. Aynı şartlara sahip kişiler aynı haklardan, makam ve mevkilerden yararlanabilmelilerdir. Fırsat eşitliği ilkesinin fark ilkesine önceliğini unutmamak gerekir.

“Sözleşme doktrini bu problemi orijinal pozisyonun bakış açısından ele alır ve tarafların uygun tasarruf ilkelerini benimsemelerini öngörür. Onların adaletin iki ilkesinin bu sorunu çözümlenmiş gibi durdukları açık görünmektedir. Fark ilkesi

kuşaklar üzerinden tasarruf sorununa uygulandığı zaman, bu hiçbir zaman tasarruf olmamasına veya sosyal şartları yeteri kadar iyileştirecek ölçüde yeterli tasarruf bulunmamasına yol açar. Böylece bütün eşit özgürlükler etkili şekilde kullanılamaz. Adil tasarruf ilkesini takiben, her kuşak kendisinden öncekilerden alır ve daha sonra gelecek olana katkı yapar. Önceki kuşakların durumunu düzenlemek için sonraki kuşakların yapabileceği bir şey yoktur. O nedenle, fark ilkesi kuşaklar arası adalet sorununu üstlenmez, bu durumda tasarruf sorununa başka bir yolla yaklaşılması gerekir.” (Rawls, 2018: 318).

İkinci ilkenin içerisindeki “adil tasarruf ilkesi” bizi nesiller arası adalet problemine götürmektedir. Adil tasarruf ilkesinin üç koşulu vardır:

- (b) Adil (reel) tasarruf ilkesinin amacı özgür anayasal demokratik bir toplumdaki yeterli derecede adil temel kurumları tesis etmek ve tüm vatandaşlarına yaşamaya değer bir hayat sunan toplumsal bir dünya sağlamaktır. (Rawls, 2006: 116).
- (c) Buna göre, adil (ya da düzgün) temel kurumlar tesis edilince tasarruf durabilir. Bu noktada gerçek tasarruf (yani, her türlü reel sermayeye yapılan net ilaveler) sifıra inebilir ve mevcut hisselerin sadece muhafaza edilmesi ya da yinelenmesi, yenilenemeyen kaynakların gelecekte gereği gibi yararlanılmak üzere idareli kullanılması gerekir. Böylece, cari tüketimi tehdit eden tasarruf oranı, toplam sermaye birikimi, kullanılmayan kaynaklar ve doğal dünyanın üzerindeki insan nüfusunu yaşatma kapasitesini korumak ve yenilemek için geliştirilen teknoloji bağlamında ifade edilecektir. Bunlarla birlikte diğer yaşamsal önem taşıyan öğeler bir araya geldiğinde bir toplum bu noktadan sonra doğal olarak tasarruf yapmayı sürdürecektir, ancak bu artık adaletin görevi olmayacaktır. (Rawls, 2006: 116).
- (d) Adil (ya da düzgün) kurumlar tesis etmek büyük servetler gerektirmez. Bunun için gereken para o toplumun tarihine ve adalet anlayışına bağlıdır. Bu yüzden iyi düzenlenmiş toplumların zenginlik düzeyi genelde aynı olmayacaktır. (Rawls, 2006: 116).

Rawls için adil tasarruf ilkesi hakkaniyet olarak adaletin tamamlanması için oldukça önem arz eden bir konudur (Rawls, 2018: 315). Rawls’a göre, insanların kendinden sonraki kuşaklar için sorumlulukları bulunmaktadır. “Biz ilk önce tarafların aile çizgilerini temsil ettiklerini varsayalım ve torunlarının daha acil olduklarını en azından kimin dikkate alınacağını ve ikincisi benimsenen ilkenin hangisini onlar önceki kuşakların takip etmelerini isterdi diye düşünürüz.” (Rawls, 2018: 319). Rawls örnek olarak, bir aile reisinin adalet ilkelerini seçerken kendisinden sonraki nesle yardım etme arzusu içinde olabileceğini söylemektedir (Rawls, 2018: 155).

“Mesela onların aile reisi olduklarını ve o nedenle en azından bir sonra gelecek kuşağa yardım etme arzusu içinde bulduklarını varsayabiliriz. Ya da taraflardan, takip eden nesillerin aynı ilkelere bağlı olmasına dair dilekleriyle sıralanan ilkeleri kabul etmelerini isteyebiliriz. Uygun birleşimlerin olması durumunda, bütün bir kuşak zincirinin birbirine bağlanacağına ve karar verilen ilkelerin her birinin yararına olduğunu dikkate alacaklarına inanıyorum. (ş 24,44) Eğer bu doğruysa,

kabul edilebilir koşullardan diğer kuşakların ödevlerinin kaynaklanması hususunda başarılı olmuş sayılırız.” (Rawls, 2018: 155).

Böyle bir durumda (aile reisi) kişiler kendinden sonraki nesli, çocuklarını ve torunlarını düşünerek seçimler yaparlar ve bilinmezlik peçesi de bu durumun çıkar gözeterek yapılmasını ortadan kaldırır. Böylece aile reisinin sadece kendi soyuna ait olan nesillerin menfaatine seçim yapması durumunun bilinmezlik peçesi tarafından engellenmesi amaçlanmıştır (Rawls, 2018: 115). Yani, sadece tarafların kendi yakın çevresi veya çocuklarının çıkarlarını değil, genel manada kendinden sonraki gelecek nesil için iyi olacağı varsayılan ilkeleri seçmek daha adil olacaktır. Çünkü, “Bu kısıtlamalar, cehalet perdesiyle birlikte, herhangi bir kuşağın her şeye rağmen diğer tüm kuşaklara dikkat etmesini sağlar.” (Rawls, 2018: 319). Böylelikle bilinmezlik peçesi sayesinde başlangıç durumundaki tarafların hangi kuşağa ait olurlarsa olsunlar kendileri dışındaki diğer kuşaklarında menfaatini gözetmelerini sağlamıştır. Anlaşıldığı üzere Rawls’a göre her kuşak kendinden sonra gelecek olan nesli düşünmelidir. “Her kuşak sadece kültür ve medeniyet kazançlarını korumakla, kurulan adil kurumları yönetmekle yetinmemeli, ayrıca her bir zaman periyodu içinde aynı sermaye birikiminin uygun bir miktarını kenara koymalıdır.” (Rawls, 2018: 316). Nesiller kültürel sermayeyi ve adil kurumları sürdürmekle görevli oldukları kadar aynı zamanda da bu sermayeyi savurgan olmadan biriktirip ardıllarına bırakabilmekle yükümlüdürler. Bu tasarruf sağlıktan eğitime, ekonomi, gelenek görenek veya çevreye kadar her şey ile ilgili olabilir. Adil tasarruf ilkesi bize yatırımların ne kadar büyük olduğunu gösterir. Eğer adil bir tasarruf ilkesi benimsenirse toplumsal minimum düzeyi belirlenmiş olur (Rawls, 2018: 316).

Jane English’ e göre, Rawls’un başlangıç durumundaki bireylerin kendini aile reisi olarak görmesi örneği aslında Rawls’un tarafları birey olarak görmekten çıkaran, onları aile çizgisi üzerinde görmeye yönelmesini sağlayan sorunlu bir örnektir (English, 1976: 92). Bu örnek tarafların kendi çıkarlarını gözetmeleri konusunda çelişkili bir durum yaratmaktadır. Rawls’un teorisinde sıklıkla bahsettiği başlangıç durumundaki birbirini tanımayan birey olma hali, başlangıç durumunda tarafların aile ve soy kavramları birey olmalarının bu bakımdan önüne geçmektedir.

English’in eleştirisine benzer bir eleştiri de Hubin tarafından yapılmaktadır: Rawls’un orijinal konumunda aile reisleri çocuklarına veya torunlarına faydalı olma arzusu içerisinde oldukları çünkü bu ardışık nesiller arasında duygusal bir bağın varlığından dolayıdır

ve Hubin'e göre Rawls bu durumu 'yeterince doğal' olarak görmektedir. Ancak tarafların aile üyelerine yönelik duygu bakımından motive ediliyor olmasını yanlış bulan Hubin, aynı duygusal bağın bir derneğe mensup olan üyeler arasında da var olabileceğini ve onların da duygusal motivasyonunu doğal karşılanıp, üyelerin diğer üyelerin çıkarlarını gözetmesine izin verilmesi gerektiği düşüncesini savunmaktadır (Hubin, 1976: 75).

Orijinal pozisyonda kendi çıkarlarını gözeten bireyler gelecek nesiller için tasarruf etmemeyi tercih edebilirler. Bu sonuca götüren akıl yürütme şu şekildedir: herhangi bir tasarruf ilkesi gelecek nesillerin konumunu önemli ölçüde arttırabilecek, ancak gelecek nesillerden kazanmadan karşılığında bir fayda görmeden yine de gelecek nesil için fedakarlık etmeleri istendiği için ilk nesle yardımcı olmayan kümülatif bir etkiye sahip olacaktır (English, 1976: 93). Ayrıca "İnsanlar kendilerinden hemen sonraki bir iki kuşağa karşı sorumluluk duyabilirler. Fakat nasıl bir yaşam tarzı süreceği belli olmayan bir kuşak için fedakârlık edemezler. Örneğin bir demokrattan, Hitlerden ve Hitlerciklerden oluşan bir kuşak için fedakârlık yapması istenilebilir mi?" (Ünder, 1996: 138).

Karşılıklılık konusuna bir de başka bir açıdan bakmak gerekirse karşılıklılık aslında ardışık yakın nesiller arasında var olduğu çıkarımı yapılabilir. Rawls'a göre orijinal pozisyondaki her birey kendisini bir sonraki kuşağın babası gibi görür ve kendini onlara karşı sorumlu hisseder (Rawls, 2018: 155). Sürdürülebilirlik başlığında da söylediğimiz gibi başlangıç durumundaki bireyin kendini bir sonraki kuşağın babası gibi görmesinin getirdiği birçok sorun vardır. Bu kişiler English'e göre birer birey olmanın yanı sıra aynı zamanda 'devam eden kişiler', 'aile temsilcileri', 'bir tür ebedi ahlak için aile başkanı' olarak da tanımlanır (English, 1976: 92). English'in bu eleştirisi aslında, nesiller arasında hem sürdürülebilirlik hem de karşılıklılık probleminin de bir çözümü olabilir.

Başlangıç durumundaki bireylerin devam eden kişiler olması demek sadece yakın kuşak için değil en uzaktaki kuşağın da avantajına olacak seçimler yapması anlamına da gelebilir. Böylece başlangıç durumundaki birey bütün kuşaklara karşı bir faydası dokunsun ister. Doğal olarak da beklenen bir sonraki kuşağın da kendisini bir önceki kuşağın çocuğu gibi görmesi ve onlar için yapılan çabayı karşılıksız bırakmamasıdır. Örneğin: ebeveynler kendilerini çocuklarına bakmakla yükümlü hissederler. Bir ebeveyn için çocukları ve torunları gelecek nesli temsil etmektedir. Çocukları için hiçbir fedakârlıktan kaçınmazlar ve onların gelecekte yaşam standartlarının maksimum düzeyde olmaları için çabalarlar. Çocuklar da büyüdüleri zaman bu çabaya karşılık olarak ebeveynlerine bakar onları

desteklerler. Anne babalarının onlar için gösterdikleri çabanın benzerini çocuklar da yapmaya çalışırlar. Bu durum bu şekilde ardışık nesiller arasında tekrarlanarak devam edebilir. Ancak bu durum uzun vadede uzak nesilleri göz ardı etme sorununu doğrulabilir. Ancak yapılan her tasarruf, tarafların önce kendi çocuklarını daha sonra torunlarını ve sonuç olarak bütün gelecek kuşağı doğrudan veya dolaylı olarak etkileyecek olduğunu unutmamalıdır.

Rawls'un teorisine karşı yapılan eleştirileri her yönü ile ileriki sayfalarda inceleyeceğiz, ancak şu anda bilmemiz gerekiyor ki burada anlatılanların hepsi fark ilkesine dayanmaktadır. Çünkü fark ilkesinde amaçlanan en az avantajlı olanın avantajlı duruma gelmesi ve taleplerinin uzun vadede gelecek nesiller boyunca sağlanmasıdır (Rawls, 2018: 316). Ancak Rawls gelecek nesiller için sermaye birikiminin de ne kadar olacağına dair sınırlar olmadığını ifade eder: "En azından şu an için tasarrufların oranının ne olması gerektiği hakkında kesin sınırlar olmadığını inanıyorum. Sermaye birikiminin külfetinin, medeniyet ve kültür standardının kuşaklar arasında nasıl paylaşılacağına kesin bir cevabı yoktur." (Rawls, 2018: 317). Ancak bir yandan da şunu düşünmek gerekir ki fark ilkesi kuşaklar arası adalet problemine uygulandığı zaman şartları iyileştirmektedir ama yeterli miktarda tasarruf yapılmamasına sebep olabilir. Yine de kendinden önceki nesil için mevcut neslin yapabileceği bir şey yoktur. Bu yüzden amaç bir sonraki gelecek nesli yok saymamak değil, gelecek olana katkıda bulunmaktır. Tüm kuşakların kazanabilmesi öncekilerden bir şeyler alıp sonrakilere de adil bir şekilde pay bırakabilecek bir adil tasarruf ilkesi olması ile mümkündür (Rawls, 2018: 318). Mathis 'e göre, adil tasarruf ilkesi sadece fark ilkesine atıfta bulunmaktadır ve bu da adil tasarruf ilkesini sınırlandırmaktadır (Mathis, 2009: 51). Bunun için Rawls, yalnızca kuşak içindeki en az avantajlı durumdakini avantajlı duruma getirmekle yetinmez bunu nesiller arasına da uygular (Mathis, 2009: 51). Bu yüzden adil tasarruf ilkesi nesiller arasında tutulurken fark ilkesi nesil içinde tutulur (Rawls, 2018: 42).

Tekrar başlangıç durumuna dönmek gerekirse taraflar hangi kuşağa ait olduklarını, toplumlarının uygarlık seviyelerini, yoksul mu yoksa zengin bir toplum mu olduklarını, geçimlerini ne ile sağladıklarını bilmezler. Bu da herhangi bir kuşağın tüm kuşaklara dikkat etmesini ve her durumda çıkarlarını koruyan bir ilke seçmesini beraberinde getirir. Rawls'a göre, adalet ilkelerini seçerken diğer kuşakların da aynı şekilde davranacağını düşünmesi beklenir. Rawls için adil tasarruf ilkesi ilerlemenin her aşamasında olmalıdır.

Toplumun her aşamasında o düzeye uygun bir tasarruf düzeyi olmalıdır. Yani insanlar yoksulken de zenginken de adil bir tasarruf ilkesi benimsemelidirler. Yoksul durumdayken düşük oranda bir tasarruf, zengin durumdayken yüksek bir tasarruf yapmaları beklenir (Rawls, 2018: 319). Bu tasarrufun sadece ekonomik anlamda bir tasarruf olmadığını söylemiştik. “Adil tasarruf ilkesi, toplum adalet meselesi olarak neyi korumak isterse ona uygulanır. Eğer toplumun üyeleri başka bir amaç için tasarruf yaparsa, bu başka bir meseledir.” (Rawls, 2018: 319). Tasarruf, sürekli olarak yapılmaya devam edilmelidir.

“Diğer taraftan, atalarımız kendi paylarını bizim avantajımıza tasarruf ettiler diye, onlarda bütün kuşakların biraz tasarruf sağlamalarını isteyeceklerdir. Bu gözlemler, tasarruf kuralı için geniş sınırlar tesis eder. Aralığı daraltmak için biraz ileri gittiğimizde, biz tarafların, bitişik kuşakların üyeleri için birbirlerinden ilerlemenin her düzeyinde makul olarak neyi beklediklerini soracaklarını varsayabiliriz. Onlar adil tasarruf programının parçalarını mal ettikleri her neyse, kendileri de ilk kuşak çocukları için tasarruf etmek istedikleri miktarı dengede tutarak bunu yaparlar. Yani kendilerini babaymış gibi hayal ederler. Diyelim ki, onlar kendi oğulların ve torunları için bir kenara ne kadar koymaları gerektiğini bililer. Bunu kendi babalarından ve büyük babalarından kendileri için neyi talep etmeye yetkili olduklarına inanarak yaparlar. Onlar şartların iyileştirilmesi için uygun olan nafakayla birlikte her iki taraftan da adil görünen noktaya vardıklarında, bu aşama için adil oran (veya oran aralığı) belirlenmiş olur.” (Rawls, 2018: 320).

Rawls’un yukarıda söyledikleri aynı zamanda nesiller arası tasarruf oranının sınırlarını ve kapsamını da belirlemektedir. Yapılan bu tasarruf bir kereye mahsus olmamalıdır ki uzun vadede de bir sonraki nesiller için de uygulanabilir olsun. Daha önceki nesillerin durumu kötü olsa veya kötüye gitse bile yine de daha sonraki nesiller için tasarruf etmemiz gerekmektedir (English, 1976: 92). Başlangıç durumunda insanlar hangi kuşağa ait olduklarını bilemezlerken bile aslında her kuşağı doğrudan yaptıkları seçimler ve tasarruflarla etkilerler. “Büyük ihtimalle ilk kuşak hariç, makul bir tasarruf oranı sağlandığında, her kuşağın kazanacağı açıktır. Birikim süreci bir defa başladığında ve öylece taşındığında, bu sonradan gelen bütün kuşakların iyiliğindedir.” (Rawls, 2018: 321). Bu durum bir devamlılık yani sürdürülebilirlik anlamına gelmektedir. Bu ilke sürdürülebilir olduğunda, her nesil birikim yaptığında sonra gelen nesillerin zararlı çıkma ihtimalleri en aza indirilmiş olur. Dolayısıyla bir sonraki nesil daha adil ve daha yaşanabilir toplumlarda yaşıyor durumda olacaktır

Başta da söylediğimiz gibi bir önceki neslin seçimlerinin sonuçları ile bir sonraki nesil yaşamlarına başlamaktadır. Sormakta yarar görüyorum, adil tasarruf ilkesi ile bir sonraki nesillere iyi bir toplum bırakma çabası sonuçsuz kalabilir mi? Belki bu nesil için

önem arz eden ve gerekli görülen birikim ve tasarrufların bir sonraki nesil için yeterince önem teşkil etmemesi durumuyla karşılaşılabilmir mi ? Bir sonraki neslin talep, beklenti veya kaygıları şuan ki mevcut kuşakla uyum sağlamayabilir mi? Bu soruların hepsinin olması olasılıklar dâhilindedir. Çünkü gelecek neslin henüz var olmaması, çıkarları ve taleplerinin neler olacağını bilemiyor oluşumuz kuşaklar arasındaki farklılığın derecesini öngörmemize engel durumlardır. Ancak talepleri, çıkarları ne olacaksa olsun gelecek nesillerin de sahip olması gereken haklar vardır. Bu haklara sahip olmalarını engellemek, her zaman gelecek nesillerin yaşam standartlarını ve refah seviyelerini yükseltecek tasarrufların yapılması yoluna gidilmelidir.

Rawls her kuşağın yapması gereken adil bir tasarruftan kastettiğinin sadece maddi tasarruf olmadığını bilinmesini ister:

“Adil bir tasarruf ilkesinin tanımladığı gibi her kuşak sonrakine aynı sermayede adil bir karşılık bırakacaktır. (Burada sermayenin sadece fabrika ve makineler olmadığı, adil kurumları ve özgürlüğün değerini mümkün kılan bilgi ve kültürle birlikte teknikler ve beceriler de olduğu unutulmamalıdır.) Bu karşılık, daha önceki kuşaklardan alınan şeylerin karşılığıdır ve bu sonraki kuşakların daha adil bir toplumda daha iyi koşullarda yaşamasını sağlar.” (Rawls, 2018: 321).

Adil tasarruf ilkesi nesiller arasında adil bir birikimin oluşmasını ve sürdürülebilir kalkınmanın sorunsuz bir şekilde çalışmasını sağlamaktadır. Bu amaçla çıkarılan bu yolda yapılacak tasarruflar sadece para birikimi ve her neslin zengin olması olarak anlaşılmamalıdır. Kültürel miras, adil toplum ilkeleri, yenilenemeyen kaynakların kullanımı, özgürlük ve değerler gibi kapsamı oldukça geniş olarak tutulmuştur. “Adalet eski kuşağın daha sonraki kuşakların zengin olmaları için tasarruf etmesine ihtiyaç duymaz. Adil kurumların gerçekleştirilmesi ve özgürlüğün adil değerinin sağlanması için tasarrufa ihtiyaç duyulur.” (Rawls, 2018: 322). Adalet bir sonraki kuşağın zengin olmasına ihtiyaç duymaz, özgür ve adil değerlere sahip bir toplum asıl sermayedir. Mevcut nesillerin yapması gereken tasarruf ahlaki, çevresel, ekonomik, gelenekler, eğitim, sağlık vd. gibi her alanda olması amaçlanmaktadır: “adil tasarruf ilkesi, toplum adalet meselesi olarak neyi korumak isterse ona uygulanır.” (Rawls, 2018: 320). Çünkü maddi tasarruf sadece bir toplumlu zenginleştirebilir, ancak diğer alanlardaki tasarruflar bir toplumun refah seviyesini yükselterek kaliteli bir dünyada yaşam sürmesine olanak sağlamaktadır.

3.5. Nesiller Arası Adalet Probleminde Faydacılık Eleştirisi

Son olarak Rawls'un kuşaklar arası adalet problemine neden faydacılık kuramı ile değil de adil tasarruf ilkesiyle çözüm getirilmesi gerektiğini söylemesine de değinmek isterim. Rawls'a göre, nesiller arası adalet probleminin faydacılık kuramı ile çözülmemesinin en önemli sebebi, faydacılık kuramının gelecek nesillerin avantajlı durumda olması için bugünkü nesilden gereğinden fazla fedakârlıklar isteyebilir durumda olmasıdır (Rawls, 2018: 316). Mevcut durumdaki dezavantajlı kuşaklara gelecek "iyi" kuşakların hatırına onların çoğunluğunun iyi olabilmesi adına yine bugünkü kuşaktan ağır fedakârlıklar isteyebilir. Bu da şu anki neslin böyle bir fedakârlığın veya sorumluluğun altına girip girmemesi ile ilgili problemleri beraberinde getirir.

Rawls'un adalet teorisi haz değil akıl temellidir. Bunun böyle olmasının sebebi de başlangıç durumunda adalet ilkelerini seçecek olan bireyler toplumun çoğunluğunun mutluluğu için çalışıp çabalayan bireyler değil de daha bilinçli ve rasyonel akla aynı zamanda adalet duygusuna sahip bireyler olması gerekliliğidir. Çünkü bir toplumda adalet duygusu iyi bir şekilde yerleşmişse o toplum daha düzenli bir toplum olacaktır (Yazıcı & Yazıcı, 2018: 176). "Ona göre, adalet salt bir bireysel duygu değil, kurumsal ve sosyal bir duygudur. Kurumlar adil olduğunda bu düzenlemelerin içinde yer alan insanlar da adalet duygusunu geliştirirler ve bu duygu toplumun geneline yansır." (Yazıcı & Yazıcı, 2018: 173). Böylece başlangıç durumundaki taraflar tarafından seçilen adalet ilkelerinin sonucunda kurumların bazılarının zorluklarının toplu olarak daha büyük bir iyilikle telafi edileceği gerekçesiyle haklı çıkmalarının önüne geçilir (Rawls, 2018: 45). Faydacılık anlayışının istediği gibi bazılarının veya toplumun çoğunluğunun başarıya ulaşması için bir başka grubun gereğinden fazla fedakârlık etmesine gerek yoktur. Rawls bu tarz bir fedakârlığın karşısında durmuştur. Böylece başlangıç durumdaki insanlar tamamen rasyonel akla sahip oldukları için bu farkların farkına varacaklar ve faydacılık anlayışındaki gibi iyinin hakka önceliğini değil, hakkın iyiye önceliğinin önemini kavrayacaklardır. "Buna göre hak ve adalet faydacıların iddia ettiği gibi faydaya göre değil, tarafsızca belirlenmelidir." (Demir, 2018: 59).

Rawls'un *Bir Adalet Teorisi* adlı eserinde incelediğimiz üzere temel kaygısının en az avantajlı olanın yararına olacak bir adalet teorisi geliştirmek olduğunu biliyoruz. Demir'in *John Rawls Eleştirel Bir Yaklaşım* adlı eserinde bu konuda Rawls'a yaptığı eleştiride: "Bu noktada Rawls'un eşitliği sağlamak için izlenecek yöntem ile faydacılığın

faydayı arttırmaya yönelik formülünün çakıştığı görülür. Onun özellikle, adaletin sağlanması için en az ayrıcalıklı grupların her şeyden en fazla faydalanması sorunsalında, daraltılmış bir faydanın peşinde olması da bunun bir göstergesidir” (Demir, 2018: 59). Şeklinde bir iddiada bulunmaktadır. Ancak en az avantajlı olanın yararının gözetilmesi ilkesi, unutulmamalıdır ki avantajlı grupların gereğinden fazla fedakârlık etmesini istemek demek değildir. Bu yönde bir istek Rawls’un adalet anlayışına aykırı bir tutum olacaktır. Hakkaniyet olarak adaletin ikinci ilkesi yani fark ilkesinin temeli olan, en az avantajlının yararının gözetilmesi durumu Rawls’un teorisini faydacılık teorisinden ayıran esasen en önemli noktadır. Çünkü faydacılık kuramının taraflardan istediği bazılarının başarıya ulaşması için bazılarının daha fazla fedakârlık yapması gerektiğidir. Rawls için bu durum bireylere adil bir anlaşma sunmamaktır (Rawls, 2018: 45). Faydacılık kuramının bireysel farklılıkları görmezden gelmesi de en az avantajlı olanların aleyhine olan bir durumdur. Rawls’a göre sadece bir grubun veya çoğunluğun avantajlı olması durumunda adaletten bahsedilemez. Adalet herkesin yararına olmalıdır. Bunun yolu da en az avantajlı durumda olanı dağıtım şemasında merkeze koymaktan geçer.

Rawls’a göre fayda uğruna insanlar kendi çıkarlarını gözeterek hareket ediyorsa o zaman kazançların ve kayıpların dengesinden de yine insanlar sorumludurlar ve bu yüzden insanlar daha büyük avantajlar uğruna kendilerini daha fazla feda edebileceklerdir. Ancak Rawls için aslında önemli olan kişinin kendi iyisi ve amaçları için başkalarını etkilemediği sürece mümkün olduğu kadar tutarlı bir şekilde hareket edip yoluna devam etmesidir (Rawls, 2018: 52). Gelecek nesiller için yapılacak tasarruf oranının kesin bir cevabının olmadığını belirten Rawls, zaten bunun bir cevabının olmasının da yanlış olacağını söylemektedir ve bu yüzden de klasik faydacılık kuramı nesiller arası adalet probleminin çözümünde aktif rol oynayamayacaktır (Rawls, 2018: 317).

“[...] Onun için eğer birisi toplumun değişen nüfus ölçüsünü esas alırsa ve sermayenin yüksek marjinal verimliliğini ve çok uzak bir zaman ufkunu şart koşarsa, toplam faydanın azamileştirilmesi aşırı bir birikim oranına (en azından yakın bir gelecekte) öncülük edebilir. Ahlaki bir bakış açısından saf zaman tercihi temelinde, gelecekte refahı daha da azaltmanın temeli olmadığından, sonuç büyük bir ihtimalle gelecek nesillerin avantajları için bugünden fedakârlık yapmayı gereksiz kılacak kâfi bir büyüklüktedir. Bu söylediğim sadece daha fazla sermayeyle ve daha iyi teknolojiyle daha büyük bir nüfusu idame etmek mümkün olduğu takdirde doğrudur. O nedenle, faydacı doktrin daha ileride daha iyi olacak kuşakların hatırına fakir kuşaklardan ağır fedakârlıklarda bulunmayı talep etmeye yönlendirebilir.” (Rawls, 2018: 317).

Bu bağlamda, Kymlicka 'ya göre de faydacılığın her bireyin taleplerinin ve çıkarlarının farklı olduğunun görmezden gelinmesinin sebebi, faydacılık anlayışına göre aslında her bireye eşit bireyler olarak yaklaşmasıdır (Kymlicka, 2016: 47). Ancak buradaki bahsi geçen eşitlik, anlaşıldığının aksine toplumun genel toplam mutluluğunun arttırılması için bireylerin de doğrudan çıkar ve taleplerinin aynı olması gerektiği mantığı ile ilişkilidir. "Faydayı en üst düzeye çıkarma gerekliliği, tümüyle insan tercihlerine eşit ağırlık verme gereğinden kaynaklanmıştır." (Kymlicka, 2016: 48). Rawls'un da bu konudaki eleştirisi aynı doğrultudadır. Rawls'a göre, faydacılığın amacının bireyleri eşit olarak değerlendirmek olmadığını, asıl amacının faydayı en üst düzeye çıkarmak olduğunu ifade eder (Rawls, 2018: 52). Faydacılık toplumu tek bir kişi olarak görmektedir ve insanların bireysel haklarını geri planda tutmaktadır. Bu tutum Rawls'un adalet anlayışı için uygun olmayan bir düşüncedir (Demir, 2018: 57). Çünkü Rawls, *AT*'de sık sık bahsettiği gibi bireysel hakların muhafaza edilmesi oldukça önemli bir yer tutmaktadır. Sadece toplumun refahı için bireysel hakları görmezlikten gelmek, adil dağıtım ilkeleri için söz konusu bile olamaz durumlardır. Bu yüzden de bireyden hak ve özgürlüğünden toplum mutluluğu adına feragat etmesini istemek yanlış olacaktır. Zaten faydacılığa gelecek en önemli eleştirilerden biri bireysel hakları görmezden gelmesi ve bireysel hakları çoğunluğun mutluluğuna feda etmesidir (Sandel, 2018: 63).

Sandel'in verdiği örneğe göre Romalıların Antik Yunan'da Kolezyum'da insanların eğlenmesi için Hristiyan kölelerin aslanların önüne atılması ve kalabalığın da bu vahşeti büyük bir coşku içerisinde izlemesi bu konu ile ilgili en çarpıcı örneklerden sadece biridir (Sandel, 2018: 63). Faydacılığın toplam fayda hesabına bakarak böyle bir eylem için yapılmalıdır denilebilir mi? Binlerce insan eğleniyor ve toplam mutluluk oranının artıyor olması sebebiyle bazı insanlıkların böyle bir şiddete maruz kalmasının ahlaki olarak onaylanabilir olması faydacı kuram açısından olasılıklıdır.

Faydacı kuram nesiller arası adalet problemine sadece faydanın temel alındığı en fazla sayıdaki insanın en fazla mutluluğunu işaret eden bir formülle hak temelli olmayan bir yaklaşım ile yaklaşmaktadır. Bu yüzden de faydacılık kuramı açısından bu problem sadece toplumsal düzeyde irdelenebilir, en fazla sayıdaki kişinin mutluluğu genel iyinin ve toplam faydanın hesaplanması gibi kuramın getirileri bireysel hakların ve taleplerin görmezden gelinmesi ile sağlanmaktadır. Böylece de toplam faydayı yükseltmek adına şimdiki nesiller gelecek nesiller için gereğinden fazla haksız bir fedakârlık yapmak

zorunda kalmalarına sebep olan bir durumla karşı karşıya kalacaklarıdır ki sorun sadece bundan ibaret değildir. Aynı zamanda faydacılık kuramının kimleri kapsadığı veya faydanın nasıl sağlanacağı gibi konulardaki belirsizlikler hali hazırda geleceği belli olmayan gelecek nesli düşündüğünde (var olup olmayacakları, gelecek neslin nüfus sayısının belirsizliği, çıkarları ve talepleri gibi konular) önceki bölümlerde de bahsettiğimiz üzere faydacılık teorisinin uygulanabilirlik alanının kısıtlı olmasına sebep olmaktadır.

4. BÖLÜM: ÇEVRE VE İKLİM DEĞİŞİKLİĞİ ÖRNEĞİNDE NESİLLER ARASI ADALET PROBLEMİ

4.1. Çevresel Problemler

Çevrenin bozulmasının bir sorun olarak algılanmaya başlanması II. Dünya Savaşından sonra başlamaktadır. Savaşın beraberinde getirdiği kalıcı hasarlar, atom bombaları, nükleer silahlar, yıkımlar, yayılan gazlar, nüfustaki dalgalanmaları gibi ortaya çıkan problemler ile insanlar çevrenin tahrip olduğunun farkında başlamışlardır. Savaş sonrası devletlerin eski güçlerini yeniden toplama çabaları, sanayileşme, makineleşme ve hızlı nüfus artışına sebep olmuştur (Ünder, 1996: 2-3). Kontrolsüz bir şekilde hızla artan nüfus açlığa, kıtlığa ve doğal kaynakların bilinçsiz kullanımından kaynaklanan kaynak sıkıntısına neden olduğu için ekolojik tahribatın giderek arttı gerçeği gözlemlenmektedir.

Çevresel problemlere felsefi bakış açısıyla yaklaşılmaya başlanması 1960 yıllarında kendini göstermektedir. Çevresel problemler sorunun baş göstermeye başlamasının sebeplerinin başında artan nüfus artışı gelmektedir. Nüfusun hızla artması ile birlikte çevre ve beslenme ile ilgili sorunlar ortaya çıkmış, ekonomide dalgalanmalar başlamış, hızlı büyüyen bir sanayileşme dönemine girilmiş ve beraberinde hava kirliliği sorunları da ortaya çıkmaya başlamıştır (Ünder, 1996: 13). Dünya nüfusunun bu hızlı artışı ve sanayileşmedeki önü alınamayan hızlı büyüme yenilenemeyen doğal kaynakların da hızla ve bilinçsiz bir şekilde kullanılmasına sebep olmuştur. Çevre sorunlarının gün geçtikçe artması insanları bu konuda sessiz kalmasını ve bu sorunları görmezden gelmesini engellemiştir. İnsanların doğaya verdiği zararların önüne geçilmesi ve kaynakların daha fazla tükenmeden kontrol altına alınabilmesi için çevre politikaları, toplumsal farkındalık ve çevre hareketleri oluşmaya başlamıştır. Çevrenin korunması ile ilgili bu hareketlilik dünyanın girdiği bu yeni dönemle beraber çevre sorunları felsefi temelli etik yaklaşımlar ortaya çıkmıştır. (Ünder, 1996: 13).

Ortaya çıkan ahlaksal soruların başında zengin ülkelerin (gelişmiş ülkeler) , yoksul denilebilecek yani gelişmemiş veya gelişmekte olan ülkelere yardım etmekle yükümlü olup

olmadıkları soruları gündeme gelmiştir (Ünder, 1996: 13). Avantajlı durumda ülkeler veya bireyler, bireysel ya da toplumsal olarak dezavantajlı gruplara yardım yapma konusunda sorumlulukları var mıdır? Ekosistemdeki bozulmalar ve dünyanın içine düştüğü bu durum sadece nesil içi bir sorun mudur? Yoksa bu sorunlar gelecek nesilleri de ilgilendirmekte midir? gibi etik soruların ortaya çıkması ile beraber çevre sorunları merkeze alınmış bir problem haline gelmiş oldu.

‘Çevre Felsefesi’ (echophilosophy) kavramı da işte bu etik soruların sorulması ve çevre konusunun merkeze alınması süreciyle beraber 1970’lerin başında ortaya çıkmaya başlamıştır (Ünder, 1996: 15). ‘Çevre Felsefesi’ kavramının 1970’lerin başında ortaya çıkmış olmasından dolayı bu problemin yeni bir yapı olduğu yanlışına kapılmak doğru olmayacaktır. Çünkü yüzyıllardır süre gelen tüm sosyal bilimler alanlarında ve tabii ki felsefede, insanın doğa ile olan ilişkisi konu edilmektedir. 1970’lerde ortaya çıkan ‘Çevre Felsefesi’ değişen bir dünyanın farkındalık kazanılmasının bir ismi niteliğindedir.

4.1.1. Çevre Problemlerine Yönelik Etik Yaklaşımlar

Çevre etiği⁷, etik türleri içerisinde normatif etik kapsamına girmektedir ve ekolojik görüşe sahip olanlar çevre sorunlarının etik temelli düşünülmesi gerektiğini düşünmektedirler (Ünder, 1996: 132). Çünkü normatif etik, nasıl bir insan olmamız ve nasıl bir yaşam sürmemiz gerektiği, doğru eylemin ne olduğu, birbirimize karşı ne gibi sorumluluklarımızın olduğu ile ilgili sorular ile ilgilenir (Yazıcı, 2014: 158). Böylece nasıl yaşamamız gerektiği ve yaşadığımız alan içerisinde neleri yapıp yapmamamız gerektiği soruları da çevre etiğinin temel sorularını oluşturmaktadır.

Dolayısıyla çevre etiği için en önemli konulardan biri de gelecek nesillere karşı olan sorumluluklarımızdır. Çünkü bugünkü seçimlerimiz yaşam tarzlarımız ve uygulayacağımız çevresel politikalar gelecek nesillerin varlıkları da dâhil olmak üzere onların kimlerden oluşacağını belirleyecek olan unsurlardır (Sol, 2003: 35). Çevre etiğini sadece doğal yaşam olarak anlamamak gerekmektedir. Çevre etiğinin içerisinde iklim, canlılar ve cansız varlıklar kısacası tüm gezegenimiz bu kapsamın içerisine girmektedir.

⁷“ ‘Etik’ sözcüğü Yunanca karakter anlamına gelen ‘ethos’ sözcüğünden gelir.” (Ünder, 1996: 132). Etik, insanların davranışlarına rehberlik eden, insanların iyi ve kötünün ayrımına varmasını sağlayan temel kuralları oluşturmaktadır (Yazıcı, 2014: 153). Çevrenin tehlike içinde olduğu düşüncesi ile beraber, doğa ile insan ilişkisi üzerine yapılan felsefesi soruşturmaya ‘çevre etiği’ adı verilmektedir (Çüçen, 2011: 3).

“Gelecek nesillerin refahı, şimdiki nesillerin yaptığı faaliyetlerine bağlı olduğuna göre; iklim değişikliği, büyük ölçüde kuşaklar arası etik bir sorundur.” (Demirci, 2013: 229).

Çevre etiğinin konusu daha önceleri doğal yaşam, hayvanlar ve biyolojik çeşitlilik oluştururken artık insanın doğa hayatına hâkimiyet kurma çabaları sebebi ile çevre etiğinin merkezine dolayısıyla çevre sorunlarının merkezine insan faktörü konumlandırılmaktadır (Çüçen, 2011: 3). Çevre sorunlarının büyük ölçüde insan kaynaklı olduğunu kabul etmek gerekmektedir. Bu yüzden de eğer çevre felsefede bir alana yerleştirilecekse bu alan etik alanı olmalıdır (Ünder, 1996: 134). Çünkü etik felsefesi, felsefenin insan eylemlerini, bu eylemlerin doğruluğunu veya yasaklılığını, insanların ne yapıp yapmamaları nasıl davranmaları gerektiği ile ilgilenen bir alandır. Bu yüzden de çevre etik perspektifte ‘çevre etiği’ başlığı altında incelenmelidir.

Çevre etiğine genel bir çerçeveden bakmak gerekirse “Çevreye etik yaklaşımlar; İnsan Merkezci (Antroposentrik), Canlı Merkezci (Biosentrik) ve Çevre Merkezci (Ekosentrik) yaklaşımlar olmak üzere genellikle üç başlık altında incelenir.” (Kayaer, 2013: 69).

İlk olarak, *Antroposentrik (insanmerkezli)* yaklaşıma göre: insanın doğaya karşı ahlaki bir sorumluluğunun olmadığı görüşüdür. Çünkü insan merkezli yaklaşıma göre değerli olan insandır ve gelecek nesilleri sadece insanların gelecek nesillerini düşünerek mi sınırlandırmamız gerekip gerekmediği sorusu ve durum böyle olunca da gelecek nesillere karşı sorumlu olup olmadığımız insan merkezli yaklaşımın kendi içinde tartıştığı bir konudur. Doğa insana sunulmuştur ve insan doğa üzerinde hâkimiyet kurmasında bir sakınca görmeyen yaklaşım antroposentrik yaklaşımdır (Birden, 2016: 9). Aynı zamanda antroposentrik yaklaşıma göre doğanın kendi değeri bulunmamaktadır, doğa insana hizmet ettiği sürece değerlidir düşüncesi hâkimdir (Page, 1999: 59). Bu yaklaşımı savunmak uzun vadede çevre ve iklim problemlerinin önlenemez bir hale gelmesine sebep olacaktır.

“ Bu konuya yaklaşmak amacıyla, birçok çevreci, insan dışındaki yaşam biçimlerinin yalnızca ikinci değere sahip olduğu, yalnızca insanların amaçlarının gerçekleşmesine yardımcı olmak üzere var oldukları yolundaki antroposentrik görüşten vazgeçer, bütün yaşam biçimlerinin doğuştan bir değere sahip olduğunu kabul eden biosentrik bakış açısını benimser.” (Rockefeller, 2005: 111).

İkinci olarak, *Biyosentrik (Canlımerkezli)* etik yaklaşımına göre, insanın kendi türünün dışında kalan diğer türlere karşı da ilişki içerisinde ve saygılı olmak gerektiğine vurgu

yapan bir görüştür (Page, 1999: 59). Bu görüşü savunanlara göre her canlı değerli görülmektedir ve insanlar diğer canlılardan daha üstün durumda değildirler (Birden, 2016: 11). İnsanların doğada bulunan diğer canlı türlerine ve onların da gelecek nesillere karşı sorumlulukları bulunmaktadır. Canlı türlerinin korunması gerekliliği konusunda özellikle hayvan hakları savunucuları biyosentrik görüşü benimsemektedirler.

Üçüncü olarak, *Ekosentrik (Çevremerkezli)* yaklaşımına göre de, sadece insanların ve canlıların değil, doğada bulunan canlı olmayan organizmaların da ahlaki değerleri bulunmaktadır (Page, 1999: 60). İnsan ve hayvan türlerinden bağımsız olarak denizler, dağlar, taşlar gibi cansız varlıklara karşıda korumacı bir tavır içerisinde olmamız gerekmektedir. İleriki bölümlerde konusu geçen Malthus'un çevre merkezli görüşü bu etik yaklaşıma bir örnek teşkil etmektedir (Birden, 2016: 12). Çünkü Malthus'a göre kaynakların kullanımını insanların (Condorcet) sınırsız bir ilerleme fikrine kapılması bir yanılığdan başka bir şey değildir ve insanlar gelecek nesillerin açlık, hastalık ve kıtlıkla savaşmamaları için canlı, cansız bütün doğayı ve kaynakları koruyarak yaşamlarını bu ilkeye bağlı kalarak sürdürmelidirler (Ünder, 1996: 91).

Çevresel sorunların kaynağının büyük ölçüde insanlardan kaynaklandığı gerçeği herkesin bildiği gerçeklikler den birisidir. Çevre sorunlarının kaynağını ararken tamamen insanlardan kaynaklı olmadığını, büyük ölçüde insanlardan kaynaklı olduğunu ifade ediyor oluşumuzun sebebi; büyük depremler veya seller yani büyük doğal afetlerden sonucu ortaya çıkabilen çevre felaketleri veya bir yanardağın patlamasıyla oluşan çevre tahribatlarının varlığını da yok sayamıyor oluşumuzdandır. Ancak dünya genelinde böyle doğal felaketler çevresel sorun olarak nitelendirilmemektedir. Çevre sorunlarının kaynakları olarak, insanların eylemleri, yanlış devlet politikaları, yetersiz denetimler, sanayileşme, nüfus artışı ve çevreye son derece duyarsız, bilinçsiz olan bireyler gibi sebepler oluşturmaktadır. Çevre felsefecilerinin görüşlerine baktığımız zaman çevre sorunlarının kimyasallar veya doğal afetler sebeplerinden kaynaklanmadığını görmekteyiz (Ünder, 1996: 13).

Çevre sorunlarının kaynağı olarak yüzlerce sebep sayılabilmektedir. Örneğin, hızlı nüfus artışı ve bu artışla beraber gelen kıtlıklar, hastalıklar, çarpık kentleşme, kaynakların yanlış kullanılması ve hızlı tüketilmesi gibi sebepler bunlardan bazılarıdır. İnsanların nüfus sorununa karşı sürdürülebilirliği olan uzun vadede varlığını koruyacak çözümler üretmeleri gerekmektedir. Aksi takdirde olası felaket sonuçlar kaçınılmaz olacaktır. Eğer bu çözümler

sürdürülebilir nitelikte olmazsa bilinmelidir ki insanların çevreye karşı duyarlılığı ve inancı konusunda büyük bir problem vardır (Ünder, 1996: 18). Dünyamız çevre sorunlarının çözümü için ellerinden geleni gerek bireysel, gerek toplumsal olarak yapmalıdırlar. Çünkü çevresel sorunlar önü alnamaz bir duruma geldiği zaman, sonuçları felakete varacak durumlar ortaya çıkacaktır ve doğal yaşam içerisinde bu felaket sonuçlardan bütün canlılar olumsuz etkilenecek, dünya içerisinde yaşam savaşı verdiğimiz bir kapan halini alacaktır.

4.1.2 Çevre Sorunlarına Çözüm Önerileri Sunan Çevre Hareketleri

Doğa, çevre ve iklim yüzyıllar var ki dünya gündeminde en fazla tartışılan konular olmuştur. Çünkü bu konular o kadar kapsamlı problemlerdir ki bu gezegende yaşamış, yaşayan ve hatta yaşayacak olan bütün canlıları ilgilendirmektedir. Öyle ki bu canlılar canlı ve cansız organizmalardan oluşabilmektedirler.

Canlı organizmalar bitkiler, mikroskop aracılığıyla görülebilen organizmalar ve hayvanlardır. Ekolojik sistem içerisindeki diğer bir organizma türü de cansız organizmalardır bunlar protein, karbon, vitaminler, yağlar, sular asit ve bazlardan vd. oluşur. Ekosistem olarak adlandırdığımız doğal çevre içerisindeki bu öğelerin hepsi doğada yaşamlarını sürerler ve çevresel her türlü problem bu canlı veya cansız varlıkları doğrudan etkilemektedir. “Ekoloji, insanın da içinde olduğu doğanın yapısını ve işleyişi ele alan bir bilim olduğu için insan eylemlerinin doğanın işleyişine yaptığı etkilerle de, başka deyişle insan-doğa ilişkisiyle ilgilenir.” (Ünder, 1996: 97-98).

Çevre ve iklim sorunlarının gün geçtikçe nelere sebep olabileceğini insanların bilebiliyor olması bu konuda sessiz kalmayı ve sorunları görmezlikten gelmeyi doğal olarak zorlaştırmaktadır. Artık bu türlü sorunlar yıllar öncesindekiler gibi insan-doğa uyumu sorununu aşmış, insanın doğaya nasıl zarar vermeden yaşayabilmesi ve doğanın kısıtlı imkânlarının sürdürülebilir kaynaklar halini alabilmesi ve gelecek kuşakların da temiz bir dünyada yaşama haklarının elinden alınmaması konusu aşırı derecede önemli bir konu haline gelmektedir.

Çevre ve iklim sorunlarının başlıca kaynağının insan olması, çözümünde de insan yaptırımlarının olması anlamına gelmektedir. Anlaşılan o ki çevre ve iklim sorunlarının muhatabı hem sorunun hem çözümün bir parçası olan insanlık olacaktır. Bu sebepler

doğrultusunda çevre sorunlarının çözümleri için birden çok farklı hareketlilik mevcuttur. Çalışmamız içerisinde kısaca ve genel hatları ile bu hareketleri tanımakta fayda görmekteyiz. Çünkü bu çevresel hareketlerin çevre sorunlarına karşı olan çözüm önerileri geçmişin, bugünün ve gelecek nesillerin yaşam alanlarının nasıl şekillendirilmesi gerektiği ile doğrudan ilgili bir konudur.

Çevre hareketleri genel anlamıyla kendi içinde iki gruba ayrılmaktadır. Bu gruplar '*teknoloji-merkezciler*' ve '*çevre-merkezciler*' den oluşmaktadır (Ünder, 1996: 24).

Teknomerkezci muhafazakâr görüşe göre önemli olan büyüme, gelişme ve ilerleme olmaktadır. Bu görüşü savunanlara göre, bu büyüme ve gelişme sayesinde gelecek kuşaklar için endişe etmeye gerek duyulmamaktadır (Ünder, 1996: 24). Çünkü insanların zekâları ve teknolojik gelişmelerin birleşmesi sonucunda çevresel sorunların çözülebileceğini varsaymaktadırlar bu bağlam içerisinde unutulmamalıdır ki modern dünyamız içerisinde teknolojinin gelişmesi insanların davranışlarının şiddetinin de artmasına sebep olmuştur: Çünkü teknoloji doğru kullanıldığında çok yararlı olabileceken, yanlış kullanımı büyük zararlara sebep olabilmektedir (Ünder, 1996: 24). Dolayısıyla insanların zekâsını kullanması ile beraber ortaya çıkacak ekonomik olarak büyüme ve teknolojik olarak gelişme sayesinde gelecek nesillerin yaşam seviyeleri ve refah düzeyleri artmış olacaktır. Gelecek nesiller çevre sorunları ile ilgili problem yaşamayacak çünkü teknolojik gelişmeler var olan bu problemleri çözmeye yeter görülmektedir.

Teknomerkezci liberal görüşe de bakmak gerekirse, onlar da ilerleme düşüncesinin bir hayalden ibaret olmadığını vurgulamaktadırlar. Bu ilerleme ancak ve ancak sürdürülebilir kalkınma ile mümkün olacaktır (Ünder, 1996: 24). Sürdürülebilir kalkınma kavramı ile beraber doğal sermaye ve ekonomik sermayeyi gelecek nesillere taşıma konusunda daha duyarlı olunması amaçlanmaktadır (Sarıkaya & Zişan, 2007: 221). Böylece sürdürülebilirlik ve kaynakların kullanılmasındaki tasarruf ile gelecek nesiller için daha iyi bir yaşam alanı oluşturulacaktır. Gelecek nesillerin de dünyanın bu kısıtlı kaynaklarını kullanabilmesini sağlayıp, onların da yaşam standartlarını iyileştirecek alanlar yaratarak kaynaklardan pay alabilme hakları güvence altına alınmaktadır.

Teknomerkezci liberal görüş ile Rawls'un tasarruf ilkesi görüşü ile olan benzerliği dikkat çekicidir. Rawls'a göre her kuşak kendinden sonra gelecek olan nesli düşünmelidir

ve nesiller öncelikle kültürel sermayeyi ve adil kurumları sürdürmekle görevlidir ve bu sermayeyi savurgan olmadan biriktirip ardıllarına bırakabilmekle yükümlülerdir. Bu tasarruf sağlıktan eğitime, ekonomi, gelenek görenek veya çevreye kadar her şey ile ilgili olabilir. Adil tasarruf ilkesi bize yatırımların ne kadar büyük olduğunu gösterir. Eğer adil bir tasarruf ilkesi benimsenirse toplumsal minimum düzeyi belirlenmiş olur (Rawls, 2018: 316). “Büyük ihtimalle ilk kuşak hariç, makul bir tasarruf oranı sağlandığında, her kuşağın kazanacağı açıktır.” (Rawls, 2018: 321). Bu durum bir devamlılık yani sürdürülebilirlik anlamına gelmektedir. Bu ilke sürdürülebilir olduğunda, her kuşak birikim yaptığında sonra gelen kuşakların zararlı çıkma ihtimalleri en aza indirilmiş olur. Dolayısıyla bir sonraki kuşak daha adil ve daha yaşanabilir toplumlarda yaşıyor durumda olacaktır. Rawls’a göre de her nesil bir sonraki neslin, sermayeyi ve doğal kaynakları kullanabilmesi için tasarruf etmek ve yenilenebilir olmayan kaynakları doğru kullanmak yükümlülüğüne sahiptir.

Teknomerkezci hareketin muhafazakâr ve liberal alt görüşlerini kısaca tanıdıktan sonra *çevremerkezci hareketin* sahip olduğu içerik kısaca incelenecektir. Çevremerkezci hareketinin sahip olduğu düşünceye göre insanın doğaya hâkim olması düşüncesi ortadan bir an önce kalkmalıdır (Ünder, 1996: 25). Doğa insanın egemenliği altında varlığını sürdürmemelidir.

Descartes’in mekanik dünya görüşü çevreci düşüncesinin tam zıttı bir konuma sahiptir. İnsanın ölçü olduğu, doğanın insan için yaratıldığı ve doğanın cansız bir obje olarak görülüp metalaştırıldığı bu görüş küresel çevresel sorunlarının temel kaynağı olarak görülmektedir. Bu açıardan bakıldığında çevremerkezci görüş, insanın doğanın efendisi olması rolüne şiddetle karşı çıkmaktadır. Doğa ile insan bir bütün olmalı ve hatta doğanın biz insanlara ve diğer canlılara sunduğu kıymetli kaynaklar sebebiyle doğaya saygı duyulmalıdır. Bu düşünce genellikle çevreci liberallerin görüşlerini yansıtmaktadır ancak muhafazakâr çevreci görüş de neredeyse paralel bir bakış açısı ile nüfus oranındaki denge sağlanırsa ve çevresel politikadaki iyileşmeler ile gelecek nesillerin yaşam kalitelerinin artacağı görüşündedir (Ünder, 1996: 26). Çevremerkezci görüş için, amaç doğayı korumak olmadığı sürece teknolojik gelişmeler veya endüstriyel gelişmeler, ekolojinin bozulması ve iklim değişikliği sorunlarını daha fazla arttırmaktan başka bir işe yaramayacaktır ve bu sebepler doğrultusunda bu gidişat gelecek kuşakları da olumsuz yönde etkileyecektir

(Ünder, 1996: 25). Gelecek kuşakların bırakalım refah içinde yaşamayı böyle giderse onlar, hayatta kalma mücadelesi vereceklerdir.

Çevremerkezciler için doğayı korumak demek sadece doğal güzellikleri korumak demek değildir. Doğada var olan her karış toprağı ve bütün canlı organizmaları da özenle korunmasını hedeflemektedirler ve böylelikle de insanların ve diğer canlıların gelecek nesillerini düşünerek hareket etmektedirler (Ünder, 1996: 28). Habermas da özellikle cansız varlıklara verilen zararın, şimdi çekilen sıkıntı ve acılan hesabının sonraya bırakılması konusunda bir eleştiri sunar: Ona göre bir hayvana verilen (yapılan) eziyetin hesabı bir başka zamana (örneğin yargı gününe) bırakılıyorsa, çekilen eziyetin ya da son bulan hayatların bir değeri olmayacaktır ve dolayısıyla da önceki kuşaklarla aramızdaki bağ çatırdayacaktır (Habermas, 1990:). Hem o zaman içinde hem de sonrasında insanmerkezci (*Antroposentrik*) görüşten sıyrılmak gerekir ki önceki kuşaklar (hem insan hem de diğer tüm canlılar) için adil davranılmaktan söz edilebilsin (Habermas, 1990:)

Doğa korumacılığı hareketi de doğanın korunması gerekliliği konusunda öncü olan hareketlerden birisidir. Doğa korumacılığı hareketine göre doğanın ekonomik olarak gelişim boyutunu (kaynak korumacılığı hareketi gibi) değil, doğanın ekonomik çıkarlara karşı korunması gerektiği görüşüne sahiptir (Ünder, 1996: 28). Çevremerkezci tutumu ile insanmerkezci yaklaşımın karşısında duran doğa korumacılığı, doğanın kendinden değerli bir varlık olduğunu ve insanların doğa üzerinde hâkimiyet kurmamaları gerektiği görüşünü vurgulamaktadır.

Çevresel sorunların çözüme ulaşmasını hedefleyen bir diğer hareketlilik de *kaynakların korunması hareketidir* (Ünder, 1996: 26). Bu hareketliliğin amacı kaynakların doğru kullanılması sağlanarak, kaynakları israf etmeden tasarruflu bir şekilde kullanmak ve yenilenemeyen kaynakların yenilenemediğinin farkında olup bilinçli bir şekilde kullanılmasını sağlamaktır. Faydacı görüş ve insan merkezli görüş temelde kaynakların doğru kullanılmasını ve kaynakların gelecek nesillere aktarılabilmesi görüşünü savunmaktadırlar (Ünder, 1996: 26). Çünkü esas olan en fazla sayıdaki insanın en fazla mutluluğu olduğu için kaynakların ne kadar uzak kuşaklara ulaştırıla bilirse mevcut fayda oranı o kadar artmış olacaktır. Bu yüzden de kaynakları kullanırken gelecek nesillerin menfaatleri de gözetilmelidir ki toplam fayda sayısını arttırma imkânı oluşturula bilinsin.

Faydacılık ve insanmerkezci görüşün savunduğu bir diğer hareket de *insan refahı ekolojisi hareketidir*. İnsan refahı ekolojisi hareketinin temel dayanağı insanın mutluluğudur (Ünder, 1996: 27). İnsanların mutluluk ve refah içerisinde yaşamalarını sağlamak için çevreyi ve kaynakları korumanın bilincinde olunması gerektiği görüşünü savunmaktadırlar. Bu amaçla yola çıkan insan refahı savunucuları, dünya üzerindeki suyun (okyanuslar, denizler, nehirler, ırmaklar vd.) temiz tutulmasını, çevrenin, ormanlık alanların korunmasını, kimyasal atıklar ve nükleer silahlardan mümkün olduğunca uzak durulması gerektiğini savunmaktadırlar ve alınan bu önlemler sayesinde dünyanın ve ozon tabakasının korunması amacına ulaşılmış olunur. Böylelikle ozon tabakasının incelmeye veya delinmesinin sonuçlarının küresel iklim değişikliklerine sebep olacağı ve iklim değişikliklerinin sonuçlarının da gezegenimiz için büyük felaketlerin yaşanmasına sebep olacağı için amaçları bu felaket senaryolarını en aza indirebilmektir. Bu amaca ulaşıldığı takdirde insanlar sağlıklı bir şekilde huzur ve güven ortamında yaşayabileceklerdir. İnsan refahı ekolojisi hareketi, kaynakların korunması hareketi ile aynı gibi görünüyorsa da insan refahı ekolojisi görüşü biraz daha insanın çıkarlarını ön planda tutmaktadır (Ünder, 1996: 27). Daha çok gelecek kuşakları ve şimdiki nesilleri düşünürken daha iyi yaşam şartlarının olmasını amaçlamaktadırlar. İnsanların daha rahat, temiz ve sağlıklı bir dünyada yaşamaları esas alınan ölçüdür.

Mekanist Görüş

Ekolojik Görüş

Sıkı insanmerkezcilik

Zayıf İnsanmerkezcilik

Hümanist Çevremerkezçiler

Sıkı Çevremerkezcilik

Muhafazakârlar

İlimli Reformcular

Radikal Reformcular

Devrimciler⁸

H. Ünder 'in *Çevre Felsefesi* adlı kitabından alıntıladığımız bu tabloya bakarak çevre sorunlarının felsefesi boyutunun daha kolay anlaşılması hedeflenmektedir. Bu tablo şimdiye kadar ki çevre sorunları ve çözümleri konusu ile ilgili yazdıklarımızın kısa bir özeti niteliğindedir.

⁸ Ünder, Hasan, *Çevre Felsefesi: Etik ve Metafizik Görüşler*, Doruk Yayıncılık, 1996, Ankara s.29

Gelecek kuşakların çıkarları için kaygılı olmayan, var olan mevcut durumu korumayı ve alışkanlıklarını değiştirmeye gerek olmadan teknolojik ilerlemelerle çevre sorunlarını çözebileceklerini düşünen muhafazakârlık tablonun bir ucunda durmaktadır. Diğer bir uçta ise çevre sorunlarının çözüme kavuşturulabilmesi için her şeyin kökten değişmesi gerekliliğini savunan devrimciler bulunmaktadır. Aralarda kalan kısımlarda da yukarıda başlık içerisinde belirttiğimiz gibi gelecek kuşaklar için kaygı taşıyan liberallerin varlığını kabul etmek gerekmektedir. Yine tablonun bir ucunda insanı her şeyin önüne koyan, bilim ve teknolojiye güvenmekte olan, insanın doğanın efendisi olduğu görüşüne sahip olan insanmerkezci görüş bulunmaktadır.

İnsanmerkezilik felsefi bir görüş olan maddeci (mekanist, materyalist) felsefe geleneğine denk gelmektedir. İnsanmerkezilik 17 yy. modern bilim ve felsefesinin temellerini oluşturmaktadır (Ünder, 1996: 30). Maddeci görüşe sahip olanların bilgiye dair düşünceleri faydacı bakış açısıyla ilişkilidir. Bilgi ile olaylara ve doğaya hâkimiyet kurarak bilgiyi araç olarak düşünmektedirler. Yani bilgi fayda sağlayacak sonuçlara ulaşmak için kullanılan bir araç niteliğindedir (Ünder, 1996: 55).

Mekanist insanmerkezci görüşün karşısında tablonun diğer ucunda doğanın korunmasını amaçlayan, gelecek nesiller için kaygılanan, teknoloji ve ekonominin doğru kullanılmamasının dünyaya zarar verdiğine inanan, doğanın ve doğal kaynaklarının insanın kölesi olmadığını savunan ekolojik bakış açısı ve çevremerkezilik görüşü yer almaktadır. Mekanist görüşün aksine ekolojik görüş teknolojik gelişmelere karşı olumsuz bir tavır sergilemektedir. Çünkü teknolojik gelişmelerin kötüye kullanılması hem ahlaksal hem de çevresel açıdan geri dönülmesi zor felakete yol açabilmektedir. İnsanların doğa üzerindeki hâkimiyetlerini arttırması, gerekli tedbirler her zaman alınmadığı için çevreyi kirletmesi, doğadaki her canlıyı üretime dönüştürebilecek birer sermaye olarak görmesi ve kaynakları tüketmesi açısından olumsuz bir bakış açısıyla yaklaşılmasına sebep olmuştur (Ünder, 1996: 138). Ekolojik görüşe sahip olan insanlar için, tıbbi ilerlemeler ve teknolojik açıdan gelişmiş aletlerle birçok hastalığın tedavisinin bulunması ve insan ömrünün uzaması, hastalıklar sebebiyle oluşan ölüm oranlarının azalması durumu olumlu olarak düşünülecek gelişmelerdir ancak bu gelişmeler ve ilerlemeler aynı zamanda da nüfus yoğunluğunun artmasına sebep olmaktadır (Ünder, 1996: 108). Artan nüfus yoğunluğu da kaynakların kullanımını olumsuz etkilemektedir ve insanların ihtiyaçları, nüfusun

üretimden her zaman fazla olması sebebiyle karşılanamaz duruma gelmesine sebep olmaktadır.

Gezegenin çevre ve iklim sorunlarıyla boğuşmasının temel kaynağı olan insanın bu felaketlere sebebiyet vermelerinin hızını azaltmak için ortaya çıkan hareketlerin bazıları insan merkezli olup insana değer verirken bazı hareketler ise tanrı merkezli görüşü benimsemişlerdir ve yine aynı amaç doğrultusunda bazı hareketler insanın bilinç ve zekâsı ile çevre sorunlarını aşabileceğini düşünürken, bazıları ise teknoloji ile her şeyin üstesinden gelinebileceğini düşünmüşlerdir (Çüçen, 2012: 5). Aynı zamanda bir grup hareketlilik daha vardır ki onlar insanmerkezci görüşün sorunları çözebilecek yeterlilikte bir etik olduğunu savunmaktadırlar. İnsanın çevreyi istedikleri gibi kullanırken uzun vadede gelecek nesillerin ve mevcut neslin çıkarlarını korumaları gerektiğini aynı şekilde taleplerinin de göz ardı edilmemesi gerektiğini düşünen *aydınlanmış insanmerkezcilik* görüşüdür (Çüçen, 2012: 5).

4.2. İnsan, Çevre ve Gelecek Nesiller

Felsefe tarihine baktığımız zaman insanın doğa ile olan ilişkisi çok eksilere dayanan ve günümüze kadar devam eden bir süreçtir. İlk önce M.Ö 5. ve 6. yy'da filozoflar varlığın ilk nedenini doğada aramışlardır (Çüçen, 2011: 4). Gerçek, devamlılığı olan ve düzenli bir yapının var olduğu fikri ile yola çıkan düşünürler varlığa ilişkin sorularının yanıtlarını doğanın içerisinde arama yolunu seçmişlerdir (Cevizci, 2013: 24). Buna bağlı olarak ilk çağlardan beri insanın akıl sahibi, düşünüp muhakeme edebilen, amaçları olan bir varlık olarak görülmüştür. Varlığın ilk nedenlerini doğada arayan ve insanın doğa ile iç içe ve uyumlu olma fikrine sahip doğa filozoflarında, insanın doğaya egemen olduğu düşüncesinden ziyade insanın doğa ile bir bütün olma düşüncesi hâkimdir (Gül, 2013: 18). İnsanın akıl sahibi ve ahlaki değerlere sahip bir varlık olduğu gerçeği insanı diğer canlılardan ve doğadan üstün olarak görmesine sebep olmuştur (Çüçen, 2011: 4). Doğanın insan ile birlikte var olduğu düşüncesi 17.yüzyıl filozoflarının fikirleri ile değişikliğe uğramıştır.

17. Yüzyılda ortaya çıkan yeni görüşler ile birlikte insan merkezli felsefe anlayışı ilk çağ filozoflarının insan-doğa ilişkisinden tamamen farklıdır. Bacon ile başlayıp Descartes ile devam eden akıl sahibi insanın merkeze koyulduğu insan merkezli bu

düşünce insanın doğaya hakim olması gerektiği düşüncesini de beraberinde getirmiştir (Gül, 2013: 18). Descartes'in 'düşünüyorum öyleyse varım' (*Cogito ergo sum*) önermesi ile bütün bilgiler artık kendisinden türetilen ve bilinç ile bilinç dışında kalan dünya birbirinden ayrı olarak düşünülmesi gerektiğini ifade etmiştir (Gökberk, 2011: 235). Descartes felsefesinin temeline 'düşünen ben' koyarak felsefede yeni bir dönemin yani modern felsefenin başlamasına sebep olmuştur (Cevizci, 2013: 190). Böylece insanın doğaya karşı bakış açısı değişmiş ve kendisini doğaya ve doğal olarak da gezegene hâkim olabileceğini düşünmeye başlamıştır.

Mekanist görüşe sahip bir düşünür olan Francis Bacon için bilgi güçlü olmayı sembolize etmektedir (Cevizci, 2013: 39). Bacon pusula, barut ve matbaanın icadı gibi dönemin teknolojik gelişmelerini bir hayli önemsemektedir (Ünder, 1996: 28). Çünkü bu icatlar insanın aklının ve dolayısıyla insanın doğadan üstün olduğunun birer göstergesi durumundadır. Bilimin amacının doğayı anlamının ve doğanın ilerisinde varlığı aramanın ötesine geçerek yeni bir boyut kazanmıştır. Artık bilim doğayı anlamının ve insanın doğayı denetlemesinin en güvenilir yolu olarak düşünülmüştür (Cevizci, 2013: 40). Bu açıdan, bilginin yani bilim ve teknolojinin varlığı insanın doğaya hâkim olmasını sağlamaktadır ve insanı güçlü kılan temel esaslardır. "Bacon'la başlayan "doğaya egemen olma" tutkusu sanayi devrimi ile birlikte doğayı sömürme tutkusuna dönüştü." (Akarsu, 1994: 30). Bacon'un bu mekanist dünya görüşü ile bilgi sahibi dolayısıyla güç sahibi insanın doğaya hâkimiyet kurmasının ve çevre sorunlarının başlamasının başlıca sebeplerinden biri olarak gösterilmektedir.

Locke'a göre de dünya ve doğadaki bütün hayvanlar ve bitkiler Tanrı tarafından insana verilmiş olan nimetlerdir (Locke, 2006: 262). Ancak bilinmelidir ki Tanrı kaynakları doğru kullanmaları gereken aklı da insanlığa vermiştir. Doğada dahil olmak üzere içerisindeki tüm canlı ve cansız varlıklar kısaca tüm dünya bütün insanlığın ortak malı olduğu görüşleri ile Locke' da insanın doğadan üstün olduğunu, kendi refahı ve çıkarları için doğadaki Tanrı tarafından insanlığa sunulmuş olan bu kaynakları kullanabileceğini söylemektedir ve bir de şu var ki Locke insanın doğaya karşı bu üstünlüğünü dünyaya ve varlıklara zarar verme ve hâkimiyet kurma gibi vahşice yaklaşmasını değil, aklını kullanarak insanların bu kaynakları kullanım hakkının olduğunu ifade etmektedir (Locke, 2006: 262). Ayrıca Locke' a göre Tanrının insana sunduğu bu nimetler her insan için kullanımına ortaklaşa olacak şekilde vermiştir ve bu yüzden hiçbir

insanın diğeri bir insana üstünlüğü yoktur. Ancak kaynakları kullanma becerisi insanların kendisine kalmış bir durumdur (Locke, 2006: 262).

İnsan, doğa içerisinde ruhu bulunan ve bu sayede de diğeri bütün varlıklardan üstün olabilen tek varlıktır (Çüçen, 2011: 4). İnsanın ruhu sayesinde üstün varlık olma durumu Descartes'in mekanik doğa görüşünün temeldir (Ünder, 1996: 42). Descartes'in mekanik dünya görüşünün temelinde düalizmi bulunmaktadır. Descartes'in ruh ve madde ayırımına göre insanın ruhunun dışında kalan her şeyin madde olduğu görüşü vardır (Gökberk, 2011: 240). Dolayısı ile doğa da insan olmadan yalnızca bir maddeden ibarettir şeklinde yorumlanmaktadır (Ünder, 1996: 42). Böylelikle dünya cansız kuru bir metal yığını olarak düşünülüp, doğa insan karşısında değersiz ve insana itaat eden bir makine haline getirilmiştir. İnsanın ruhunun olmadığı takdirde doğa tek başına bir makineden farksız değil durumdadır.

İnsanı merkeze alan bu düşünce "Doğa insan için yaratılmıştır, insan için vardır; insanın gereksinimlerini gidermek için 'kullanabileceği' ya da 'sömürebileceği' bir 'kaynak' olmaktan öte bir değere sahip değildir. (insanmerkezcilik)." (Çüçen, 2012: 4). Artık ölçü insandır ve insan doğanın tek hâkimidir düşüncesi egemen olmaktadır. Doğanın insan için var olduğu düşüncesi doğanın insanın egemenliği altına girmesi, insan aklının diğeri tüm varlıklardan üstün görünmesi de diğeri canlılara olan hassasiyetin önemini azaltmıştır. Descartes'in insanı merkeze alan insanmerkezli görüşü için Ünder'in verdiği örneğin açıklayıcı olduğu kanaatindeyim:

"Diyelim ki A şehri ile B şehri arasına otoyol yapmak istiyoruz. C ve D iki kent arasında, yolun geçebileceği farklı noktalar olsun. Yol, ACB hattından da geçebilir, ADB hattından da. Ancak, birinci seçenekte yolun engebeli ve virajlı bir araziden geçmesi gerekiyor. Bu seçenek ikincisine göre biraz daha uzun ve bu nedenle pahalıya mal olacak. İkinci seçenek ise ucuz mal olacak. Fakat ikinci hat üzerinde bir ya da birkaç yaban hayat alanı veya orman var. İki seçenek arasında seçim yapılırken yaban hayvanlarının ya da ağaçların 'çıkarları' göz önünde tutulur mu? Kararların alınmasında D noktasında yaşayan canlıların ağırlıkları var mıdır? Varsa ne kadardır? İnsanmerkezci ahlak sisteminde yanıt her zaman olumsuzdur." (Ünder, 1996: 63).

Bu örneğe bakarak diğeri canlıların varlıkları ve çıkarlarının görmezden gelinmesinin sebebi, insanmerkezci görüşün insan dışındaki diğeri varlıklara karşı ahlaksal bir sorumluluk hissetme fikrine sahip olmamalarıdır. Doğayı ve diğeri bütün canlıları insan için var olan birer araçlar olarak görmektedirler. Doğanın ve diğeri canlıların kendinde değerleri yoktur ve bu yüzden de kendinde değeri olan insanlığa hizmet etmek zorundadırlar.

Bu durum çevreyi ve doğadaki insan olmayan bütün varlıkları değersizleştirdiği ve onları insanın egemenliği altında birer hizmet etmek zorunda olan araçlar olarak gördüğü için insan da bu egemenliği kötüye kullanıp kendinden olmayan diğer varlıklara karşı acımasız bit tutum geliştirip, onlara istediği gibi davranma hakkını kendinde bulmuş olacaktır. Yani insanmerkezci görüşün çevreyi ve hayvanları koruması veya kullanması da sonuç olarak hep insanın ihtiyaçlarını karşılama ve insana hizmet etme odaklı olacaktır. Hayvanları giyim ve yiyecek sanayinde kullanmak, yeni yollar yaparak o yolları ormanlık arazilerin içinden geçirmek veya bazı nesli tükenmekte olan hayvanları koruma altına almanın altında yatan asıl sebep, o hayvanları bir gün insanlar için besin veya ilaç sanayisinde kullanılabilme ihtimalleridir.

Bu sözde tasarruflu ve korumacı davranışların hiç biri çevre için, hayvanlar için, ekolojik denge için veya iklim problemlerine çözüm için değildir. Temelde insanın zarar görmemesi ve insanların diğer canlılardan olabildiğince faydalanması amaçlanmaktadır. Böylece çevre sorunlarının, doğa tahribatının, hayvanların ve bitkilerin nesillerinin tükenmesinin ve iklimdeki bozulmaların insan kaynaklı problem yolu da açılmış olmaktadır. Hâlbuki insanların yapmaları gereken sadece insanların değil var olan her canlının gelecek neslini düşünerek bir yaşam sürmesidir. Doğanın ve doğada var olan bütün canlıların biz insanlara sunduğu değerli olan kaynaklara karşı saygı duymak ve onları olabildiğince tasarruflu kullanıp ve koruyup, gelecek nesillere aktarımını sağlamaktır.

Modern dünyada çevrenin bozulması ile ekonomik olarak gelişme arasında paralel bir ilişki bulunduğu gerçeği yadsınamaz bir gerçekliktir. Doğal kaynaklar, ekonomik ve teknolojik gelişmelerin sermayesini oluşturmaktadır ve bu sermayenin kaynaklarının da sınırlı olduğu unutulmadan hareket edilmelidir (Eren, 2015, 439). Doğal kaynakların sınırlı olduğunu düşünmeden kaynakları bilinçsiz ve savurgan bir şekilde kullanıyor olmanın etkileri hemen görülme de uzun vadede kaynakların tükenmesine ve gelecek nesillerin kaynak kıtlığı çekmesine neden olacaktır.

Bacon ve Descartes'in mekanik dünya görüşü ile başlayan insan merkezli düşünce geleneği daha sonra Sanayi Devriminin de etkileriyle insanın doğaya hâkimiyetindeki yerini sağlamlaştırmıştır. "Sanayi devrimi sonrasında insan tarafından çevreye verilen tahribatın ulaştığı boyut, çevre sorunlarının daha önce görülmemiş biçimde arttığı bir dönem olarak karşımıza çıkmaktadır." (Birden, 2016: 4). İnsan merkezli felsefe geleneği ve

Sanayi Devrimi ile birlikte çevre sorunlarının da ortaya çıkışının temeli olarak görülebilmektedir (Gül, 2013: 18). Sanayinin gelişmesi ile beraber doğal yaşamın içerisine insan toplulukları da hızla dâhil olmaya başlamıştır. Böylelikle insan kaynaklı problemler gün yüzüne çıkmıştır: hızlı bir sanayileşme ve kentleşme başlamış, nüfus artmış doğal kaynaklar kontrolsüz bir şekilde tüketildikçe yok olmaya başlar hale gelmiştir. Bu değişimlerin bir sonucu olarak insanların alışkanlıkları ve doğaya karşı olan görüşleri de değişmeye başladı ve artık ahlaki değerlerin çok azı nesillerden nesillere aktarılır hale gelmekteydi (Condorcet, 1990: 42). Sanayi devrimi ile birlikte doğa insanların sınırsız kaynağı haline gelmiş ve bu değerli kaynak ölçsüz ve yanlış kullanımlarla geri dönülemez tahribatlarla karşı karşıya kalmaya başlamıştır. “Başta iklimsel değişimler olmak üzere birçok çevre sorununun kaynağında insan faktörü olduğu artık tartışmasız olarak kabul edilmektedir.” (Gül, 2013: 18). Bu durumun temelinde de doğa merkezli görüş yerine mekanik doğa yaklaşımı ve insan merkezli bilimsel görüşün etkili olduğu açık bir şekilde görülmektedir. Çevre sorunlarının temel sebebinin insan kaynaklı olması durumu ile ortaya çıkan çevresel bozulmaların önüne geçilmesi gerektiğinin farkına varılması da yine insanlar tarafından olmuştur.

Aslında insanlığın üstlendiği bu rol ile uzun vadede nelere sebep olacağına bilincinde olmaları gerekmektedir. İnsan merkezli bu yaklaşımlar sonucunda insan zamanla önüne geçilemez taleplerde bulunmaya başlamış ve bununla yetinmeksizin doğayı olabildiğince sömürmeye kalkışmıştır. “İnsanın iktidar mücadelesi de buna eklenince giderek her yönüyle doğayı kontrol gücü de artmış, kontrol zamanla sömürüye, sömürü de ne yazık ki günümüzde insanın varlık sebebi haline gelmiştir.” (Gül, 2013: 18). İnsan maalesef artık doğanın iplerini ellerinde tutmaktadır ve bu egemen olma farkındalığı belki de hevesi insanın doğaya karşı acımasız olmasını beraberinde getirmiş ve gelecek nesillerin yaşayacağı bu değerli dünya görmezden gelinerek iklim değişikliklerinin, doğa tahribatlarının felaket sonuçlarının sebebi olmaya başlamıştır.

İlkçağlardan bugüne uzanan insan ile doğa ilişkisi her dönem varlığını sürdürecektir bir konudur. Çünkü doğa insanın yaşam alanıdır. Ancak günümüz modern insanı yaşam alanı ile oyun alanını birbirine karıştırmak gibi bir yanıla düşmekte ve bu nedenle bu dünyada geçici olarak var olduğunu unutmuş durumdadır. Hal böyle olunca da doğayı istediği gibi kullanabilme, kaynakları tüketebilme hakkının olduğuna kendini inandırmış

olan insanlık, gelecek nesiller için yaşam alanlarını daraltarak ve onların geri dönüşü olmayan iklim ve çevre sorunları ile baş başa bırakmaktadır.

Dünyamızın ve gelecek nesillerin iklim değişikliği, ekolojik dengenin bozulması ve küresel ısınmanın felaket sonuçlarıyla karşı karşıya kalması hem bireyin hem de bugünkü toplumların sorumluluğundadır. “ Bir ağacın hayatı suya, havaya, güneşe ve toprağa bağlıdır. Ağacın bunlardan biriyle ilişkisinin kopması onun ölümü demektir.” (Eren, 2015: 442). Bu hassas ve ince dengenin bozulması çevre ve insan arasındaki ilişkilerin kopması anlamına gelmektedir. Dünyanın var olduğu günden beri varlığını sürdüren el değmemiş ormanları, baraj yapımları, kâğıt fabrikaları veya iş olanakları amacıyla yok etmeye kalkışmak aynı zamanda gelecek ile geçmiş arasındaki bağı da koparmak demektir (Singer, 2015: 360). Çünkü bu ağaçlar yüzyıllardır varlığını koruyan gelecek nesillere aktarılan birer çevre mirasıdır. Çevre mirasının sürdürülebilir olması o mirasın korunması ve aktarılmasıyla mümkündür. Bugün var olan bakir ormanları endüstride kullanmak ve kar etmek amacıyla kesmek demek nesiller arası bağı kopartıp gelecek nesillerin bu mirası kullanma haklarını ellerinden almak demektir.

Elektrik üretmek amacıyla kesilen ağaçların yerine barajlar yapılmaktadır. Barajların yapılması hem yapıldığı dönemdeki mevcut nesli hem de gelecek neslin enerji üretimini sağlamak açısından yararına olacaktır. Ancak bu yarar muhtemelen birkaç nesilden öteye gitmeyecektir. Çünkü gelecek nesillerin kullanacakları teknoloji muhtemelen bugün kullanılan ve var olan teknolojiden çok daha ileri düzeyde olacaktır ve elektrik üretimi için başka yöntemler bulacak ve kullanacaklardır (Singer, 2015: 360). Bu yüzden ağaçların kesilmesi ile verilen zarar, verilen yararın oran olarak üzerinde olacaktır. Çünkü el değmemiş milyonlarca yıllık ağaçların yeniden ekilmesi ve eski halini alması yakın gelecek için olanaksız olacaktır. Kullanım şekli zamanla değişebilecek ve önemini yitirecek bir baraj için milyonlarca yıllık ağaçları kesmek geçmiş ve gelecek nesillerin arasındaki bağı geri dönülemez bir şekilde kopartmak anlamına gelecektir. Ayrıca bir ormanın kıyımı bizlere çok fazla gelir kazandırıyor olsa bile bu ormanların gelecek nesillere ulaşma haklarının elinden alınmasını haklı çıkartmamaktadır (Singer, 2015: 362). Maddi değeri ne olursa olsun gelecek nesillerin bu doğal mirastan yararlanma hakları ellinden alınmamalı ve geri dönüşü çok zor olacak bu yollara girmekten kaçınılmalıdır.

Yüzyıllar önceki nesiller eylemlerinin uzun vadede sonuçlarını ellerindeki teknolojik imkânların yetersizliği sebebiyle öngöremiyor olabilirlerdi. Hatta sanayi devrimi

ile gelişen bilim, ekonomi, sanayi ve teknoloji günümüz endüstrisinin temellerini oluşturmaktadır. Ancak sanayi devrimi ile beraber gelişmekte olan devletlerin de sanayileşmenin yararlarını, orantısız biçimde kullanmaları sebebiyle gelecek nesiller için yarardan çok zarara sebep olmuştur. (Singer, 2015: 332). Ancak en azından son elli yıldır gelişmiş ülkeler yaptıkları eylemlerin sonuçlarının; toprakların verimsizleşmesine, denizlerin, nehirlerin kurumasına, hava ve suyun kirlenmesine, canlıların nesillerinin tükenmesine ve beraberinde hastalıkların yayılmasına sebep olacaklarını biliyor durumdadırlar (Singer, 2015: 342). Bu yüzden de sadece insanların taleplerini karşılamak adına yapılan bu doğal dengeyi bozacak eylemler ne Rawlscu görüş ne de faydacı görüş için kabul edilemez bir durumdur.

Dünyamızın ve gelecek nesillerin iklim değişikliği ekolojik dengenin bozulması ve küresel ısınmanın felaket sonuçlarıyla karşı karşıya kalması hem bireyin hem de bugünkü toplumların sorumluluğunda olduğunu ifade etmiştik.

“Dünyada gelişmiş ülkelerde yaşayanlar, çok sayıda seçeneğin ve buna bağlı olarak her türlü konforun sunulduğu bir tüketim toplumunda yaşamaktadırlar. Günümüz ekonomisinin asıl sorunu, insanların üzerinde yaşadığı, tüm kaynaklarını tüketerek hızla kirliliğe sürüklediği doğal çevrenin nasıl korunabileceği ve gelecek nesillere aktarılabilirliği.” (Karalar & Kiracı, 2001: 67).

Hükümetler küresel iklim değişikliği oranını en aza indirecek çalışmalar yürütmelidirler ve ozon tabakasını, gezegeni olumsuz yönde etkileyen sera gaz kullanım oranını minimum seviyeye indirmelilerdir. Aynı şekilde hükümet politikaları en az avantajlı gelişmemiş veya gelişmekte olan ülkelerinde çıkarlarını gözetmelilerdir. Bireysel olarak da her birey gezegenimizi birer emanet olarak görmeli ve kaynakları savurgan kullanımdan kaçınmalıdırlar. Singer’e göre, bireyler bitki temelli beslenmeli güneş enerjisinden faydalanıp ısınmayı ve sıcak suyu güneş enerjisinden elde etmeli, araba kullanımları azaltılmalı ve bisiklet kullanımı yaygınlaşmalıdır (Singer, 2015: 362). İnsanları hayat tarzlarında yapacakları bu küçük değişiklikler totalde gelecek kuşaklar için çok büyük etkisi olacak büyük adımlar olacaktır.

Ancak çevre ve iklim sorunlarının tamamen ortadan kalkması için yapılan mücadelelerde tek başına bir devletin veya bir bireyin çabası da yeterli olmayacaktır. Çünkü bu sorunlar tüm dünyamızı ilgilendiren küresel sorunlardır. Her devletin yürüttüğü politika nasıl ki tek başına küresel ısınma veya çevre problemlerine sebep olmuyorsa çözümü için de tek başına yapacağı mücadeleler yeterli olmayacaktır. Elbette ki her

hükümet ve her toplum bu sorunların çözümü için ellerinden geleni yapmaları gerekmektedir. Şöyle ki: “ Rüzgârlar Orta Avrupa’daki kirliliği alıp İstanbul üzerine getirir; İstanbul’un kirliliğini Kahire’ye taşır.” (Ersel, 2010: 7). Bu gibi küresel problemler sadece var oldukları çevreyi değil, çok yakın veya en uzaktaki diğer toplumları da etkilemektedir. Bu örnekte olduğu gibi tek başına Türkiye’nin çevresel bir problemi ortadan kaldırması mümkün değildir. Ancak diğer ülkelerle yapılan iş birlikleri ancak küresel boyuttaki iklim ve çevre sorunlarının önüne geçilmesine ve bu sorunları engelleyecek tedbirler alınmasına yardımcı olabilir.

Gelecek nesillerin doğanın, doğal hayatın, çevrenin değerini bilebileceklerinden emin olamayabiliriz (Singer, 2015: 362). Belki de gelecek nesiller doğa ile iç içe yaşayan insanlar olmayacaklardır. Dünya mirası olan doğal çevreyi koruma bilinci ile yetiştirilmeyecek ve dijital ürünlere bağımlı insanlar olacaklardır. Bizlerin yaşam tarzları veya fikirleri gelecek nesiller için aynı etkiyi sağlamayabilir. “Bir zamanların genel geçer olan birçok düşüncesini günümüz nasıl kabul etmiyorsa, şimdinin genel geçer olan düşüncelerini de gelecek çağların kabul etmeyeceği muhakkaktır.” (Mill, 2003: 59). Bu durumu şuan tam olarak bilebilmek şu an için güç görünmektedir. Ancak Singer’in öngörüsüne göre: doğal alanlar günümüzde bile azalmaya başlamıştır ve bu azalma doğal hayata olan değer artmasına sebep olmaktadır ve doğal çevreye ait alanların metrekaresi küçüldükçe her bir parça çok değerli olacaktır. Böylece gelecek nesiller de bu değer farkına varacaklardır (Singer, 2015: 362).

“Mevcut nesillerin, henüz doğmamış nesillere karşı gezegenin yaşamını sürdüren (iklim sistemi de dâhil) çevre kaynaklarının kalitesini ve çeşitliliğini koruma görevindedir.” (Demirci, 2013: 227). Gelecek nesillerin doğal çere ve kaynaklarını korumalarını sağlamak için öncelikli olarak yapılması gerekenler söylediğimiz gibi bilinçli bireyler yetiştirmektir. Bu bilinç elbette ki felsefi temelli çevre bilinci ile mümkün olacaktır (Gül, 2013: 19). Sonuçta doğanın tahribatı ve çevresel sorunların insan kaynaklı olduğundan sıklıkla bahsediyoruz.

Sorunun kaynağı olan insan, çözümün de kaynağıdır. Çünkü insan aklı ve ruhu olan düşünebilen ve muhakeme yapabilen bir varlık olma özelliklerini taşımaktadır. Bu yüzden sorunun değil çözümün bir parçası olması gerektiğinin farkında olmalıdır. Bizler yani şimdiki nesilde varlığını sürdüren insanlar olarak ‘ekolojik yurttaşlık’ (Karalar & Kiracı, 2001: 67). bilincine sahip bireyler yetiştirmektir. “Ekolojik yurttaşlık esas itibariyle çevre

bilincine sahip ve bilinç yardımıyla yaşanabilir bir çevreyi inşa etmek ve gelecek kuşaklara daha temiz bir çevre bırakmayı ilke edinen etik değerlerle donatılmış bir bilinci ifade eder.” (Gül, 2013: 19). Ekolojik yurttaşlık denildiğinde anlaşılması gereken, çevre bilincine sahip, doğayı koruyan, çevreyi tahrip etmekten kaçınan doğal kaynakları kullanırken kendi çıkarlarının yanında çağdaşlarının ve nesiller arası çıkarları da gözetebilen, bilinçli bireylerdir.

Gelecek nesiller bu doğal güzelliklerden spor yapmak, dinlenmek, teknoloji ve sanayinin hâkim olduğu şehirlerden kaçmak için birer sığınak olarak görüp hali hazırda sayıları az olacak olan doğal alanları severek koruyup kullanacaklardır. Singer’in diğer bir önerisi ise: gelecek nesillerin doğadan zevk alabileceklerini bilmeleri doğanın ruhani yanını keşfetmeleri ve doğanın bir mutluluk ve motivasyon kaynağı olarak fark etmeleri biraz da biz mevcut nesillerin elindedir (Singer, 2015: 363). Bizler doğayı, yani dünya mirasımızı koruyarak gelecek nesillere aktarabilirsek onlarda bu durumun ne kadar değer verilmesi gereken bir durum olduğunu anlamış olacaklardır. Böylece de gelecek nesiller de bizler gibi aynı hassasiyeti göstermek için çabalayacaklardır. Mevcut nesiller tarafından yapılan filmler ve kitaplar aracılığıyla doğanın korunması gerekliliğini, doğada yürümenin verdiği zevki, aynı zamanda doğal hayatta yaşayan canlıların bu ormanlara ihtiyaçları olduğunu, doğal hayattaki huzurun dijital dünyadan daha fazla olduğunu anlatabilsek, gelecek nesilleri de bu konuda bilinçlendirmiş oluruz (Singer, 2015: 335).

Geçmiş nesillerin yaptıkları hatalar ve belki de doğal çevreye hak ettiği değeri vermemeleri yüzünden belki daha birçok doğal güzellikten, doğal olarak da birçok hayvandan da mahrum kaldık. Bizler yani şimdiki nesiller, gelecek nesillerin temiz bir dünyada doğal tabiat güzellikleriyle ve bozulmamış bir çevre ile yaşama haklarını elinden almamalı ve onların daha iyi yaşan standartlarına sahip olmaları için en azından çevreyi korumalı ve ekolojik düzenin bozulmasının önüne geçebilmeliyiz.

Söz konusu olan gelecek kuşaklar bizler ile bağı olan soyumuzun devamı niteliğindeki insanlardır ve buna bağlı olarak onları bizlerden bağımsız düşünemeyiz. “Gelecek kuşaklarla gerçekte akraba olduğumuz olgusu bizleri, gelecek kuşakları yalnızca belirsiz bir gelecekte var olabilecek, tanımlanamayan bireyler olarak görmek yerine, *bizim* gelecek kuşaklarımız olduklarının bilincine varmamıza olanak sağlamaktadır.” (Sugorakova & Sol, 2010: 153). Biz şimdiki nesil olarak çağdaşlarımıza ve ardıllarımıza karşı sorumluluklarımız vardır. Geçmiş nesillerde olduğu gibi artık toplumlar birbirinden

bağımsız ve etkileşimsiz olmadıkları için bugün, benim içinde bulunduğum devletin yürüttüğü kendi çıkarlarını gözeten bir çevre politikası aynı anda en uzak noktadaki bir ülkedeki insanları hatta diğer canlıları da etkisi altına almaktadır. Artık savaşlar seferler düzenleyerek toplulukların köylerini yakıp yıkıp yağmalayarak sadece o köye ve köydeki insanlara zarar vermekle kalmıyor, artık günümüzde savaşlar uzaktan uzağa, sadece bir gaz salınımı ile en uzaktakine zarar verecek şekilde yapılabiliyor (Singer, 2015: 326). Bu yüzden iklim değişikliğinin etkilerinin sadece uzun vadede ortaya çıkacağını düşünmek doğru bir düşünce olmayacaktır. . Bu düşünce iklim değişikliğinin iki boyutunu ortaya koymaktadır. İklim değişikliği hem nesil içi hem de nesiller arası bir problemdir.

4.3. İklim Değişikliği ve Etkileri

Atalarımızı yani geçmiş nesilleri düşününce iki farklı ülkede yaşayan topluluklar birbirinden oldukça uzak ve bağlantısızlardı. Sanki her topluluk ayrı bir dünya içerisinde yaşamlarını sürdürüyorlardı. Ancak şu an günümüz nesli (birkaç nesil öncesi de dahil edilebilir) neredeyse dünyaya sığamaz vaziyettedirler. Atalarımız bugün insanlığın durumunun böyle olacağını tahmin edemezlerdi (Singer, 2015: 324). İnsanlığın şuan ki iç içe durumları, uzak kavramının ortadan kalkması, her toplum her ülke insanların birbirleriyle olan etkileşim ve mesafenin azalması insanların birbirlerine olan etkilerini de arttırmıştır.

Geçmiş nesilleri özellikle de sanayileşmekte oldukları dönemlerde bugünün iklim değişikliği ve çevresel bozulmaya sebebiyet vermeleri açısından tüm sorumluluğu onlara yüklemek doğru olmayacaktır. Çünkü dönemin teknolojik şartları gereği yaptıkları eylemlerin uzun vadede zararlarını bilemiyor oluşları onları bu konuda biraz haklı çıkarmaya yeterli bir gerekçe gibi görünmektedir (Singer, 2015: 332). Küresel ısınma ve beraberindeki iklim değişikliği konusu 1980'lerde bir tehlike olarak dünya gündemine girmiştir (Singer, 2015: 332). Yani geçmiş nesiller muhtemelen 1920'ler de iklim değişikliğinin önemi konusunda bugünkü farkındalığa sahip bireylerden oluşmuyordu. Bu yüzden de atalarımızın yükümlülüklerinin sınırlarını düşünürken bazı şeyleri tam olarak bilemiyor olmalarını ve dönemin şartlarını da hesaba katmak gerekmektedir.

Küresel iklim değişikliği konusu son yıllarda siyaset bilimcilerin ilgisini çeken konulardan biri olmaktadır. Dünya çapında yapılan politikalarla sera gazı emisyonlarına

kısıtlamalar getirilmesi çalışmaları, iklim değişikliğinin dünya çapında önemli bir yere sahip olduğunu göstermekte ve bu yüzden de bu konu siyaset bilimciler için önemli bir araştırma konusu niteliğindedir (Page, 1999: 53). Çünkü sera gazları yayılımı seviyesinin artması hem biyosferin bütünlüğünü hem de gelecekteki bütün canlıları olumsuz yönde etkileyecek ve ciddi sorunlar doğuracak derece önemli bir problemdir. Demirci'ye göre, Aynı zamanda iklim değişikliğinin zararlarından nasıl korunması gerektiği de siyaset bilimi ve hukukçular arasında hassasiyetle incelenen konular arasındadır. Hükümetlerin çevreye duyarsız yürüttükleri politikaları sera gazlarının birikmesine sebep olmaktadır ve bu birikim de iklim değişikliğinin ana sebeplerinden biri olduğu için gelecek kuşakların zarar görmesine neden olmaktadır (Demirci, 2013: 227-228). Gelecek nesilleri düşünmeden, mevcut nesil sera gazlarının birikmesine ve iklim bozulmalarına sebep olmaktadır. Mevcut nesiller kendi çıkarları doğrultusunda hareket etmeye devam edip atmosferin dengesini bozacak bu eylemleri azaltma çalışmaları yapmazsa bu durum gelecek nesiller için hem çok maliyetli hem de olumsuz sonuçlara neden olacaktır.

Şu zamana kadar dünyanın başına gelmiş en önemli tehlikelerin başında gelen iklim değişikliği felaketi, bu konuda önemli görüşleri olan birçok düşünürü ve politikaları bir araya getirmeyi başarmıştır (Ilık Bilben, 2018: 214). Nedenleri ve sonuçları yüzyıllar boyunca sürebilen bir tehlikenin her açıdan ele alınması gerekliliği adalet tartışmalarının odak noktası haline gelmesine sebep olmuştur.

Bugün hükümetlerin uyguladıkları yanlış politikalar veya daha basit düşünmek gerekirse insanların bile iklim değişikliğini, küresel ısınmayı kısacası dünyamızı düşünmeden yaptığı her eylem kısa sürede çağdaşlarını uzun vadede gelecek nesilleri büyük oranda etkileri olmaktadır.

“Dünya Sağlık Örgütü'nün raporuna göre ortalama küresel ısınma 1961 ile 1990 arası dönemdeki gibi kalsaydı, meydana gelecek olan ölüm sayısıyla kıyaslandığında gezegenin ısınması 2004'te ilaveten 140 bin ölüme neden oldu. Bunun anlamı iklim değişikliğinin her hafta, 11 Eylül 2001'deki terör saldırısında meydana geldiği kadar ölüme yol açıyor olmasıdır.” (Singer, 2015: 326).

Peter Singer'in *Pratik Etik* adlı eserinden değindiğimiz bu alıntı durumun ciddiyetinin anlaşılması için yardımcı olmaktadır. İklim değişikliği konusunda birçok çalışma yapılmış ve raporlar hazırlanmıştır. Ancak maalesef ortaya koyulan bu raporlar dünyamızın durumunun her geçen gün kötüye gittiğinin haberini vermektedir.

İklim değişikliği problemi ile karşı karşıya kalacak olan gelecek kuşaklar belli ki eğer tedbirler alınmazsa hayatta kalma konusunda bir hayli zorlanacaklar gibi görünüyor. Küresel ısınma ile gelen sel felaketleri, doğal afetler çoğu ada ülkelerinin yok olmasına sebep olacaktır. Buzulların erimesine, buzul yerlerde yaşayan hayvanların neslinin tükenmesine, insan nüfusunun temiz su sıkıntısı ile karşı karşıya kalmasına, tropik kuşaktaki ülkelerin ve orada yaşayan canlıların yağış dengesinin bozulması ve kuraklık sebebiyle göç etmek zorunda kalması ihtimaller arasındadır. Örneğin milyarlarca hayvan seller ve kuraklıklar sebebiyle ölecekler veya göç etmek zorunda kalacaklardır. Ancak bu göç etme durumu da son raddeye geldiklerinde gidecek yerleri maalesef kalmayacaktır ve sıcaklıkların artmasıyla beraber hayvanlar en yüksek dağların zirvelerine göç edecek ancak oralardan daha yüksek yerlerin kalmadığı ve sıcaklığın arttığı dönemlerde gidecek başka yerleri olmayacak ve sayıları hızla tükenecektir (Singer, 2015: 326).

IPCC (Hükümetler Arası İklim Değişikliği Paneli) raporuna göre ilkim değişikliği ile beraber bazı ülkelerin kültürel ve sosyal dokusunun da değişmesi beklenmektedir (Page, 1999: 62). Şöyle ki iklimin değişmesi ile birlikte önümüzdeki on yıllar ve yüzyıllarda deniz seviyesinin yükselmesi iklim değişikliğinin en önemli sonuçlarından biri olacaktır. “IPCC, son değerlendirmesinde 2100 yılına kadar küresel ortalama deniz seviyesinde 20 cm ile 86 cm arasında küresel deniz seviyesinde bir artış olacağı sonucuna varmıştır.” (Page, 1999: 62). Deniz seviyesindeki bu artış özellikle gelişmemiş ve kıyı bölgelerdeki ülkelerin olumsuz etkilenmesine sebep olacaktır.

IPCC'nin en çok tehlike altında olduğuna kanaat getirdiği ülkelerden bazıları: Latin Amerika, Bangladeş ve Hollanda'nın kuzeydoğu kıyı bölgeleri ve Güney Pasifik'in ada ülkeleridir (Page, 1999: 62). Bu ülkelerin deniz seviyesinde ülkeler olması sebebiyle tarım alanları ve orada yaşayan insanlar deniz seviyesinin yükselmesinden dolayı zarar görecekler ve eğer önlemler alınmazsa o ülkelerde yaşayan insanlar başka ülkelere göç etmek zorunda kalacaklardır. Doğal olarak da buralarda yaşayan insanların kültürel ve sosyal mirasları da yok olmaya yüz tutacaktır ve başka ülkelere göç etmek zorunda kalan insanlar uzun yıllar sonra belki de kimliklerini kaybetme sorunu ile karşı karşıya kalacaklardır (Page, 1999: 63).

Küresel ısınmanın sahip olacağı en kötü senaryolardan biri de yağışların ekvator bölgelerinden azalıp kuzeye doğru artması ihtimalidir (Singer, 2015: 334). Bu da su kaynaklarında ciddi derecede tükenmesine sebep olacaktır. Ekvator bölgelerindeki tarım ile

geçimlerini sağlayan topluluklar, bu durum sebebiyle zor durumda kalacaklar ve geçim kaynakları hızla tükenecektir. Gelişmiş ülkeler eksilen kaynakların yenilenebilmesi için, en azından tükenmemesi için kendi tedbirlerini alacaklardır. Bu konuda Peter Singer'ın verdiği örneklere bakacak olursak: “ Güney Avusturalya’da bazı eyaletler uzun vadeli yağış miktarı düşüş eğilimiyle karşı karşıya kaldıklarında hükümetler başlıca şehirlerin susuz kalmaması için masraflı deniz suyunu tuzdan arındırma tesisleri kurdu.” (Singer, 2015: 335). Singer'in verdiği diğer bir örnek ise: “Hollanda’da hükümet yükselen deniz seviyelerini uzak tutmak için setler çekti ve nehirlerin taşması durumunda güvenli bir şekilde demirlenmiş, yükselip su yüzeyinde kalabilen yüzergezer evler inşa etti.” (Singer, 2015: 335). Ancak Singer'in günümüz dünyasından verdiği bu örnekler daha çok zengin diye tabir edilen gelişmiş ülkeleri kapsamaktadır. Çünkü iklim değişikliği ve kaynak kıtlığının olası olumsuz sonuçları için alınan bu gibi tedbirler oldukça yüksek maliyetlere sahiptir. Dünyadaki bütün ülkelerin bu tedbirleri alması çok da imkân dâhilinde olmayacaktır.

İklimdeki bozulmalar dezavantajlı durumdaki ülkeleri büyük ölçüde etkileyeceği kaçınılmaz bir gerçektir. Hem de bu bahsi geçen dezavantajlı (gelişmemiş) durumdaki ülkeler iklim değişikliği problemine doğrudan sebep bile olmamışken. Her birey kaynakları kullanma ve kaynaklardan eşit pay alma hakkına sahipken bazı ülkelerin çıkarlarının korunması adına diğer bazı ülkelere büyük fedakârlıklar yapmalarını beklememek gerekmektedir. En azından devlet politikaları iklim değişikliğinin olumsuz etkilerine göre düzenlenmeli ve ona uygun olarak yaptırımlar geliştirilerek ihlal edilen çevresel hakların korunması için gerekli özeni göstermelidirler (Ilık Bilben, 2018: 222). Rawls'un adalet teorisindeki gibi amaç, en az avantajlı durumdaki toplumları da avantajlı duruma getirip dünyada bir denge sağlamak ve iklim değişikliklerinin sonuçlarından en fazla oranda etkilenimleri en az orana indirebilmektir.

4.3.1. İklim Değişikliğinin Nesil İçi (*intragenerational*) Boyutu

Tarihin ilk çağlarından biri toplumlar gelişim göstermeye başlamışlardır. Her devlet kalkınmak ve refah seviyesini en üst düzeye çıkarmak için büyümek ve gelişmek zorundadır bu doğal bir süreçtir. Ancak bu gelişme çabaları beraberinde araç ve makine üretimi, sanayi ve nüfus artışını getirmektedir. Dolayısıyla bu gelişimlerin sonucunda,

doğa tahribatı, kontrolsüz nüfus artışı ve karbondioksit yayılımı artışı, biyoçeşitlilik dengesinin bozulması, buzulların erimesi, ağaçlandırmanın azalması gibi kaçınılmaz sonuçları meydana gelmiştir. İşte bu gibi sorunlar dünyamızı uzun vadede etkileyecek ve hatta felaket bir sona sürükleyecek olan etkenlerdir.

Öncelikle bilinmelidir ki iklim değişikliği nesiller arası adaletin sorunlarından biridir. Bu konudaki çalışmalar ‘iklim adaleti’ başlığı ile ele alınmaktadır. İklim adaleti kavramı iklim değişikliğini etik perspektifte incelenmektedir. Temelde iklim değişikliğini neden ve sonuçlarını adalet çıkış noktası ile inceler. (Ilık Bilben, 2018: 214). İklim değişikliği nesiller arası sorun olma boyutundan önce esasen, çağdaşlar arası da bir sorun olma özelliği taşımaktadır. Dünyanın neresinde dünyaya gelmiş hangi millete mensup olursa olsun her bir bireyin yaşam hakları aynıdır ve hiçbir bireyin birbirinden değer farkı yoktur. Her bireyin eşit oranda değer görmesi gerekliliği de iklim adaletinin konusudur (Ilık Bilben, 2018: 214).

Aynı zamanda iklim değişikliğinin çağdaşlar arası bir problemi de kapsadığını bilmemiz gerekmektedir. Rawls’un adalet kuramı çerçevesinde başlangıç durumundaki insanların bilgisizlik peçesinin ardında oldukları ve bu yüzden de adalet ilkelerini seçerken kendi çıkarlarını gözetmeyeceklerini daha önceki bölümlerde açıklamıştık. Ancak günümüz dünyasında bu bilgisizlik peçesinin tek taraflı olduğu düşünüldüğünde bir iklim adaletinden ve insanların hatta devletlerin kendi çıkarlarını gözetmeyip diğer bütün insanlığı düşünmelerini beklemek zordur (Ilık Bilben, 2018: 215). Burada bahsedilen tek taraflılıktan anlamamız gereken şudur ki; bazı ülkelerde iklim değişikliği ve buna sebep olan yanlışlıklar sebebiyle birçok doğal afetlere maruz kalmaktadır. Ancak bu maruz kalmanın temel sebebi başlıca ülkelerin refah seviyelerini arttırma, ekonomik olarak da güçlenme çabalarıdır.

Yaşadığımız dünyada görebiliyoruz ki bazı ülkelerin kontrolsüz gelişmesinin faturası bütün insanlığa kesilmektedir. İnsanların ürettiği karbon yayılımı ile sanayileşmiş ve sanayileşmekte olan toplumlardaki faaliyetler ve karbon yayılımının iklimimiz üzerindeki etkisi tüm bölgelerdeki insanları etkilemektedir (Moore, 2008: 503). Hatta bu etki sadece belirli bir toplumu değil, tüm gezegeni ve hatta henüz doğmamış olan gelecek nesilleri bile aynı ölçüde etkileyebilmektedir.

İklim değişikliğinin ana nedeni olarak kabul edilen sera gazları ve karbondioksit yayılımının atmosferdeki artışına en az neden olan veya hiç neden olmayan ülkeler, iklim değişikliğinin zararlı etkilerine karşı en açık durumda olan ülkelerdir. Buna karşın atmosferdeki karbondioksit yayılımına en fazla sebep olan ülkeler de teknolojik ve mali açılardan iklim değişikliğinin olumsuz etkilerine karşı en fazla savunma geliştiren gelişmiş ülkelerdir (Demirci, 2013: 185) . İklim değişikliği felaketin en çok katkı yapanların en az zarar görmesi ile durumlar “iklim adaletsizliğinin” birer göstergesidir (Demirci, 2013: 185). Coğrafi koşulları sebebiyle dünyanın kaynaklarından yararlanamayan ve hatta dünyadaki gelişmiş ülkelerin zararlı etkilerine maruz klan bazı toplumlar, gelişmiş ülkeler tarafından görmezden gelinerek zamanla varlıklarını yitireceklerdir (Condorcet, 1990: 72). Kimi ülkelerde temiz içme suyu bile güçlkle bulabiliyorken, açlık sınırın altındayken, teknolojik ve endüstriyel bir gelişim göstermezken, hızla gelişen ülkelerin sorumsuzluğunun bedelini ödüyor durumdadır. Gelişmekte olan ülkelerin bu çevre politikaları iklim değişiklikleri açısından dünyadaki milyonlarca yoksul insana hızla zarar vermektedir (Singer, 2015: 326). Bazı gelişmemiş ülkelerin iklim değişikliği sorunlarından çok fazla etkilenmesi ile ilgili Bilben, “Rawls’un temel özgürlüklerin hiçbir zaman daha fazla ekonomik getiri elde etmek adına sınırlandırılmayacağı ilkesi iklim adaleti konusunda tarihin çöplüğüne gömülmüştür.” (Ilık Bilben, 2018: 215). İfadesini kullanmaktadır.

Gelişmemiş ülkelerin zengin ülkelere varlıklarının kabul edilmesi ancak karşılıklı çıkarların oluşması doğrultusunda, toplumların ve yaşayan bireylerin eşitliği mümkün olabilir (Condorcet, 1990: 73). Bu çıkarlar siyasi, ekonomik ve kaynakların kullanımı ile ilgili olabilmektedir. Ancak bu şekilde dünyanın efendisi olan ülkeler diğer ülkelere daha üstün olmadıklarını ve her bireyin eşit haklara sahip olması gereken bir yaşam sürmesi gerektiğinin farkına varacaklardır. Çünkü bilindiği üzere, iklim değişikliğinden kuzey bölgesi büyük oranda fayda sağlamaktadır ve iklim değişikliğinin olumsuz sonuçlarından neredeyse etkilenmez durumdayken, güney bölge iklim değişikliğine ne katkıda bulunmuş ne de ondan fayda görmüştür ancak bunlara rağmen iklim değişikliğinin olumsuz etkilerinden en fazla etkilenenler yine onlar olmuştur (Ilık Bilben, 2018: 217).

Şimdi bu bedeli bir de konudan hiç haberi olmayan iklim değişikliği problemi olumlu ya da olumsuz hiçbir etkisi bulunmamış daha var olmamış bir gelecek nesle ödetmek ne kadar doğrudur? Page’e göre her nesil kendinden sonra gelecek nesiller için

iklim sistemini koruması gerekir bu ahlaki bir yükümlülüktür ve bizden sonraki kuşağa karşı sorumluluk duymadan henüz dünyaya gelmemiş bir nesle yaşanamaz bir dünya bırakmak ahlak dışıdır (Page, 2007: 14).

Mevcut nesillerin gelecek nesillere karşı sorumluluğu konusunda olumlu bir yaklaşım gösteren Page, gelecek nesiller için yapılması gerekenlere üç şekilde açıklama getirmiştir: (1) mevcut nesiller iklim sistemine sürekli zarar veren sera gazlarının yayılmasını önlemelidir. (2) Sera gazı kaynaklı yenilenemeyen doğal kaynakları tüketmemek ve korumak gereklidir. (3) bazı doğal kaynakların (kıyı arazileri gibi) tahrip olmasına sebep olmamak ve tahribatını önlemek (Page, 1999: 56) mevcut neslin gelecek nesillere karşı iklim, çevre ve kaynak kullanımını açısından görevlerindedir. O yüzden rasyonel akla sahip her insanın yapması gerektiği gibi onlara verdiğimiz zararı durdurmalı ve şimdiye kadar da verdiğimiz zararı telafi etmemiz gerekmektedir. Bu açıdan bakıldığında iklim değişikliği hem nesiller arası (*intergenerational*) hem de nesil içi (*intragenerational*) bir problemdir.

4.3.2 İklim Değişikliğinin Nesiller Arası (*intergenerational*) Boyutu

İklim değişikliği sorunu bütün dünyayı ilgilendiren küresel bir sorun olma özelliğini taşımaktadır. Bu konuda Hükümetler Arası İklim Değişikliği Paneli (IPCC) raporuna göre, iklim değişikliğini nesiller arası bir problem olarak görmeye başlaması ile sorunun küresel anlamda ne kadar önemli olduğunun bir göstergesidir (Page, 1999: 53). “İklim değişikliği konusunda otorite kabul edilen Hükümetler Arası İklim Değişikliği Paneli’nin (IPCC) 1995 yılında yayınlanan İkinci Değerlendirme Raporu (SAR), iklim değişikliğinin kuşaklar arasında belli adalet sorunları ortaya çıkardığını ileri sürmektedir.” (Demirci, 2013: 227). İklim değişikliğinin uzun vadeli etkileri çoğunlukla gelecekteki nesillerin kültür, sağlık, ekonomi ve eğitim alanında olumsuz etkileyecek olması gerçeği ile artık dünyamız yüzleşmeye başlamıştır (Page, 1999: 53).

“Küresel düzlemde iklim değişikliğine karşı en önemli tepki olan 1992 Rio Zirvesi’nde imzaya açılan Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi (CCFC), “şimdiki ve gelecek nesiller için küresel iklimin korunması”, “mevcut ve gelecek nesiller için iklim sistemini koruma” ve “iklim sistemini mevcut ve gelecek nesillerin yararı için koruma” gibi ifadelerle gelecek nesillere verdiği önemi açıkça dile getirmektedir.” (Demirci, 2013: 227).

İklim değişikliğinin en can alıcı noktası, evrensel nitelikte bir tehdit olmasıdır. İklim değişikliği konusu literatürde dağıtıcı adalet ile ilişkilendirilmektedir. Ancak Moore, iklim değişikliği sorunun dağıtıcı adaletten ziyade küresel bir adalet teorisiyle tartışılması daha doğru olacağını söyler ve bunun en önemli sebebi dünyanın giderek küreselleşiyor olmasıdır. Yani eylemlerimizden kaynaklanan faydanın ve sorumlulukların dağılımı mevcut devletlerle ve yaşayan nesillerle sınırlandırılmaz. Çünkü bu sorun ve beraberinde gelen çözümler bir devlete veya nesle indirgenemeyecek kadar küresel boyuttadır (Moore, 2008: 503).

Aynı şekilde bugün bizlere yani mevcut kuşaklar da bizden önceki nesillerin sorumluluklarını yerine getirip getirilmemesinin sonuçlarının muhatabı olmak zorundayız. Bizler de geçmişten günümüze gelen iklim değişikliği sorunlarına doğrudan veya dolaylı olarak müdahale etmedik ancak bunun sonuçlarının sorumluluğunu üstleniyoruz. Peki, bu sorumluluğu mevcut kuşaklara yüklemek veya hiç etkide bulunulmayan bir şeyin sonuçlarına katlanılmasını beklemek adil bir tavır mıdır?

Geçmişte atalarımızın bilerek veya sonuçlarının ne olacağını bilmeden yaptıkları yanlışlar bugün mevcut nesli nasıl etkiliyorsa bizlerinde bizden sonraki kuşağı bu sonuçlardan sorumlu tutması adil değildir. Atalarımızın nesiller arası adalet sorununda başlangıç noktası durumunda değillerdir. Başlangıç noktası olarak anlaşılması gereken şuan içinde bulunduğumuz kuşaktır ve etki alanı gelecek kuşaklar olacaktır. Gelecek nesil için de bizler, bu konuda sorumluluğunu üstlenmemeleri gereken geçmiş nesil olacağız. Aynı şekilde gelecekte yaşayacakları tahmin edilen gelecek neslin varlığı için onların yararına olacak ahlaki ve hukuki ödevlerimiz olduğu ve onlardan önce veya geçmiş nesilden sonra yaşıyor oluşumuzun bir avantaj olarak göremememiz gerektiğini unutmamak gerekir (Şahin Ceylan, 2012: 755) .

Barry'e göre de, nesiller arası adalet şu an ve gelecek için bir problemdir. Çünkü artık atalarımızın yaptıkları yanlışları değiştirme şansımız yoktur. Bizler ancak şimdiki ve gelecekteki nesle müdahale edebilir ve mücadele edebiliriz (Barry, 1997: 55). Rawls'un orijinal pozisyonundaki gibi başlangıç noktası şuan biziz, bir sonraki nesilde başlangıç noktası onlar olacaklar. O yüzden ne atalarımızın yanlışlıklarından dolayı bizler sorumlu tutulmalıyız, ne de atalarımızı nesiller arası bir problem olarak görmeliyiz, sonuçta bugünkü varlığımızı borçlu olduğumuz kişiler onlar olacaktır.

Atalarımız ya da bizler, hayata başlarken bizlerden öncekilerin seçimlerinin sonuçları ile yaşıyoruz. Ancak bu demek değildir ki yaşayan mevcut nesil hiçbir şey yapmadan bütün suçu kendinden önceki kuşağa atmalıdır. Son yıllarda etkisini fazlaca arttıran çevresel sorunlara farkındalık kazandıran çevreci toplulukların çabası sonucunda insanlık olarak aslında yaşamın süreklilik halinin ne kadar hassas bir dengede durduğunu, dolayısıyla bu dengenin de bozulmasının nelere mal olduğunu öğreniyor durumdayız. (Barry, 2006: 385). Var olan iklim değişikliği sorunlarına gerek devlet yönetimi, hükümet politikaları gerekse bireysel olarak katkı sağlamalı, sorunları en aza indirip düzetme yoluna gitmelidir. Böylece dünya en az hasarla bir sonraki kuşağa teslim edilmelidir. Bu durum bir nevi devir teslim işlemi olarak görülebilir.

Biz dünyaya geldiğimiz andan itibaren bu değerli doğa, çevre, iklim ve kaynaklar geçici olarak bizimdir. Barry, bizler için gezegenin geçici bekçileri -koruyucuları- tanımını yapar (Barry, 1997: 43). Bu saydıklarımızı birer mirasmış gibi düşünebiliriz. Bizden önceki neslin bize bıraktığı bir mirası emanet alıyoruz ve bizden sonraki nesle bırakıyoruz. Bu zamansal boyut nesiller arası adaletin de boyutlarını belirler. Nesiller arası adaletin zamansal boyutuna baktığımız bu, insanın ve dünyanın var olmaya devam etmesiyle varlığını devam ettirecek bir miras sürecidir.

İklim değişikliğinin nesiller arası adaletin önemli bir sorunu olduğunu açıklamıştık. İnsanın doğaya ve doğada yaşayan canlı ve cansız varlıklara karşı sorumlu olup olmadığı veya sorumluluğu varsa bu sorumlulukların neler olacağı iklim etiğinin konularından birisidir (Eren, 2015: 444). İklim değişikliğinin insanlığın başına gelen en önemli tehdit olarak görülmesi bakımından bu konu adalet temelli etik bir perspektifte incelenmelidir. Çünkü iklim değişikliği konusu hem nesil içi hem de nesiller arası bir problemi işaret etmektedir (Demirci, 2013: 187). Aynı zamanda küresel iklim değişikliğinin şimdiki ve gelecek nesiller arasında fayda ve yüklerin dağıtımını açısından da önemli bir yere sahip olduğunu söylemek gerekir. Bu sorun ülkelerin politikalarıyla, bilim adamları ve klimatologların çalışmasıyla ve adalet ilkeleriyle iklim değişikliği risklerini en aza indirmeye çalışılarak çözülmeye çalışılır (Page, 2007: 53). Çünkü gelecekte olacağı düşünülen nesiller için insan veya insan dışı varlıkların refahı için bu çalışmalar yapılmalıdır. Aksi takdirde uzun vadede insan nüfusunun sağlığı güvenliği ekonomik hayatı refah ve huzuru için ciddi sorunlara yol açacaktır.

4.4. Sürdürülebilirlik Problemi

İlerleme düşüncesi tüm toplumlar için her dönemin ilgi odağı olan ve tartışılan konularından biri olmaktadır. Yaşamın devamlılığı süresince insanlar her zaman daha iyi yaşamaya, her anlamda yaşam standartlarını iyileştirme yolunda adımlar atmak amacı ile hareket etmektedirler. İlerleme düşüncesi aynı zamanda gelecek nesiller için yapılacak en güçlü yatırımlardan biridir.

18.yüzyıldan itibaren insanlar geçmiş nesil ile gelecek neslin ilerlemelerinin karşılaştırmasını yapmaya başlamışlardır ve ilerlemenin hangi çağlarda daha verim sağladığının tartışmasını yapan bu gruplara Antikler ve Modernler olarak adlandırılmaktadırlar. Grupların bu tartışmalarının ana sebebi, Antikler için geçmiş nesillerin ilerlemelerinin, ilerleme adına yapılacak olan çalışmaların en üst seviyesinde oldukları düşüncesidir hâkimken, Modernler için ilerlemenin bir sınırı olmayacağı ve mevcut neslin geçmiş nesillerin birikimlerinden yararlanarak onlardan daha fazla ilerleyebileceğine olan inançları temel görüşlerini yansıtmaktadır. (Ünder, 1996: 46). Condorcet insanlığın artık atalarımızın ilkel hallerine dönmemesi gerektiğini düşünenlerden birisidir. İnsanlar zekâlarını kullanarak ilerleyebilmeli ve kölelik, sömürgecilik, barbarlık gibi kavramların ayırımına varabilmeli ve bu amaçla da insanların mutluluğu için çabalamalıdır (Condorcet, 1990: 52).

Her dönemin en önemli konularından biri olan bu ilerleme düşüncesi aynı zamanda bir sürdürülebilirlik problemidir. Kaynakların korunması, ahlaksal, toplumsal, ekonomik, sosyal, teknolojik olarak yapılan her türlü ilerlemenin olması gerektiğine dair olumlu yaklaşım gösterenlerin fikirleri aynı zamanda ilerlemenin gelecek nesillere taşınması gerektiğini de savunmaktadır. Çünkü ilerleme anlık olup bitebilecek bir durumdan ibaret değildir ve süreklilik gerektirmektedir. Dolayısıyla ilerlemenin lehine olan bu düşünce hareketi gelecek nesiller için oldukça avantajlı bir olacaktır.

İlerleme fikrine olumlu açıdan yaklaşan düşünürlerden biri olan Condorcet sınırsız bir ilerlemenin mümkün olabileceğini, insanların zekâlarının ve teknolojinin bu sınırsız ilerlemeye olanak tanıyacağını fikrini savunmaktadır. (Ünder, 1996: 47). Bu düşünce ile teknolojinin ve bilimin ilerlemesi sayesinde –ki bunlar insan zekâsının birer ürünleridir- insanlar daha mutlu ve verimli bir şekilde çalışmalarını sürdürebilme imkânına kavuşacaklardır. İnsanların bu verimli çalışmaları yanı zamanda teknolojik olarak gelişmiş

ortamlarda bulunmaları da onları üretime katkı sağlar hale getirecektir. Böylelikle insanların yaşam kaliteleri artacak, yedikleri yemekler, oturdukları evler ve yaşadıkları alanlar bilim ve teknolojinin gelişmesi ile daha kaliteli bir hale gelecektir.

Condorcet aynı zamanda ahlaksal olarak da ilerlemenin mümkün olduğu görüşünü savunmaktadır (Condorcet, 1990: 68). Ahlaksal olarak ilerleme toplumsal olarak ilerlemenin bir ön koşulu durumundadır. Ahlaksal ilerleme sayesinde toplumsal sorunlar en aza indirilebilecek, insanlar gerek kendi nesilleri için gerekse gelecek nesiller için sorumluluklarının farkında olacaklar, doğanın korunması ve kaynakların doğru kullanılması gibi hassasiyet gerektiren konularda daha bilinçli davranacaklar, daha adil ve düzenli toplumlarda refah seviyeleri en üst düzeyde yaşamlarını sürdürmeleri mümkün olacaktır.

Nesillerin refah düzeylerinin artması ve ilerlemeleri ancak sürdürülebilirlik ile mümkün olacaktır. “20.yy’ın başlarından itibaren ekonomik kalkınma kavramında yaşanan değişimin temeli doğal, ekonomik ve sosyal sermayeyi geleceğe taşımakta daha adil ve duyarlı davranılması gereğini vurgulayan sürdürülebilir kalkınmaya dayanmaktadır.” (Sarıkaya & Zışan, 2007: 221). İnsanlık, Sanayi Devriminin etkileri ile meydana gelen sanayi endüstrisinin kontrolsüz bir şekilde büyümesi, beraberinde gelişen teknoloji ve ülkelerin çıkarlarını gözetmeyen sosyal, çevresel ve ekonomik politikaları ile ortaya çıkan her alanı olumsuz etkileyen sorunları fark etmeye başlamışlardır. Artık kaynakların kullanımı, sürdürülebilirlik ve tasarruf kavramları dünyada konuşulması gerektiğine inanılan konu başlıkları haline almıştır. Amaçları dünyanın daha yaşanabilir bir duruma gelmesi ve gelecek nesillere daha iyi şartlarda yaşayabilecekleri yaşam alanları bırakabilmektir. Bu amacın yerine getirilebilmesi için de “ hükümetler başta olmak üzere tüm ekonomik ve sosyal aktörlerin sorumluluk sahibi olmaları gerektiğine vurgu yapan bu değişim sürecinde işletmeler de artan düzeyde öneme sahiptir.” (Sarıkaya & Zışan, 2007: 221).

Mevcut nesillerin sonraki mirasçılara karşı genel olarak doğal çevreyi tahrip etmeden özellikle de iklim sisteminin dengesini bozmadan teslim etmesi ve kaynakları kullanırken tasarruf edip bir sonraki nesle karşı kendini borçlu olarak düşünmesi gerektiği de nesiller arası adaletin bir teorisidir. (Page, 1999: 54). Page, Barry’nin teorisinin de bu doğrultuda olduğunu ve Barry’nin yenilenemeyen doğal kaynakları doğru bir şekilde tüketip, gelecek nesillerin bu kaynakları kullanması gerektiğini söylediğini ifade eder (Page, 1999: 54). Barry bu konuda sadece çevresel ve iklim olarak değil rezervlerin de

doğru kullanımı açısından gelecek nesillere karşı sorumlu olduğumuzu söylemektedir (Barry, 1997: 45). Rawls'a göre de her nesil kendinden sonraki nesil için sorumluluk hissetmelidir (Rawls, 2018: 316). Her kuşak kendinden sonra gelecek olan nesli düşünmelidir.

Nesiller öncelikle kültürel sermayeyi ve adil kurumları sürdürmekle görevlidir. Daha sonra da bu sermayeyi savurgan olmadan biriktirip ardıllarına bırakabilmekle ykmllerdir. Bu tasarruf sağlıktan eğitime, ekonomi, gelenek veya çevreye kadar her şey ile ilgili olabilir (Rawls, 2018: 316). Yani her nesil yenilenebilir olmayan kaynakların kullanımını konusunda daha dikkatli olmalıdır. Petrol ve doğal gaz gibi yenilenebilir olmayan doğal kaynakların hızla tükenmesi durumunda o kaynakların yeniden çıkartılması gelecek nesiller için oldukça maliyetli olacaktır (Barry, 1997: 45). Bunun yanında bu kaynakları kontrolsüz kullanmak yani gezegene, ozon tabakasına zarar verip iklim değişikliğine de sebep olacak şekilde davranmak gelecek nesiller için düzeltilmesi çok maliyetli hatta sonuçları felakete yol açan sorunlara sebep olabilir.

Nesiller arası adaleti ilke edinmiş insanlara göre nesillerin örneğin karbondioksit yayılımını arttırması, henüz dünyaya gelmemiş ve iklim değişikliğine de olumsuz bir etkisi olmamiş gelecek nesilleri iklim değişikliği felaketine maruz bırakmak adil değil ve hatta ahlak dışıdır (Page, 2007: 54-55). Bu yüzden de özellikle yenilenemeyen kaynak stoklarını gelecek nesillerin de kullanabilme haklarını göz ardı etmeden korumak oldukça önemli olacaktır.

Tabi ki mevcut yaşayan nesle kaynaklara hiç el sürmeden gelecek nesillere bırakmasını istemek de haksızlık olur. Burada bahsetmek istediğimiz kaynakların kullanılmaması değildir. İklım bozulması ve beraberinde gelebilecek olumsuz sonuçları hesaba katarak gelecek nesillere bu ilkelere uygun bir dünya bırakılmasıdır.

Rawls'un adil tasarruf ilkelerinden ikincisi (b) sürdürülebilirlik konusuyla doğrudan ilişkilidir:

(b) Buna göre, adil (ya da düzgün) temel kurumlar tesis edilince tasarruf durabilir. Bu noktada gerçek tasarruf (yani, her türlü reel sermayeye yapılan net ilaveler) sıfıra inebilir ve mevcut hisselerin sadece muhafaza edilmesi ya da yinelenmesi, yenilenemeyen kaynakların gelecekte gereği gibi yararlanılmak üzere idareli kullanılması gerekir. Böylece, cari tüketimi tehdit eden tasarruf oranı, toplam sermaye birikimi, kullanılmayan kaynaklar ve doğal dünyanın üzerindeki insan nüfusunu yaşatma kapasitesini korumak ve yenilemek için geliştirilen teknoloji

bağlamında ifade edilecektir. Bunlarla birlikte diğer yaşamsal önem taşıyan ögeler bir araya geldiğinde bir toplum bu noktadan sonra doğal olarak tasarruf yapmayı sürdürecektir, ancak bu artık adaletin görevi olmayacaktır. (Rawls, 2006: 116).

Bu ilkeye göre dünya mirasını emanet olarak alan her nesil hisselerini muhafaza etmeli ya da yenilemesi gerekmektedir. Bunu yaparken de yenilenemeyen kaynakları gelecek nesillerinde kullanacağını unutmadan idareli kullanılması gerektiğini vurgulamaktadır. Böylece toplam sermaye idareli kullanılmış hatta birikimi bile yapılmış olacaktır. Kullanılmayan kaynaklar birikecek ve sonraki neslin yaşam standartları düşmeden devam etmiş olacaktır. Gelecek nesillerinde kendinden sonraki nesiller için aynı tasarrufu yapması beklenir. Rawls'a göre, her nesil kendinden sonraki nesil için sorumluluk hissetmelidir. Bu tasarrufu yaparken sadece kendi çocuklarını veya torunlarını değil daha uzak nesli de gözetmesi gerekir.

Ancak Mathis, Rawls'un nesiller arası adaletin çözümü için adil tasarruf yaklaşımının umduğu gibi olmadığını ve yeterince tatmin edici olmadığını söyler, çünkü Rawls nesiller arası adalet problemini sadece tasarruf etme yönünü tartışır. Bu yaklaşım hayati yaşam sürdürme ve kaynakların uzun vadeli korunması için yeterli olmayan, zayıf bir sürdürülebilirlik yaklaşımı olduğu görüşündedir (Mathis, 2009: 49). Aynı şekilde Hubin' de Rawls'un teorisindeki sorunun adalet koşullarının (ilkelerinin) ve yapılacak tasarrufun tüm nesiller için uygun olmayabileceğini düşünmektedir (Hubin, 1976: 73). Çünkü, özellikle de Rawls'un tasarruf ilkesi üzerinden yaptığı temellendirmede gelecek nesiller için kaynakların ve sermayenin kullanımında yapılması gereken bir tasarruftan bahsedilmektedir. Hubin için buradaki sorun bu tasarrufa gerek olmayacağı yönündedir; çünkü insanlığın gelecekte artan nüfus ve teknoloji ile hammadde ve enerji kaynaklarını üretebilir halde olacağını ve hiçbir şekilde bir kıtlığın yaşanmayacağını varsaymamız gerekmektedir. Eğer durumun böyle olacağını varsaymazsak kaynakların kullanımında ne kadar ihtiyatlı olursak olalım sürdürülebilir bir nesiller arası kaynak kullanımı mümkün olmayacak ve kaynaklar eninde sonunda tükenecektir (Hubin, 1976: 73).

“Günümüzde tüm disiplinlerde en çok kullanılan kavramlardan biri sürdürülebilirliktir.” (Sarıkaya & Zişan, 2007: 222). Nesiller arası adalet sorununun en önemli çözümünün sürdürülebilirlik olduğu kanaatindeyim. Sürdürülebilir kalkınma nesiller arası adaletin bir konusudur. Hem çağdaşlar arası hem de nesiller arası bağın oluşması sürdürülebilir kalkınma ile mümkündür. “Sürdürülebilir kalkınma başlangıçta çevresel bir sorumluluk olarak değerlendirilmesine rağmen günümüz toplumunda aktif

olarak faaliyet gösteren tüm birey ve örgütlerin taşıması gereken ekolojik, ekonomik ve sosyal sorumluluklar bütünü şeklinde kabul edilmektedir.” (Sarıkaya & Zişan, 2007: 222). Artık günümüzde sürdürülebilirlik, her alanda kullanılan (ekonomi, sağlık, çevre, sosyal, siyasal, toplumsal vd.) ve gelecek nesillerin çıkarlarının gözetilmesi açısından da kullanılması gereken bir kavramdır. Mevcut neslin kendi ihtiyaçlarını karşılayıp aynı zamanda gelecek nesillerinde kendi talep ve çıkarlarını karşılayabilecek durumda olması, kalkınmanın sürdürülebilir olması anlamına gelmektedir. Bu kalkınma yaşamın her alanı için olabilmektedir: sağlık, ekoloji, eğitim, ekonomi vb. (Sarıkaya & Zişan, 2007: 224).

Hangi alanda sürdürülebilirlik sağlanmaya çalışılırsa çalışılınsın hedeflenen ortak bir amaç için çalışılmaktadır: bugünkü kalkınma ve tasarruf planlarıyla insanların geleceklerini, gelecekteki insanların hayat kalitelerini garanti altına almak ve kullanıldığı alana bağlı olarak kaynakların doğru ve tasarruflu kullanılmasını sağlayarak gelecek nesillerin de o kaynaklardan eşit olarak yararlanmasını sağlamaktır.

Sürdürülebilirlik kavramı bir toplumun geleneklerinin, ekosistemin veya kaynakların yani her alandaki herhangi sürekliliği olan bir işin bozulmadan, değerini kaybetmeden kesintiye uğramadan devam ederek gelecek nesillere ulaştırılması anlamına gelmektedir. Sürdürülebilirlik gelecek nesillerin sosyal süreç ve soy boyutunun sınırlarını belirlemektedir. Aynı zamanda ister başlangıç durumunda ister gerektiğinde tasarruf yapılmış olsun, sadece yakın nesillere değil, aynı zamanda en uzaktaki nesle de ulaşmasını sağlamaktadır.

Bizden sonraki kuşaklara karşı sorumlu olduğumuzu söylemek demek en uzaktaki kuşağı da bu kapsamın içine almak demektir. Rawls bunun için “farklılık ilkesinin uygulanmasındaki uygun beklentilerinin gelecek kuşaklar boyunca uzanmasıdır.” İfadesini kullanır (Rawls, 2018: 316). Buradan da anlaşılacağı üzere Rawls’un farklılık ilkesi de temelinde sürdürülebilirlik kavramına önem vermektedir. Her kuşak sermaye birikiminin bir kısmını kenara koymalı ve geleceğe yatırım yapmalıdır. Eğer bu tasarruf doğru oranda yapılırsa uzun vadede en az avantajlı olanın talepleri her zaman karşılanmış olur. Bu tasarruf daha önce değindiğimiz gibi ihtiyaca göre her alanda olabilir ancak şuanda anlaşılması istenilen iklim değişikliği sorunu bağlamında kaynakların doğru ve tasarruflu kullanılmalıdır.

Ancak Rawls'un bu teorisinde şöyle bir sorunla karşılaşılabilir: Rawls bu sermaye birikiminin kuşaklar arasında nasıl paylaşılacağına kesin bir cevabının olmadığını söylemektedir (Rawls, 2018: 317). Durum böyleyken hangi nesil neyi ne kadar tasarruf yapacak sorusuna cevap bulmamız bir hayli güçleşecektir. Mevcut neslin gerektiği ölçüde tasarruf yapması gerektiği öngörülür. Ancak bu gerekliliği belirleyen kriterler veya alt ve üst sınırın neler olduğunu belirtmemiştir. Örnek vermek gerekirse benim içinde bulunduğum kuşağın doğal kaynakları kullanırken %40 oranında tasarruf etmeye gayret göstermiş olduğunu varsayalım. Bu anlamda benim neslim önemli nüfus ve kaynak kullanımını politikaları yürüttü doğal çevreye duyarlı bireyler yetiştirdi ve iklim bozulmaları için üst seviyede önemler aldığını düşünelim. Bir sonraki kuşak iste bu tasarruf oranını doğal bir süreç olarak kendi yaşam koşullarına çıkar ve taleplerine göre belirleyecektir. Ancak onlar kaynak kullanımındaki tasarrufu %70 oranına çıkartabilir veya aksi yönde %30 oranına düşürebilir. Bunu uzun vadede düşündüğümüzde tasarruf oranının alt ve üst limitlerinin olmaması sürdürülebilirliği olumsuz etkileyecektir gibi görünüyor. Mevut denge korunamayacak bir kuşağın yaptığı tasarrufu dört kuşak sonraki kuşağının yapmasının garantisi olmayacaktır ve bu tasarrufun yapılmaması demek tasarrufun sürdürülebilir olmasının önünü kesecektir.

Barry'nin da söylediği gibi "sürdürülebilirlik ve adalet arasında bir bağlantı vardır." (Barry, 1997: 54). Tasarruf standartlarının belirlenmemesi ve tasarruf dengesinin korunmaması kuşaklararası bir adalet problemine yol açacaktır. Barry'nin bu konudaki Rawls eleştirisi bizim düşüncelerimizi destekler niteliktedir. Herhangi bir alanda gelecek insanların bizim mevcut seviyemizin altına düşme olasılığını unutmamız gerektiğini öneriyor (Barry, 1997: 54). Barry'nin bu tavsiyesinin elbette bir garantisi yoktur. Ancak gelecek nesillerin tasarrufları konusunda Rawls'un sınırları belirlememiş olmasının getireceği sorunlara önlem olarak Barry'nin önerisinin göz ardı edilmemesinde fayda vardır. Biz, gelecek nesillere yapacaklarını beklediğimiz tasarrufları konusunda temkinli yaklaşarsak bu hem bizim hem de onların yararına olacaktır. Gelecek nesil düşünebileceğimiz her alanda miraslarını koruyup geliştirebilir ama aksinin de mümkün olabileceğini düşünmek gerekir. Söz konusu adil bir dağılım iken böyle bir olasılık açık bırakılmamalı ve tedbirler de buna uygun olarak alınmalıdır.

Taraflardan tasarruf yapmalarını isterken onları çok zorlamak da doğru olmayacaktır. Çok yüksek birikim oranları onları tasarruf etmekten kaçınacakları bir hale

de getirebilir. Rawls ‘a göre, atalarımızın bizim için iyi olacağını düşündükleri ölçüde tasarrufu ve birikimi bizim avantajımıza olacak şekilde yapmışlardır. Böylece atalarımız, bizden de aynı tasarruf oranı ile dengeli bir tasarruf politikası izlememizi bekleyeceklerdir (Rawls, 2018: 320). Yine de bu yapılacak tasarruf oranı için oldukça ucu açık ve iyimser bir yaklaşımdır. Çünkü bir neslin atalarının gelecek nesiller için tahsis ettiği tasarruf oranı ve kaynak kullanımıyla diğer neslin tasarruf oranı aynı olmayabilir. Kaldı ki bu sorun çağdaşlar arası tasarruf oranı farklılığı için bile geçerli olabilmektedir. Bunun sebebi Rawls’un tasarruf oranının sınırlarının belli olmamasından kaynaklanmaktadır.

Rawls’un bu soruna çözüm önerisi, bu sonu belirsiz aralığı daraltma yönündedir (Rawls, 2018: 320). Bahsetmeye çalıştığımız aralık tasarruf oranının maksimum ve minimum üst ve alt sınırlarıdır. Bu sorunun çözümü için de, ardışık gelen kuşaklara ilerlemenin her aşamasında makul düzeyde talep ve beklentilerini sormak gerektiği varsayımdır ve böylece atalarımızın bizim için yaptıkları tasarruf neyse, mevcut kuşak da bir sonraki kuşak için o oranda tasarrufu yapmış olur. Bu da tasarruf miktarını dengede tutmuş olacaktır. Rawls için her aşamada bu yapıldığında adil tasarruf ilkesi tamamlanmış olur (Rawls, 2018: 320). Böylece her nesil yapması gereken tasarruf etme işini dengeli bir biçimde yapmış ve kuşaklar arası dengeli ve adil bir dağıtım sağlamış olur.

Orijinal pozisyondaki her birey kendini diğer kuşağın babası, ailenin reisi gibi görür ve kendini onlara karşı sorumlu hissederler. Bu yüzden de diğer kuşaklara karşı faydalı olmak isterler (Rawls, 2018: 155). Bu döngü bu şekilde devam ettiği sürece hiçbir nesil sonraki nesli düşünmeden hareket etmez ve kaynak kullanımı ve sermaye tasarrufunu bu sorumluluk bilinci ile yaparlar. Jane English’ e göre, Rawls’un başlangıç durumundaki bireylerin kendini aile reisi olarak görmesi örneği aslında Rawls’un tarafları birey olarak görmekten çıkaran, onları aile çizgisi üzerinde görmeye yönelmesini sağlayan bir sorunlu bir örnektir (English, 1976: 92). Bu örnek tarafların kendi çıkarlarını gözetmeleri konusunda çelişkili bir durum yaratmaktadır. Rawls’un teorisinde sıklıkla bahsettiği başlangıç durumundaki birbirini tanımayan birey olma hali, başlangıç durumunda tarafların aile ve soy kavramları birey olmalarının bu bakımdan önüne geçmektedir.

English’in eleştirisine benzer bir eleştiri de Hubin tarafından yapılmaktadır: Rawls’un orijinal konumunda aile reisleri çocuklarına veya torunlarına faydalı olma arzusu içerisindedirler çünkü bu ardışık nesiller arasında duygusal bir bağın varlığından dolayıdır ve Hubin’e göre Rawls bu durumu ‘yeterince doğal’ olarak görmektedir ancak tarafların

aile üyelerine yönelik duygu bakımından motive ediliyor olmasını yanlış bulan Hubin, aynı duygusal bağın bir derneğe mensup olan üyeler arasında da var olabileceğini ve onların da duygusal motivasyonunu doğal karşılınıp, üyelerin diğer üyelerin çıkarlarını gözetmesine izin verilmesi gerektiği düşüncesini savunmaktadır (Hubin, 1976: 75).

Rawls' a şu bakımdan hak verebiliriz: Bireyler kendilerini gelecek nesillerin babası ve mevcut neslin aile reisi olarak görseler de hangi neslin veya kimin babası olduklarını bilmiyor olmaları onlara yine de bütün kuşakların, kuşaklar içindeki en az avantajlı olanın da gözetildiği seçimler yapmaya mecbur bıacaktır. Ancak yine de bu seçimleri yapan taraf kendini salt birey olarak değil de bir ailenin reisi veya babası olarak konumlandırması, o bireye bu şekilde bir misyon yüklenmesi yapacağı seçimlerin tarafsızlığını etkileyecektir. Kaldı ki “aile reisi” veya “baba” örneği başlangıç durumundaki bütün insanların erkek olup olmadığı kadınlara da yer verilmesi gerekliliği ile ilgili soru işaretleri meydana getirmektedir.

Mathis 'in eleştirdiği buradaki asıl sorun, her kuşağın talebinin aynı olmayacağı düşüncesidir. (Mathis, 2009: 50). Yapılan tasarruflar yakın nesiller için faydalı olabilir ama bu tasarruf uzun vadede faydalı olmayabilir (Mathis, 2009: 50). Buradan anlıyoruz ki, yakın gelecek neslin yararına olacak tasarruf daha uzak nesil için etkisiz veya daha kötü sonuçlara sebep olabilir. Örnek olarak diyebiliriz ki, kaynakların kullanımı sorunu her nesil için aynı sonuçları veya etkileri vermeyebilir.

Yine de gelecek nesillerin yaşam standartlarını yükseltmek onlara refah içinde yaşayacakları bir dünya bırakabilmek için alınabilecek önlemler ve tasarruflar vardır. Dünya Ekonomik Kalkınma Komisyonunun sürdürülebilirlik ile ilgili tanımına bakmak gerekirse : “Gelecek kuşakların kendi ihtiyaçlarını karşılayabilme olanaklarından ödün vermeksizin bugünün ihtiyaçlarını karşılayabilecek kalkınma” (Sarıkaya & Zişan, 2007: 224). Şeklinde ifade edilmiştir.

Bu ihtiyaçlar her alanda olabilmektedir. Ekonomik olarak sanayinin iyileştirmesi tarım alanlarının arttırılması, aşırı savurgan yapılan yatırımlar ve uzun vadede sürekliliği olmayacak projelerin yapılmaması mal ve hizmetlerin eşit dağılımı, maliyetleri ülkeleri aşırı dış borçlanmayı etkileyecek yatırımların yapılmaması ekonomik açıdan alınacak önlemler olabilmektedir. Sağlık alanında ise, insanların yaşam hakları korunmalı ve hastalıklar için bulunan tedaviler geliştirilmeli, hastalıkların önlenmesi için gereken

tedbirler alınmalı hastalıkların yayılması engellenmeli, öncelikle bu nesli daha sonra da gelecek nesilleri bu hastalıklardan korumalı ve daha sağlıklı bir yaşam sürmeleri sağlanmalıdır. Kimya sektöründe kullanılan ilaçlar, deneysel anlamda hayvanlara zarar vererek yapılmamalıdır.

Gelecek kuşaklar sadece insan neslini ifade etmez. Bütün canlı varlıklar bu kapsama girmektedir. Bütün alanlarda yapılan çalışmalarda bütün canlıların gelecekteki durumları gözetilmelidir. Bu yüzden de çevresel olarak da tedbirler alınmalı, yenilenemeyen ve doğal kaynakların kullanımında tasarruflu olunmalıdır. Tabiat alanına gereken önem ve özen gösterilmeli, Sera gazı salınımı en aza indirilmelidir. İklim değişikliği problemlerine çözümler üretilmeli, gelecek nesillere sorun teşkil etmeyecek çalışmalar yapılmalı, biyoçeşitliliğin varlığı korunmalıdır.

4.4.1. Sürdürülebilirlik Probleminde Nüfus Artışı Çıkmazı

Son olarak, sürdürülebilirliğin uzun vadede yapılamamasının nedenlerinden biri olan, dünyanın son dönemdeki iklim değişikliği, çevresel bozulmalar, kıtlık ve açlık oranı artışı gibi önemli sorunların kaynağı olarak görülen mevcut neslin ve gelecek nesillerin nüfus yoğunluğu sorununu tartışacağız.

Nüfus sorununu faydacılık kuramı açısından incelediğimiz zaman: Faydacılık için önemli olan en fazla sayıdaki insanın mutluluğu ve toplumun refahı olduğunu biliyoruz. Bu durum oy birliği değil oy çokluğu anlamına gelmektedir. Faydacılık kuramı bireysel farklılıkları göz ardı etmektedir, bu durum da en az avantajlı olanın aleyhine bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır. Faydacılık kuramı için iyi, toplumdaki kişi sayısı ile doğru orantılıdır. Yani toplumların nüfus sayılarındaki değişiklik genel iyinin de değişmesine sebep olabilmektedir. Bu durum bir grup için avantajken başkaları için dezavantaja dönüşebilir (Rawls, 2018: 58). Faydacılık için en iyi düzen çok sayıdaki insanın mutluluğunu sağlayan düzendir (Kymlicka, 2016: 48). Faydacı kuram bireyleri eşitleme amacıyla değildir, bu kuram için amaç çoğunluğun faydasını maksimum düzeye çıkartmaktır.

Bu konuda Barry'nin eleştirisi hem faydacı kurama hem de Rawls'un teorisine olmuştur. Barry'e göre, burada bir yorumlama sorunu ile karşı karşıyayızdır. Gelecekteki

neslin nüfus boyutu ile nasıl başa çıkacağız? Sorusunu sormaktadır (Barry, 1997: 55). Gelecek nesillerin nüfus sorunu sürdürülebilirliği doğrudan etkileyeceği oldukça açık bir problemdir. Biz gelecek nesillere kişi sayısı bağlamında X dersek ve adalet her bir X'i kapsıyorsa eğer, faydacı kurama göre X'in çoğunluğunun faydasına olan en adil olan olacaktır (Barry, 1997: 55). Öyleyse bu durumda nüfus sayısının arttığını düşünelim. O zaman faydacı kurama göre çoğunluğun faydasına olan ne ise iyi olan da o olacaktır. Peki, nüfus sayısının giderek azaldığını varsaydığımızda faydacılık kuramı kendine bir çoğunluk bulamayacağı bir durumla karşı karşıya kalabileceği de olasılıklar arasında yerini korumaktadır.

Aynı şekilde geçtiğimiz on yılın nüfusuna sayısına bakarak gelecekteki nüfus sayısını tahmin ettiğimizi varsayalım. Bu varsayıma göre beş bin nüfuslu bir dünyaya sahip olmamız beklenir ve böyle bir dünyada her bireyin bireysel farklılıkları, çıkarları ve talepleri gözetilirse bununla nasıl başa çıkılacak? Barry'e göre bu varsayımla, gelecekte X sayısındaki nüfusta Rawls'un adalet dağıtım teorisine göre eşit bir adalet sağlamanın imkânı yok gibi görünmektedir (Barry, 1997: 55-56). O zaman gelecekteki nüfusun büyüklüğü ile adalet dağıtımının ve tasarrufun doğrudan bir ilgisi vardır. Eğer gelecekteki insanlar nüfus artışı için kontrollü olmaz ve buna izin verilerse o zaman adil bir dağıtımdan bahsetmenin imkânı olmayacaktır. Gelecekteki nüfus yoğunluğunun büyüklüğü mevcut nesillerin tasarruf oranını da oldukça etkileyecektir. Hızlı bir şekilde artan nüfus sayısı bir önceki neslin yaptığı tasarruf yeterli olmayacak ve talepleri karşılamayacaktır. Eğer gelecekteki insanların taleplerini karşılayamazsak bunun sebebi şimdi de talepleri karşılayamıyor olmamızdır (Barry, 1997: 60). Gelecekteki kötü tasarruf ve kötü dağıtım şimdiki kuşak için tasarrufla ilgilidir. Bu durum da birbiri ardına gelen her kuşağı bir önceki kuşaktan daha fazla tasarruf yapmaya zorlayacaktır.

Condorcet'e göre, insan zekâsının ölçemeyeceği ve ulaşamayacağı bir sınır bulunmamaktadır. İnsanlar birçok metot kullanarak bilimde ve teknolojiye yeni ilerlemeler yapabilecek durumdadırlar. Bilim ve teknolojinin de yardımıyla insanların zekâlarını kullandıkları aletler ve cihazlar gittikçe mükemmel bir hal alacaktır (Condorcet, 1990: 83). İnsanların ilerleme ve mükemmelleşme çabaları her alanda devamlılığını sürdürecektir. Böylece ekonomi, sanayi, sanat, bilim, teknoloji gibi alanlardaki mükemmel yakın makineler üretecek buna bağlı olarak da her nesil bir önceki nesilden daha az çalışıp, taleplerinin karşılandığı daha rahat bir yaşam süreceklerdir (Condorcet, 1990: 85).

Durumun böyle olması da doğrudan nüfusun artmasına sebep olacaktır. Nüfusun artışının sonucunda da taleplerin ve ihtiyaçların karşılanamaması ve kaynakların tükenmesi sorunu ortaya çıkacaktır. Condorcet için nüfusun bu şekilde artmasından dolayı endişe etmeye gerek olmadığını *İnsan Zekâsının İlerlemeleri Üzerinde Tarihi Bir Tablo Taslağı* adlı kitabında şu sözleriyle ifade etmektedir:

“Ama tatalım ki, bu sınıra ulaşılmış olsun, bunda ne insan soyunun bahtiyarlığı, ne de sonsuz mükemmelleşebilmesi için korkulacak hiçbir şey yoktur ; bu zamandan önce akıl ilerlemelerinin bilimlerdeki, sanatlardaki ilerlemelerle omuz Omuza yürüdüğü, hurafenin, gülünç peşin yargıların ahlaka - temizleyip yüceltecek yerde - bozan, değerden düşüren bir kötülük vermekten uzaklaştığı düşünülürse, insanların henüz dünyada olmıyan varlıklara karşı birtakım ödevleri varsa, onlar bu ödevlerin gelecek insanlara hayat değil, saadet vermek demek olduğunu anlayacaklardır; bu ödevlerin konusu, yeryüzünü bir işe yaramaz, zavallı mahluklarla doldurmak gibi çocukça bir fikir değil, insan soyunun, içinde yaşadıkları topluluğun, bağlı oldukları ailenin genel refahıdır. Böylece mümkün olan maddeler toplamının, dolayısıyla de, hayat kazanan bir kısım varlıkların tabiatına, sosyal refahına pek aykırı olan vaktinden önce bir yıkılışa yol açmadan, mümkün olan en büyük bir nüfusun bir sınırı olmalıdır.” (Condorcet, 1990: 87).

Condorcet göre gelecek nesiller nüfus ile ilgili bir probleme sahip olmayacakları yönünde iyimser bir görüşü savunur. Çünkü insan nesli her geçen gün zekâsını kullanıp bilim ve teknolojiyi geliştiren bilgi sahibi kişiler olacaklardır. Bu bilinçli kişiler doğal olarak dünyayı zora sokacak gereksiz bir kalabalığa sebebiyet verecek bir yığın insanla doldurmayacaklardır (Condorcet, 1990: 68). Çünkü insanlar refah içerisinde yaşamak isteyeceklerdir. Bunun için çabalayacak olan insanlar, sorumluluklarının bilincinde olan insanlar olduğu varsayıldığına göre nüfusun hızlı artışının önüne geçecek nüfus politikaları yapacaklardır. Çünkü olmasını istedikleri bu refah içerisinde ki yaşam da yeterli sayıda insanın yeryüzünde var olması ile mümkündür. Nüfusun artmasının bir sonucu olarak toplumların refah seviyeleri düşecek, talepleri artacak ve eğer ekonomik olarak gelişme sağlanmamışsa nüfusun bu yoğun talepleri karşılanamayacak durumda olacaktır. Bu taleplerin karşılanmaması her bakımdan toplumları ve gelecek nesilleri olumsuz yönde etkileyecektir.

Condorcet'in yukarıda bahsettiğimiz bu görüşü daha önce de çalışmamız içerisinde açıkladığımız üzere teknomerkezci muhafazakâr görüş ile benzerlik göstermektedir. Teknomerkezci muhafazakâr görüşe göre önemli olan büyüme, gelişme ve ilerleme olmaktadır. Bu görüşü savunanlara göre, bu büyüme ve gelişme sayesinde gelecek kuşaklar için endişe etmeye gerek duyulmamaktadır (Ünder, 1996: 24). Teknomerkezci

muhafazakâr görüş ilerlemenin bir sınırı olmadığı dolayısıyla insanların zekâsını kullanması ile beraber ortaya çıkacak ekonomik olarak büyüme ve teknolojik olarak gelişme sayesinde gelecek nesillerin yaşam seviyeleri ve refah düzeyleri artmış olacaktır. Bunun doğal bir sonucu olarak da gelecek nesiller nüfus sorunları ve buna bağlı olarak oluşacak diğer çevresel sorunlar ile ilgili herhangi bir problem yaşamayacaktır. Çünkü teknolojik gelişmeler bilim ve insan zekâsı var olan bu problemleri çözmeye yeter görülmektedir.

Bilim ve teknolojinin gelişmesi ile dünyanın daha yaşanılabilir, güzel bir yer haline geleceğini düşünenler , aynı zamanda teknolojinin gelişmesi ile ileriki yıllarda gelecek nesiller içinde umutlu bir yaklaşım sergileyerek gelecek nesillerin yapay besinler üretebilecek ve tarım alanlarındaki gelişmiş makineler sayesinde daha fazla üretim yapılacak ve ürünlerden alınan verim de maksimum oranda artacağı yönünde düşünmektedirler ve durumun böyle olması aynı zamanda tarımsal faaliyetlerin yani üretilen besinlerin insan nüfusuna her daim yetebileceğinin de bir göstergesidir. Örneğin, Condorcet’ de bilim ve teknolojinin gelişmesi nüfus artışını bir sorun olmaktan çıkaracağını ve nüfus artışı ile üretimin daha fazla artacağını düşünenlerden birisidir (Güneş, 2009: 133).

Condorcet’in sınırsız ilerlemenin sağlanabileceği ve bu ilerleme sayesinde nüfus artış problemlerinin önlenebileceğini varsaymaktadır. Ancak bu sınırsız ilerleme düşüncesi aynı zamanda dünyadaki kaynakların da bir sınırı olmadığı anlamına gelmektedir (Ünder, 1996: 91). Oysaki bu düşünce bir yanılgıdan ibarettir. Çünkü günümüz dünyasında görebiliyoruz ki doğal kaynaklar tükenmektedir, hayvanların ve bazı bitki türlerinin nesli tükenmektedir, su kaynakları ve sulak alanlar azalmaktadır ve önümüzdeki yıllar içerisinde eğer gerekli önlemler alınmazsa doğal kaynaklar ile ilgili kıtlıklar yaşanması ve gelecek nesillere kaynakların aktarılamaması kaçınılmaz bir durum olacaktır.

Condorcet nüfus problemi başta olmak üzere diğer çevresel problemlerin gelecek nesilleri etkilemeleri konusunda iyimser bir yaklaşım sergilemektedir. Condorcet’in aksine çevremerkezli görüşe sahip düşünürler gelecek nesillerin yaşam alanları açısından endişe etmektedirler.

Gelecek nesillerin hayatları açısından kaygı taşıyan düşünürlerden biri de Malthus’tur ve Malthus ‘un düşüncesine göre nüfus artışı ve besin kaynakları arasında bir

oran vardır ve bu oran besin kaynakları bir kat artarken nüfus oranının iki kat artması şeklinde düşünülmelidir. (Ünder, 1996: 91). Malthus'un nüfus teorisine göre nüfus, 1,2,4,6,8,16 şeklinde yani geometrik oranda artarken, besin kaynakları ise 1,2,3,4,5,6 şeklinde aritmetik oranda artmaktadır. (Güneş, 2009: 134). Bu yüzden de yiyecek üretimi ve nüfus artışı arasında büyük farklar ortaya çıkmaktadır. Zaman içerisinde üretilen besinler var olan nüfus sayısına yetersiz kalacak duruma gelecektir. Sonuç olarak da üretim insanların taleplerini karşılayamayacaktır.

Malthus'a göre bu durum önlenemez bir problemdir ve bu yüzden de yiyecek kaynakları ne kadar arttırılırsa arttırılsın her zaman nüfusun artış hızının gerisinde kalacaktır ve böylece de ortaya açlık, kıtlık gibi büyük problemler çıkacaktır (Ünder, 1996: 91). Bu konudaki çözüm yiyecek üretiminin arttırılması ile değil, nüfusun azalmasına yardımcı olacak nüfus artışını azaltıcı önlemlerin alınması ile mümkündür. Malthus' un nüfus artışı probleminden doğan kaynakların yetersizliği ile ilgili çözüm önerisine bakacak olursak, ona göre insanların normalden daha geç evlenmesi sayesinde doğurganlık sayısının azabileceğini varsaymaktadır. Ancak bu durumun da ahlaki olarak doğru olmayacağı görüşünü savunmaktadır (Güneş, 2009: 134). Bu konuda ne kadar çaba harcanırsa harcanırsın nüfusun artması ile beraber işsizlik, taleplerin karşılanmaması, kaynakların yetersiz kalması, yoksulluk, açlık, hastalıklar, hammadde ve sermaye kıtlığına sebep olacağı kaçınılmaz bir durumdur (Güneş, 2009: 134).

Nüfus artışı sorununa karşı bir başka görüşe göre de, kaynakların insan nüfusuna yetmemesi nüfusun artışından değil, aslında kaynakların ülkeler içerisinde eşit paylaşılmamasından kaynaklanmaktadır (Ünder, 1996: 230). "Örneğin Türkiye'de bazı insanların çöplükten yiyecek toplamasının nedeni yeteri kadar yiyecek olmamasından mıdır? Yoksa var olan besinlerin eşitsiz dağıtılmasından mıdır?" (Ünder, 1996: 230). Bu soru ile beraber bu bakış açısına sahip kişilerin düşünceleri ile ilgili anlaşılması gereken şudur ki: bir toplum içerisinde bazı grupların yiyecek kıtlığı çekerken bazı grupların bolluk içerisinde yaşaması ve kaynaklardan yararlanıyor olmasının nüfusun artışı ile bir ilgisi bulunmadığı yönündedir. Bu durumun nesil içi kaynak kullanımındaki adaletsizlik sorunu ile ilgili olduğu düşünülmektedir. Bu tarz gelir dağılımı ve kaynaklardan yararlanma problemleri mevcut ülkelerin kaynakların adil paylaşımında gerekli özeni göstermemesi sonucu ortaya çıkmaktadır. Ancak yaygın görüş nüfusun kontrolsüz artışının kaynakların yetersiz kalmasına sebep olduğu yönündedir.

Nüfus yoğunluğu ile birlikte kaynakların yeterli olmaması beraberinde doğal çevrenin bozulması ve iklim değişikliği sorunlarını da getirecektir. Çevresel problemler sorunun baş göstermeye başlamasının sebeplerinin başında artan nüfus artışı gelmektedir. Nüfusun hızla artması ile birlikte çevre ve beslenme ile ilgili sorunlar ortaya çıkmış, ekonomide dalgalanmalar başlamış, hızlı büyüyen bir sanayileşme dönemine girilmiş ve beraberinde hava kirliliği sorunları da ortaya çıkmıştır (Ünder, 1996: 13). Dünya nüfusunun artışı ve sanayileşmedeki önü alınamayan hızlı büyüme yenilenemeyen doğal kaynakların da hızla ve bilinçsiz bir şekilde kullanılmasına sebep olmuştur. Hızlı nüfus artışı ve bu artışla beraber gelen kıtlıklar, hastalıklar, çarpık kentleşme, kaynakların yanlış kullanılması ve hızlı tüketilmesi gibi sebepler sayılabilmektedir.

İnsanların nüfus sorununa karşı sürdürülebilirliği olan uzun vadede varlığını koruyacak çözümler üretmeleri gerekmektedir. Aksi takdirde olası felaket sonuçlar kaçınılmaz olacaktır. Nüfus kontrolü temelde nesiller arası adaletin bir gerekliliğidir. Nüfusu sabit duruma getirmeli nesiller arası nüfus dengesi sağlanmalı ve gelecek nesillere daha iyi bir yaşam sürme şansı vermemiz gerekmektedir. Nüfus artışı sorununu çözmek için nüfus politikaları yapılmalıdır. Kaynaklar nasıl ki kontrollü kullanılıyorsa nüfus da kontrollü bir şekilde artış göstermelidir. Gelecek neslin nüfusunun büyüklüğünü şimdiki nesilden fazla olmayacağını garanti edebilirsek hem nesiller arası adalet sorununa bir çözüm bulmuş oluruz hem de Rawls'un tasarruf ilkesinin aksamadan ilerlemesini sağlamış oluruz. Bu sayede ortak miras korunmuş olur ve gelecek nesillere daha yaşanılabilir bir dünya bırakmış oluruz.

SONUÇ

Dünyanın başına gelen en büyük felaketlerden biri olan iklim değişikliği ve çevresel bozulmalar problemi örneği üzerinden nesiller arası adalet problemini incelediği bu tez çalışması, Rawls'un adalet teorisi temel alınarak gelecek nesillerin hakları ve gelecek nesillere karşı olan sorumluluklarımız çerçevesinde açıklamayı amaçlamaktadır. Çalışmamızın temelini oluşturan bu düşünce doğrultusunda ulaşmaya çalışılan hedef düşünce; Rawls'un hakkaniyet olarak adalet ilkelerini somutlaştırarak gelecek nesillerin hakları ve yükümlülüklerimiz konusuna dikkat çekmektir. Bu konudaki diğer yaklaşımlar ve yapılan tartışmalar ortaya koyularak karşılaştırmalar yapılmıştır. Bu amaç doğrultusunda öncelikle, faydacılık kuramı, bireysel haklar ve adalet, sürdürülebilirlik, tasarruf tedbirleri, çevre ve iklim değişikliği gibi kavramlar üzerinde yoğunlaşarak çalışılmış ve nesiller arası adalet konusu her boyutu ile ele alınmıştır.

Rawls'un hakkaniyet olarak adalet teorisi çalışmanın kuramsal temelini oluşturmaktadır. Rawls'un faydacılık kuramına karşı sistematik alternatif bir kuram oluşturmak istemesi sebebiyle faydacılık kuramı, hem çalışmanın hem de nesiller arası adalet düşüncesinin bir parçasını oluşturmaktadır. 18. yy'in en önemli isimlerinden Bentham, Mill gibi emprist kuramcılarının adalet anlayışları ile rasyonalist bir kuramcı olan Rawls'un adalet anlayışlarına bakıldığı zaman iki ayrı kutuplarda oldukları açıkça görülmektedir.

Faydacılığın insanların sadece acıdan kaçıp mutluluktan haz alacağı ve başka her hangi bir duyguya direkt sahip olmadığı iddiasına karışıklık, Rawls adalet teorisinin temelinde insanların adalet duygusuna ve rasyonel akla sahip oldukları görüşünü ortaya koymaktadır. Adalet kuramlarını farklı yaklaşım temellerine kurmuş olan iki kuramın doğal olarak birbirlerinden farklı adalet anlayışları mevcuttur. Faydacılığın doğal hakları yok sayması yerine, Rawls'un doğal hakların ihlalinin kabul etmemesi, Rawls'un adalet kuramının temeli olan toplumsal sözleşme fikrini faydacılığın reddetmesi gibi konular bu görüş farklılıklarından bazılarıdır. Ayrıca Rawls için en önemli görüş ayrılıklarından biri faydacılık kuramında bireyin değil toplumun iyiliğinin temel alınması, bireysel hakların faydacılık kuramı tarafından görmezden gelinmesi ve iyinin hakka önceliği gibi temel konularda Rawls'un adalet anlayışı ile tamamen karşıt görüşlerde oldukları görülmektedir.

Ancak bilinmelidir ki adalet kuramlarını oluşturdıkları temel yöntemsel farklılıklar olmasına karşın, iki kuramın da adaleti kuramlarının merkezine aldıkları gerçeğini değiştirmemektedir. Kuramlar arasındaki bu farklılıklar nesiller arası adalet boyutu ile incelendiği zaman da kendini göstermektedir.

Rawls *AT'* de nesiller arası adalet probleminin varlığından bahsetmiştir ve bu problemin çözümü için süreklilik gerektiren adalet ilkelerine bağlı yollar aramıştır. Kuramı çerçevesinde ortaya koyduğu çözümlerden en önemlisi bizim çalışmamız için hakkaniyet olarak adaletin ilkeleri ve içerisindeki adil tasarruf ilkesi olmuştur. Adalet ilkelerinin seçilmesinde gösterdiği özen ve adil tutum kuramın tartışılmaz en önemli noktasıdır. Kendilerini yönetecek ve yaşamlarını sürdürmelerine olanak tanıyacak olan adalet ilkelerini seçecek olan insanlar kendilerinden be birbirlerine karşı rasyonel bilgi sahibi değillerdir. Bu şeffaf durum altında insanların kendi kuşaklarının kendi toplumlarının ve kendilerinin çıkarlarının peşine düşmelerini önleme amacı güder. Böylelikle insanların seçecekleri ilkeler her nesilden insanın yararlanmasını sağlayacak dezavantajlı ve avantajlı olma durumunu ortadan kaldıracaktır.

Rawls'un adalet ilkeleri ile en az avantajlı olanın yararına olacak şekilde düzenlenmesi durumu bireysel hakları gözetmektedir bu da onu faydacılıktan ayırarak bireyin doğal olarak hangi nesilden olursa olsun insanların haklarının gözetilmesi anlamına gelmektedir. Aynı zamanda adil tasarruf ilkesi ile Rawls gelecek nesillere karşı olan sorumluluklarımızın varlığına bir kere daha dikkat çekmektedir. Çünkü her neslin kendinden sonraki nesil için tasarruf yapması gerektiğine vurgu yapan Rawls böylelikle gelecek neslin kaynaklardan bizler gibi eşit pay alma haklarını savunmaktadır.

Nesiller arası adalet yaklaşımını geliştirmek için toplumun faydasından değil bireyin haklarını gözetecek fayda değil, hak temelli bir adalet anlayışı benimsemiştir. Esasen Rawls'un kuramının çıkış noktası nesiller arası adalet değildir. Ancak iyi düzenlenmiş adil bir toplum oluştururken seçilecek adalet ilkeleri öyle kapsamlı olmalıdır ki sadece çağdaşlar arasında ve küresel boyutta değil nesiller arası da kapsayıcı nitelikte olması gerektiği amacını benimsemektedir. Her toplum hakkaniyet olarak adaletin ilkelerine göre düzenlenmelidir. Böylelikle sürecin adil olduğu bir toplumda sonuç da her zaman adil olacaktır ve ortaya çıkan bu sonuçlar da nesiller arası da kapsar niteliktedir.

Çalışmamızın nesiller arası adalet probleminin felsefi bir bakışıcısıyla çevre ve iklim problemleri ile ilişkilendirilerek incelemesinin sebebi çevre ve iklim değişikliği probleminin bir nesiller arası adalet problemi olmasıdır. Çevresel bozulmalar ve iklim değişiklikleri evrensel bir problem olma özelliği taşımaktadır ve her kuşaktan insanları ve diğer bütün canlıları etkileyecek kadar kapsamlı bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Nesillerin üç ana gruptan oluştuğu –geçmiş, şimdiki ve gelecek nesil- varsayımına göre insan ile doğa ilişkisi her neslin tartışma konusu olmuştur. Bizim de çalışmamızın başlangıç noktası olarak gördüğümüz nokta, mevcut olarak varlıklarını sürdüren şimdiki nesildir. Çünkü geçmiş nesiller yani atalarımız için yapacaklarımız yok denecek kadar sınırlıyken gelecek nesiller ile ilgili neredeyse her konuda müdahale edebilecek durumda olan mevcut nesillerdir.

Çevre ve iklimsel bozulmaların büyük bir sorun haline gelmesinin sebebinin insanlar olduğu kanaatinden yola çıkarak, çözümün de yine insanlar üzerinden yapılması gerektiğine olan inancımız gelecek nesillerin var oluş ve yaşam standartları konusunda kaygı duymamıza sebep olmuştur. Bu doğrultudan hareketle asıl bilinmesini istediğimiz nokta iklim değişikliği ve çevresel her türlü sorunun gelecek nesli nasıl etkileyeceği ve bu etki üzerinde biz mevcut nesillerin sorumluluklar boyutunda sorumluluklarımızın olup olmadığı ve eğer varsa bu sorumlulukların neler olduğu sorusunun cevabını aramaktır. Bu arayış sayesinde gördük ki çevre bozulmaları ve iklim değişikliği gerçekten dünyanın şu ana kadar başına gelmiş en büyük felaketlerden birisidir. Çevrenin tahribatı ve iklimin değişmesi iki ayrı konu gibi görülse de birbirlerinden ayrılmaları olanaklı değildir. Çünkü ikisinin de etkileri ve sonuçları bütün dünyayı ve bütün nesilleri ilgilendirecek şekilde evrensel boyuttadır. Zaten çevre denildiğinde anlaşılması gereken yalnızca doğa değildir. İklim, insanlar, biyolojik çeşitlilik, ekolojik denge, dünya, gezegen, canlı ve cansız tüm varlıklar çevre kümesinin içerisine girmektedir. Bu yüzden de ortaya çıkan çevresel tehlikeler yalnızca bir grup insanı değil bütün insanlığı ilgilendirmektedir.

Küresel ısınma veya ekolojik dengenin bozulması kendi kendine oluşan oluşumlar değildir. Elbette ki bu sorunların oluşması için bir sürü sebep sayılabilir, ancak insanlar bu sorunların en büyük sebeplerini oluşturmaktadırlar. Tarih boyunca insanın doğa ile olan ilişkisi bazı felsefi kuramların etkileri ile bir bütünlük içerisinde yaşamalarına bazen de insanın dünyanın hâkimi olduğunu zannetmesine kadar değişiklik gösteren süreçlerden geçmiştir. Yaşanılan dönemin gerektirdiği bu süreçler, olaylar, seçilen yanlış politikalar,

savaşlar, nükleer silahlar, kontrolsüz nüfus artışları, gelişimler ve devrimler bugün dünyanın çevre ve iklim sorunları ile karşı karşıya kalmasına sebep olmuştur. Nesiller arası yapılan bu yanlış tutum ve seçimler gelecek olan bir sonraki kuşağı geri dönüşü olmayan sorunlarla karşı karşıya bırakmaktadır. Bu yüzdendir ki, çevre ve iklim sorunlarının başlıca kaynağının insan olması, çözümünde de insan yaptırımlarının olması gerektiği anlamına gelmektedir. Çevre ve iklim sorunlarının gün geçtikçe nelere sebep olabileceğini insanların farkına varıyor olması bu konuda sessiz kalmayı ve sorunları görmezlikten gelmeyi zorlaştırmaktadır. Artık bu türlü sorunlar yıllar öncesindekiler gibi insan-doğa uyumu sorununu aşmış, insanın doğaya nasıl zarar vermeden yaşayabilmesi ve doğanın kısıtlı imkânlarının sürdürülebilir kaynaklar halini alabilmesi ve gelecek kuşakların da temiz bir dünyada yaşama haklarının elinden alınmaması konusu aşırı derecede önemli bir konu haline gelmektedir.

İnsanların bu farkındalığı onları sorunun değil çözümün bir parçası olmaya ikna etmiştir. Ancak gelecek nesillerin yaşayacakları sorunlara karşı her kuram veya her hareketlilik aynı kaygıyı taşımamaktadır. Ortaya çıkan çevresel hareketler gelecek nesillerin yaşam alanlarının nasıl şekillendirilmesi gerektiği ile ilgililerdir. Çevre koruması ile ilgili yapılan çevre hareketleri kendi içlerinde gruplara ayrılarak gelecek nesillere karşı çevresel açıdan oluşan yükümlülüklerimize karşı farklı perspektiflere sahiptirler. Bir yanda Descartes'in mekanik dünya görüşü geleneği çevresinde hareket eden insanmerkezci hareketlilik bir yandan ekolojik görüş etrafında toplanan çevremerkezci hareketlilik bu konuda iki zıt kutupta varlık bulmaktadır.

Aslında dikkatli bir şekilde bakıldığı zaman görülmektedir ki hem insanmerkezçilerin hem de çevremerkezçilerin farklı görüşleri aynı amaca hizmet etmektedir; daha iyi bir dünyada yaşamak. Bu hedef doğrultusunda yaptığımız çıkarıma göre insanmerkezci görüşün insanı doğadan üstün görmekte oluşu, doğanın insan için yaratıldığına ve insanın doğaya hâkim olduğuna dair olan inancı doğru kullanıldığı zaman hem mevcut nesle hem de gelecek nesle fayda sağlayabilir. Öncelikle insanın doğaya hâkim olmasının ona zarar vermek hakkını vermediği gerçeğini benimseyerek doğanın insana sunduğu sınırsız kaynaklara karşı saygı duyması beklenmektedir. Çünkü insan merkezli görüş ve bu konuda aynı görüşe sahip oldukları faydacılık kuramı, yenilenemeyen kaynakların doğru ve tasarruflu kullanılması ve gelecek nesillere aktarılmasına vurgu yapmaktadır. Biliyoruz ki faydacı kuram ve insan merkezli görüşün merkezi, insanların

mutluluğu ve ferahıdır. Bu amaçla da insanların mutluluk ve refah içerisinde yaşamalarını sağlayacak olan kaynakları, çevreyi, iklimi korumak ve uzun vadede gelecek nesillere acı verecek olan her türlü eylemden uzak durulmasını isterler. Hatta faydacılık kuramı bu durumu bir adım öne taşıyarak gelecek nesillerin (en fazla sayıda insanın en fazla mutluluğu formülüne uyarak) iyiliği adına mevcut nesillerden gereğinden fazla fedakârlık isteyebilir.

İnsanmerkezci yaklaşım insan dışındaki diğer varlıklara karşı kendini ahlaksal olarak sorumlu hissetmese de iyimser bir bakış açısı ile insanın mutlu olmasını isteme arzusu ile çevreyi, iklimi ve kaynakları tasarruflu kullanma çabaları bütün canlılar için olumlu sonuçlara sebep olabilir. Aksi takdirde insanın merkeze alınması düşüncesi ile insanın doğaya acımasız bir tutum sergilemesi sadece gelecek nesillerdeki insanların değil bütün canlıların gelecek nesillerini olumsuz olarak etkileyecektir. Bizlerin yapması gereken aslında insanların iyiliği için doğayı, gezegeni korumak değil, doğayı doğa için korumak olmalıdır. Önemli olan sadece insanların değil var olan her canlının gelecek neslini düşünerek bir yaşam sürdürmesi için çaba harcamaktır. Doğanın ve doğada var olan bütün canlıların biz insanlara sunduğu kaynaklara karşı saygı duymak ve onları olabildiğince tasarruflu kullanıp ve koruyup, gelecek nesillere aktarımını sağlamaktır.

Yapılması gerekenleri ifade ederken hedef kitlemiz mevcut nesillerdir. Çünkü geçmiş nesle şu anda müdahale etme şansımız bulunmamakta ve yaşayan nesil olarak gelecek nesillerin nasıl bir yaşam sürecekleri bizlerin yapacakları seçimlerle, bireysel eylemlerle ve hükümet politikaları ile belirlenmiş olacaktır. Dünyanın bugün içinde bulunduğu durumdan bütün geçmiş nesiller bir noktaya kadar sorumludur. Ancak özellikle sanayileşme döneminde ve teknolojinin yetersiz olup ileriye görme konusunda öngörü göstermelerine yetmeyecek olanaksızlıklara sahip geçmiş nesiller açısından bütün sorumluluğu onlara yüklemenin doğru olmadığı görüşündeyim. Bazı eylemlerin uzun vadeli sonuçları ve sonuçlarının doğuracağı etkiler yetersiz teknoloji ile bilinemez durumda olabilirler. Kaldı ki bazı eylemlerin de sonuçları on yıllar sonra ortaya çıkabilmektedir. Elbette ki bu demek değildir ki geçmiş nesiller tamamen etkisiz olarak görülmektedir. Sadece onlara yüklenen sorumluluklar konusunda yaşadıkları dönemin şartları da göz önünde tutulmalıdır. Kim bilebilirdi ki atom parçalara ayrılırken yaşanan bu devrimsel olayın bir gün bomba yapımında kullanılabileceğini? Atalarımız bunları biliyor olsaydı yine de yaptıkları eylemlerin sonuçlarını görmezden gelir miydi? Gelecek

nesillerin yaşamlarını tehlikeye atmayacaklarını varsayarak yaptıkları her savaşın, sanayi devrimi ile sanayileşmenin, yapılan keşif ve icatların birer gelişme ve hayatta kalma çabası ve çağın gerektirdikleri olduğuna dair iyimser bir bakış açısı taşımaktayız.

Ancak aynı durum şu anda yaşayan mevcut nesiller ve yakın geçmiş için geçerli olmayacaktır. Çünkü artık dünya, ellerinde bulundurdukları teknoloji ile neredeyse bin yıl sonrası için bile tahminlerde bulunabilir ve yapılan her eylem için gelecek nesilleri etiketleyecek olası sonuçlarını öngörebilir durumdadır. Bunu biliyorken de insanların gelecek ve nesillerin hayatlarını tehlikeye atacak hamleler yapmaması beklenir. Bugün yapılan yanlış ve çevreye duyarsız politikalar öncelikle çağdaşlarımızı daha sonra uzun vadede gelecek nesilleri sonuçları felakete kadar gidebilecek şekilde etkileyecektir. Örneğin sera gazlarının kontrolsüz yayımı, kontrolsüz nüfus artışı, çevre tahribatı iklimin bozulmasına sebep olacaktır. Bu bozulma da zamanla gezegenin yok olmasına kadar gidecek bir felaket senaryosunun başlangıcı niteliğindedir. İklim değişikliği konusu hem nesil içini hem de nesiller arasını doğrudan etkileyecek bir konudur. İklim değişikliğinin sebepleri ile çevrenin bozulma sebepleri, sebebin insan olması açısından ortaktır. Çünkü insanlar bugünkü çıkarlarını koruyacak politikaları takip ederler. Dünyanın büyük ülkelerinin bu çıkar çatışmaları nesil içinde dezavantajlı grupların oluşmasına ve dezavantajlı ülkelerle aralarındaki yaşamsal farkların giderek açılmasına sebep olmaktadır. Dünya devletlerinin kalkınma çabaları nükleer silahlar, doğa tahribatı, kontrolsüz nüfus artışı ve karbondioksit yayılımı artışı, biyoçeşitlilik dengesinin bozulması, buzulların erimesi, ağaçlandırmanın azalması gibi kaçınılmaz sonuçları meydana gelmiştir.

İşte bu noktada Rawls'un başlangıç durumuna dönmeliyiz ki bilgisizlik peçesi altında insanların adalet ilkelerini seçmelerinin sebebi kendi çıkarlarını gözetmeden herkesin menfaati doğrultusunda en adil ilkelerin seçilmesi durumunun yaşandığını biliyoruz. Şu an içerisinde yaşadığımız dünya Rawls'un teorisinden ne kadar uzak olursa olsun yapılmak istenen olması gereken insanların kendi çıkarlarının peşinden koşmadan adaletli olanın yanında durarak dezavantajlı olanı avantajlı duruma getirmektir. Eğer böyle olsaydı bugün dünyamızda iklim değişikliğinden çevrenin bozulmasından en fazla etkilenenler gelişmemiş yani dezavantajlı ülkeler olmayacaktı. Her devlet her topluluk kaynaklardan eşit oranda yararlanabilecekti. Bir grup insan içme suyu sıkıntısı çekerken diğer insanlar bolluk içerisinde yaşamamış olacaktı.

Rawls'a göre, her nesil kendinden sonraki nesli düşünmelidir ve bu sorumluluğu hissetmelidir. Bizler şu an yaşayan mevcut nesiller olarak geçmiş nesli seçimlerinin sonuçlarını yaşamaktayız. İklim değişikliği gibi dünyayı etkileyecek konuları herhangi bir müdahalemiz olmamasına karşın bu sorunların muhatabı durumundayız. Bizler yarın gelecek nesiller için geçmiş nesiller durumunda olacağız. Bu yüzden de atalarımız başlangıç noktası değillerdir çünkü asıl başlangıç noktası o an yaşayan mevcut nesillerdir. Rawls'un orijinal pozisyonundaki gibi başlangıç noktası şuan biziz, bir sonraki nesilde başlangıç noktası onlar olacaklar. Bizler atalarımızın yaptıkları yanlışlıkları görmezden gelmeden sorumluluğunu üstlenerek düzeme yoluna gitmeli ve gelecek nesillerin iyiliğini onların çıkar ve menfaatlerini dengeli ve adil bir şekilde gözetmeliyiz. Dünyayı bize bırakılmış bir miras olarak düşünerek hassasiyet ile korumalı ve aynı mirası gelecek nesillere de bırakmalıyız.

Mevcut nesillerin gelecek nesillere kaynakları tasarruflu doğal çevreyi tahrip etmeden ve iklim değişikliğine sebep olacak eylemlerden kaçınarak teslim etmesi ancak sürdürülebilirlik ile mümkündür. Sürdürülebilirlik Rawls'un adil tasarruf ilkesinin temellerini oluşturmaktadır. Yapılacak her tasarrufun gelecek nesillerin yararına olabilmesi için o eylemin sürdürülebilir olması gerekir. Rawls'un adalet ilkelerinin varlığını koruması da ancak sürdürülebilir olması ile mümkündür. Eğer bu tasarruf doğru oranda yapılırsa uzun vadede en az avantajlı olanın talepleri her zaman karşılanmış olur.

Bu konuda Rawls'a gelen eleştiri gelecek nesiller için yapılacak tasarruf oranının belirlenmemiş olması yönündedir. Tasarruf standartlarının belirlenmemesi ve tasarruf dengesinin korunmaması kuşaklararası bir adalet problemine yol açacaktır. Her kuşak farklı oranda tasarruf ederse bazı kuşaklar fazla fedakârlık yapmış olacaktır. Ancak Rawls'un tasarruf oranı belirlememesinin sebebi aynı atalarımızın yaptığı gibi mevcut neslin de gelecek neslin çıkar ve taleplerini karşılayacak şekilde adil bir tasarruf oranı belirleyeceğine olan inancından kaynaklanmaktadır. Böylece her nesil yapması gereken tasarrufu dengeli bir biçimde yapmış ve kuşaklar arası dengeli ve adil bir dağıtım sağlamış olur.

Buradaki sorun şudur ki; her neslin talepleri farklı olacaktır. Bir nesil için uygun ve yararlı olan tasarruflar başka bir nesil için aynı olmayabilir bu yüzden de Rawls'un aldığı tedbir gerek görüldükçe nesillerin taleplerinin sorulması doğrultusunda tasarrufların yeniden belirlenmesi yönündedir. Bu durumun sürekliliği düşünüldüğü zaman, gelecek

nesiller her alanda tasarruf edip miraslarını koruyup geliştirebilir ama aksinin de mümkün olabileceğini düşünmek gerekir. Söz konusu adil bir dağılım iken böyle bir olasılık açık bırakılmamalı ve tedbirler de buna uygun olarak alınmalıdır.

Nesiller arası adaletin en önemli problemi gelecek nesillerin haklarının olup olmadığı konusu ve şimdiki neslin gelecek nesillere karşı olan sorumluluklarının var olup olmadığı, eğer bir sorumluluğa sahiplerse kapsamının neler olduğudur. Çalışmamız içerisinde sıklıkla yer verdiğimiz ve ayrıca bir başlık altında incelediğimiz bu problem: Rawls'un her neslin kendinden sonraki nesil için sorumlulukları vardır yorumu üzerinden ve yine Rawls'un eşleştirişine uygun olarak, faydacılık kuramının gelecek nesillerin iyiliği için mevcut nesilden gereğinden fazla fedakârlık isteyebilir olması çıkış noktamız olmuştur.

Rawls'un başlangıç durumundaki bireyler kendilerini bir sonraki neslin aile reisi olarak gördükleri düşüncesinden yola çıkarak çocuklarının ve torunlarının çıkarlarını olumsuz yönde etkileyecek adalet ilkelerini seçmeyeceğini varsaymaktayız. Böylelikle yine Rawls'un tasarruf ilkesinin sürdürülebilir olması gerekliliği sebebiyle sadece yakın nesiller yani çocuklarımız ve torunlarımız değil daha uzak nesiller de mevcut neslin yapacağı fedakârlıklardan yararlanabilirler. Gelecek nesillerden de beklenen kendilerini atalarına karşı borçlu hissederek, bu fedakârlığı ve bu mirası kendinden sonraki nesillere koruyarak, geliştirerek aktarabilmektir.

Her nesil kendini yaşayacak olan son nesil olarak düşündüğü zaman gelecek nesillerin varlığı yok sayılmış olacaktır. Böylece gelecek nesillerin hakları görmezlikten gelinecek ve kaynakların kullanımı konusunda bu düşünceye sahip mevcut nesiller savurgan bir tutum sergileyeceklerdir. Ancak böyle olmaması gerekmektedir çünkü gelecek nesillerin olmama olasılığı kadar var olma olasılıkları da vardır. Onların var olma ihtimalle varken kirli, kıtlıkların yaşandığı, buzulların eridiği insanların yoksulluk çektiği iklimin çevrenin bozulduğu felaket içerisinde bir dünya bırakma fikrini dahi kabul etmemek gerekir.

Dünyadaki yenilenemeyen kaynaklar bütün insanlığın kullanımı içindir sadece bir nesle bahşedilmemiştir. Her neslin bu dünyada yaşama sıraları geldiğinde kaynakları, doğayı çevreyi belirli oranlarda kullanacaktır. Bu yüzden de gelecek nesillerin de hakları olduğunu kabul etmek gerekir. Onların çıkarlarını ve hak taleplerini bilmiyor oluşumuz

doğrudur, ama bu durum gelecek nesillerin en genel haklardan da mahrum kalmaları anlamına gelmemektedir. Gelecek nesillerin hiç bir hakkı olmadığını kabul etmemek doğru bir düşünce olmayacaktır. Gelecek kuşaklar özgürlük, yaşama, temiz hava soluma gibi bütün evrensel insan haklarına sahiptirler. Temiz hava veya temiz içme suyu gibi genel haklar gelecek nesillerin en doğal haklarıdır ve iklim değişikliği veya yenilenemeyen kaynakların yanlış kullanımı gibi büyük çapta kötü sonuçlar doğuracak eylemlere sebep olmak veya olmasını görmezden gelmek gelecek nesillerin bu temel haklarını ellerinden almak olacaktır. Gelecek her nesil bizlerin soylarının devamı niteliğindedir. Bizler kaynaklardan nasıl yararlanıyorsak onların da yararlanma hakları olduğunu bilmek bizlere onların haklarını savunma, koruma ve teslim etme sorumluluğunu da beraberinde getirir.

Yapacağımız her eylemin gelecek nesilleri etkileyeceğini unutmamak gerekir eğer bu unutulmaz ve bu yolda ilerleme sağlanırsa nesiller arası adalet için edişe duymamıza gerek kalmayacaktır. Her koşulda gelecek olan bir nesil varmış gibi düşünmek en iyi senaryoların yazılmasına sebep olabilir. Eğer gelecek neslin olmayacağını varsayarak eylemler veya seçimler bu varsayımdan uzak olarak yapmaya devam ederse, yapılacak eylemler gelecek neslin adaletini sağlama kaygısını taşımaktan uzak olacaktır ve yanlış politikalar izlemek, bireysel olarak yanlış eylemlerde bulunmanın önü açılmış olacaktır. Bu davranışların sonucunda da gelecek nesiller için onarılması mümkün olmayan çevresel, ekonomik, iklimsel, toplumsal vd. birçok alanda felaketlerle sonuçlanan bir dünya bırakmış olunacaktır.

Gelecek nesillere karşı sorumluluklarımız olmadığı görüşüne sahip düşünürlere karşın biz çalışmamız içerisinde Rawls'un gelecek nesillere karşı sorumluluklarımızın olduğu düşüncesine katılmaktayız. Çünkü Rawls nesiller arası adalet sorununu haklar çerçevesinde değerlendirmektedir. Rawls'un hakkaniyet olarak adalet teorisi içerisinde her zaman önemli olan bireyin hakları oluştur. Bu doğrultuda, kaynakların kullanılması, sermaye birikimi, tasarruf, iklim çevre vd. gibi konularda iyi bir yaşamın gelecek nesillerin hakları olduğunu ve dünyayı onlara standartları yüksek bir yaşam sürmeleri için koruyarak bırakmanın sorumluluğumuz dâhilinde olduğunu düşünmekteyiz.

KAYNAKLAR

- Adıgüzel, O., Batur, Z. H., & Ekşili, N. (2014). Kuşakların Değişen Yüzü Ve Y Kuşağı İle Otaya Çıkan Yeni Çalışma Tarzı: Mobil Yakalılar. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(19), 165-182.
- Akarsu, B. (1994). İnsan ve Çevre. *Cogito*(2), 29-36.
- Akarsu, B. (1998). *Felsefe Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- Anscombe, G. (2019). Modern moral philosophy. Y. Sedat içinde, *Çağdaş Ahlak Felsefesi*. (Yayımlanmamış Kitap).
- Aristoteles. (2006). Karşılıklık. M. Rosen, & J. Wolff içinde, *Siyasal Düşünce* (S. Çalışkan, & H. Çalışkan, Çev., s. 301-303). Ankara: Dost Kitabevi.
- Aydın, M. (2013). John Stuart Mill'in Faydacı Ahlakı. *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 15(28), 144-167.
- Baier, A. (1984). The Rights of Past and Future Persons. J. P. Sterba içinde, *Morality in Practice* (s. 69-73). California: Wadsworth Publishing Company.
- Bandman, B. (1982, February). Do Future Have The Right to Breathe Clean Air? A Note. *Political Theory*, 10(1), s. 95-102. <https://www.jstor.org/stable/190857> adresinden alınmıştır
- Barry, B. (1997, June). Sustainability and Intergenerational Justice. *Theoria: A Journal of Social and Political Theory*(89), 43-64. <https://www.jstor.org/stable/41802067> adresinden alınmıştır
- Barry, B. (2006). Kuşaklar Arası Adalet. M. Rosen, & J. Wolff içinde, *Siyasal Düşünce* (S. Çalışkan, & H. Çalışkan, Çev., s. 384-393). Ankara: Dost Kitabevi.
- Bentham, J. (2006). Saçmalığın Dik Alası. M. Rosen, & J. Wolff içinde, *Siyasal Düşünce* (s. 236-238). Ankara: Dost Kitabevi.
- Birden, B. (2016). Çevre Etiğinde Bireyin Ahlaki Sorumluluğuna Karşı Bir Bakış. *Türkiye Biyoetik Dergisi*, 3(1), 4-14.
- Buchanan, N. H. (2009). What Do We Owe Future Generations? *George Washington Law Review*, 77(5), 1237-1297.
- Cevizci, A. (2010). *Felsefe Sözlüğü*. İstanbul: Paradigma Yayıncılık.
- Cevizci, A. (2013). *17. Yüzyıl Felsefesi*. İstanbul: Say Yayınları.
- Condorcet. (1990). *İnsan Zekasının İlerlemeleri Üzerinde Tarihi Bir Tablo Taslağı I* (Cilt 1). (O. Peltek, Çev.) İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Condorcet. (1990). *İnsan Zekasının İlerlemeleri Üzerinde Tarihi Bir Tablo Taslağı II* (Cilt 2). (O. Peltek, Çev.) İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.

- Çetin Aydın, G., & Başol, O. (2014, Aralık). X Ve Y Kuşağı: Çalışmanın Anlamında Bir Değişme Var Mı? *Electronic Journal of Vocational Colleges*, 1-15.
- Çüçen, A. (2011, Aralık). *Derin Ekoloji*. <http://blog.aku.edu.tr/>:
<http://blog.aku.edu.tr/ometin/files/2011/12/derinekoloji.pdf> adresinden alınmıştır
- Demir, A. (2018). *Jhon B. Rawls Eleştirel Bir Yaklaşım*. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Demirci, M. (2013, Ekim). İklim Değişikliği ve Dağıtıcı Adalet. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 8(2), s. 183-203.
- Demirci, M. (2013). İklim Etiği Ve Özdeşlik Sorunu. *Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, XXXII(2), 225-248.
- English, J. (1976, February 13). Justice Between Generations. *Philosophical Studies*, 31(91), s. 92-104.
- Erden Ayhün, S. (2013, Haziran). Kuşaklar Arasındaki Farklılıklar Ve Örgütsel Yaklaşımları. *Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 2(1).
- Eren, M. (2015). Çevre Sorunları Karşısında Sorumluluk Etiği. *Kelam Araştırmaları*, 13(1), 439-452.
- Ersel, H. (2010, Nisan 7). Çevre Sorunları İktisatta Nasıl Ele Alınıyor? *Voyvoda Caddesi Toplantıları 2009-2010*. İstanbul: Osmanlı Bankası Arşiv Ve Araştırma Merkezi.
http://www.obarsiv.com/e_voyvoda_0910.html adresinden alınmıştır
- Fishkin, J. S. (1990). Equal Opportunity and Justice Between Generations. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 7(1), 37-48.
- Gökberk, M. (2011). *Felsefe Tarihi*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Gül, F. (2013). İnsan-Doğa İlişkisi Bağlamında Çevre Sorunları ve Felsefe. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*(14), 17-21.
- Gündüz, Ş., & Tuğrul, P. (2018). Kuşaklar Ve Örgütsel Sessizlik/Seslilik. *Sakarya Üniversitesi İşletme Bilimi Dergisi*, 6(1), 89-115.
- Güneş, H. H. (2009). İktisat Tarihi Açısından Nüfus Teorileri ve Politikaları. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(28), 126-138.
- Habermas, J. (1990). *Moral Consciousness and Communicative Action*. Cambridge: MIT Press.
- Hill, T. (2006). Pozitif Ayrımcılığın Mesajı. M. Rosen, & J. Wolff içinde, *Siyasal Düşünce* (S. Çalışkan, & H. Çalışkan, Çev., s. 375-379). Ankara: Dost Kitabevi.
- Hubin, D. C. (1976, Autumn). Justice and Future Generations. *Philosophy & Public Affairs*, 6(1), 70-83. <https://www.jstor.org/stable/2265063> adresinden alınmıştır
- Hurka, T. (1992). Future Generations. L. C. Becker, C. B. Becker, L. C. Becker, & C. B. Becker (Dü) içinde, *Encyclopedia of Ethics* (Cilt 1, s. 391-394). London: Routledge.

- Hünler, S. (1997). *Rawls ve MacIntyre: İki Adalet Arasında: Liberal ve Komüniteryan Düşüncelerin Çatışma Alanı*. Ankara: Vadi Yayınları.
- Ilık Bilben, M. S. (2018, June). Yeni Bir Toplumsal Düzenin Doğum Sancısı: İklim Adalet (sizliğ) i ve Hak Temelli Yaklaşımın Önemi. *Mediterranean Journal of Humanities*, 8(1), s. 213-226.
- Karalar, R., & Kiracı, H. (2011, Ağustos). Çevresel Sorunlara Karşı Bir Çözüm Önerisi Olarak Sürdürülebilir Tüketim Düşüncesi. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 63-76.
- Kayaer, M. (2013). Çevre ve Etik Yaklaşımlar. *Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 1(2), 63-76.
- Keleş, H. N. (2011). Y Kuşağı Çalışanlarının Motivasyon Profillerinin Belirlenmesine Yönelik Bir Araştırma. *Organizasyon ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 3(2), 129-139.
- Kymlicka, W. (2016). *Çağdaş Siyaset Felsefesine Giriş*. (E. Kılınç, Çev.) İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Locke, J. (2006). Mülkün Temeli Olarak Emek. M. Rosen, & J. Wolff içinde, *Siyasal Düşünce* (H. Çalışkan, & S. Çalışkan, Çev., s. 261-266). Ankara: Dost Kitabevi.
- Marshall, G. (1999). *Sosyoloji Sözlüğü*. (O. Akınhay, & D. Kömürcü, Çev.) Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Mathis, K. (2009). Future Generations in John Rawls' Theory of Justice. *Archiv für Rechts- und Sozialphilosophie/Archives for Philosophy of Law and Social Philosophy*, 95(1), s. 49-61. <https://www.jstor.org/stable/23680984> adresinden alınmıştır
- Mill, J. S. (1986). *Faydacılık*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Mill, J. S. (2003). *Hürriyet Üstüne*. Ankara: Liberal Düşünce Topluluğu.
- Mill, J. S. (2006). Basit Bir İlke. M. Rosen, & J. Wolff içinde, *Siyasal Düşünce* (S. Çalışkan, & H. Çalışkan, Çev., s. 186-188). Ankara: Dost Kitabevi.
- Moore, M. (2008, December). Global Justice, Climate Change and Miller's Theory of Responsibility. *Critical Review of International Social and Political Philosophy*, 11(4), s. 501-217. doi:10.1080/13698230802415946
- Nelson, W. (1992, June). Theories of Justice. by Brian Barry. *The Philosophical Review*, 101(3), 703-706. <https://www.jstor.org/stable/2186086> adresinden alınmıştır
- Nozick, R. (2006). Yan Sınırlamalar Olarak Haklar. M. Rosen, & J. Wolff içinde, *Siyasal Düşünce* (H. Çalışkan, & S. Çalışkan, Çev., s. 2240-244). Ankara: Dost Kitabevi.
- Nozick, R. (2015). *Anarşi, Devlet Ve Ütopya*. (A. Oktay, Çev.) İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Özgür, E. (2013). Yaşa Göre Değer Farklılıkları ve Siyasi Kuşak Aidiyeti. *Sosyoloji*, 3(26), 45-76.
- Page, E. A. (1999). Intergenerational Justice and Climate Change. *Political Studies*, 47(1), 53-66.

- Page, E. A. (2007, May). Justice Between Generations: Investigating a Sufficentarian Approach. *Journal of Global Ethics*, 3(1), s. 3-20.
<https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/17449620600991960> adresinden alınmıştır
- Popkin, R. H., & Stroll, A. (2014). Faydacılık (Utilitarianizm). A. A. Stroll, A. A. Long, V. J. Bourke, R. Campbell, & M. Türkeri (Dü.) içinde, *Etik Kuramları* (M. Türkeri, Çev., s. 117-123). İstanbul: Lotus Yayınevi.
- Rawls, J. (2006). Çoğunluk Yönetimi. M. Rosen, & J. Wolff içinde, *Siyasal Düşünce* (S. Çalışkan, & H. Çalışkan, Çev., s. 143-145). Ankara: Dost Kitabevi.
- Rawls, J. (2006). *Halkların Yasası Ve "Kamusal Akıl Düşüncesinin Yeniden Ele Alınması"*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Rawls, J. (2018). *Bir Adalet Teorisi*. (V. A. Coşar, Çev.) Ankara: Phoenix Yayınevi.
- Rockefeller, S. C. (2005). Yorum. A. Gutmann (Dü.) içinde, *Çokkültürcülük: Tanınma Politikası* (İ. Özdemir, Çev., s. 96-105). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Sandel, M. J. (2018). *Adalaet: Yapılması Gereken Doğru Şey Nedir?* (M. Kocaoğlu, Çev.) Ankara: Eksi Kitaplar.
- Sarıkaya, M., & Zişan, K. F. (2007). Sürdürülebilir Kalkınmada İşlemenin Rolü: Kurumsal Vatandaşlık. *Yönetim Ve Ekonomi*, 14(2), s. 221-233.
- Singer, P. (2015). *Pratik Etik*. (N. Çatlı, Çev.) İstanbul: İthaki Yayınları.
- Sol, A. (2003). Gelecek Kuşaklar Sorunu, Kökenleri ve Çözüm Önerileri. *Felsefe Dünyası Dergisi*(37), 35-42.
- Sugorakova, D., & Sol, A. (2010). Gelecek Kuşaklar Sorununa Evreimci Bir Yaklaşım. *Felsefe Dünyası Dergisi*(52), 150-164.
- Şahin Ceylan, Ş. (2012). Nesiller Arası Adalet Faydacı Bir Yaklaşım. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 61(2), 749-771.
- Şahin Ceylan, Ş. (2014). Gelecek Nesillerin Haklarına Gewirth Formülü: Bireyden Toplumla Doğru. *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, 72(1), 293-301.
- Tarihi Olaylar*. (tarih yok). Nisan 2019, 12 tarihinde <https://www.tarihiolaylar.com>:
<https://www.tarihiolaylar.com/tarihi-olaylar/cicek-gucu-flower-power-1217> adresinden alındı
- Taşkın, A., & Becermen, M. (2013). *Felsefe Tarihi II Rnesans, Yakınçağ ve XIX. Yüzyıl Felsefesi Tarihi*. Ankara: Sentez Yayıncılık.
- TDK. (1932). *Büyük Türkçe Sözlük*. Nisan 12, 2019 tarihinde www.tdk.gov.tr:
http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.5cb0504435ea22.08162005 adresinden alındı

- Tremmel, J. C. (2009). *A Theory of Intergenerational Justice*. London: Eartscan.
- Ünder, H. (1996). *Çevre Felsefesi : Etik ve Metafizik Görüşler*. Ankara: Doruk Yayımcılık.
- Yazıcı, A., & Yazıcı, S. (2016). Çağdaş Felsefenin Klasikleri: Felsefe Öğretim Üyelerinin Tercihleri Üzerine Nicel Bir Araştırma. *Electronic Turkish Studies*, 11(19), 807-824.
- Yazıcı, A., & Yazıcı, S. (2018). John Rawls ve Adalet Duygusu. *Electronic Turkish Studies*, 13(26), 173-184.
- Yazıcı, S. (2014). *Felsefeye Giriş*. İstanbul: Yeni İnsan Yayınevi.
- Yazıcı, S. (2016). Bilmezlik Peçesi Eşitlikçi Bir Seçim Sağlar mı? IV. Uluslararası Felsefe Kongresi, (s. 448-452). Bursa.
- Yücel, M. (2005). *Hukuk Felsefesi*. Ankara: Başkent Klise Matbaası.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Adı Soyadı : Yağmur AYDIN
Doğum Yeri ve Tarihi : 19.10.1992 ELAZIĞ

Eğitim Durumu

Lisans Öğrenimi : Çankırı Karatekin Üniversitesi Edebiyat Fakültesi
Felsefe Bölümü 2012-2016
Yüksek Lisans Öğrenimi : Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler
Enstitüsü Felsefe Ana Bilim Dalı (yatay geçiş)-
Bartın Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe
Ana Bilim Dalı 2016-2019
Bildiği Yabancı Diller : Pre-Intermediate ve Intermediate (B1,B2)
Bilimsel Faaliyet/Yayımlar : -
Aldığı Ödüller : -

İş Deneyimi

Stajlar : Çankırı Cumhuriyet Anadolu Lisesi Staj (Felsefe
Grubu Öğretmeni) 04.2016/06.2016
Projeler ve Kurs Belgeleri : Ulusal Ajans Eylem 1.2 Gençlik Girişimleri Proje
Yazma Eğitimi Şubat-2012/ Antalya
Gençlik Ve Spor Bakanlığı Gençlik Hizmetleri
Genel Müdürlüğü Gençlik Kampları Lider
Yetiştirme Kursu Nisan 2012/ Kastamonu
Kastamonu Üniversitesi Pedagojik Formasyon
Sertifika Programı 2015-2016
T.C Milli Eğitim Bakanlığı Ücretli Öğretmenler İçin
Özel Eğitim Uygulamaları Programı 2017-2018
Çalıştığı Kurumlar : 2011-2012 Gençlik Spor Bakanlığı- Kamp Liderliği
2011-2012 Elazığ Gençlik Spor İl Müdürlüğü
2017-2018 Çankırı Özel Açık Temel Lisesi

İletişim

E-Posta Adresi : yagmur_aydin_23@hotmail.com

Tarih : 20/08/2019 (Tez sınav tarihi)

